

УДК 811

Опубліковано статті з актуальних питань германістики, романістики, перекладознавства та діаспорних студій, рецензії на нові розвідки і публікації у цих галузях, а також статті, присвячені діяльності визначних науковців та педагогів вищої школи.

Для науковців, викладачів, перекладачів, здобувачів наукових ступенів, студентів.

The collection of scholarly papers consists of articles on current issues in Germanic and Romance Studies, Translation Studies, and Diaspora Studies, reviews of new research and publications in these fields, as well as articles honouring distinguished scholars and academics.

For researchers, academics, translators, post-graduate and undergraduate students.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Лада Коломієць, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Маргарита Дорофеева, д-р філол. наук, проф., (заст. голов. ред.); Роксолана Поворознюк, д-р філол. наук, доц. (заст. голов. ред.); Тетяна Набережнєва, канд. філол. наук (відп. секр.); Алла Белова, д-р філол. наук, проф. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Світлана Буджак-Джоунз, д-р філос., перекладач (Держ. департамент США); Валентина Бурбело, д-р філол. наук, проф. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Андріан Ваннер, д-р філос., проф.-дослідник (Ун-т штату Пенсильванія); Анна Варсо, д-р філос., доц. (Ун-т соц. та гуманітар. наук, Варшава, Польща); Наталія Жлуктенко, канд. філол. наук, проф. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Олександр Кальниченко, доц. (Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, Україна); В'ячеслав Карабан, д-р філол. наук, проф. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Ніна Корбозерова, д-р філол. наук, проф. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Світлана Крис, д-р філос., доц. (Ун-т МакЕван, Едмонтон, Канада); Наталія Кудрявцева, д-р філол. наук, доц. (Херсон. нац. техн. ун-т, Україна); Агнешка Пантухович, д-р габілітований, проф. (Ун-т соц. та гуманітар. наук, Варшава, Польща); Світлана Переплютьчикова, канд. філол. наук., доц. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Ірина Смушинська, д-р філол. наук, проф. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Наталія Торкут, д-р філол. наук, проф. (Класичний приватний ун-т, Запоріжжя, Україна); Івана Хостова, д-р філос., старш. наук. співроб. (Словацька академія наук, Братислава, Словаччина); Олександр Чередниченко, д-р філол. наук, проф. (Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Україна); Агнешка Швах, д-р гуманітар. наук, доц. (Ун-т імені Яна Кохановського, Кельце, Польща)
Адреса редколегії	Інституту філології, 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна; ☎ (38044) 221 02 02
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 17.12.20 (протокол № 6)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ДАК МОН України (протокол №1-05/6 від 12.06.02)
Зареєстровано	Міністерство освіти і науки України. Свідоцтво про Державну реєстрацію № 15 від 16.05.16
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет", Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна; ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

UDC 811

The collection of scholarly papers consists of articles on current issues in Germanic and Romance Studies, Translation Studies, and Diaspora Studies, reviews of new research and publications in these fields, as well as articles honouring distinguished scholars and academics.

For researchers, academics, translators, post-graduate and undergraduate students.

Опубліковано статті з актуальних питань германістики, романістики, перекладознавства та діаспорних студій, рецензії на нові розвідки і публікації у цих галузях, а також статті, присвячені діяльності визначних науковців та педагогів вищої школи.

Для науковців, викладачів, перекладачів, здобувачів наукових ступенів, студентів.

EDITOR-IN-CHIEF	Lada Kolomiyets, Dr. Sci. (Philol.), Prof.
EDITORIAL BOARD	Marharyta Dorofeieva, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Assoc. Editor); Roksolana Povoroznyuk, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Assoc. Editor); Tetiana Naberezhnieva, Cand. Sci. (Philol.) (Editorial Secretary); Alla Belova, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Svitlana Budzhak-Jones, PhD, translator (US Department of State); Valentyna Burbelo, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Andrian Wanner, PhD, Res. Prof. (Penn. State Univ., US); Anna Warsó, PhD, Assoc. Prof. (SWPS Univ., Warsaw, Poland); Nataliia Zhluktenko, Cand. Sci. (Philol.), Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Oleksandr Kalnychenko, Assoc. Prof. (V. N. Karazin Kharkiv State Univ., Ukraine); Viacheslav Karaban, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Nina Korbozerova, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Svitlana (Lana) Krys, PhD, Assoc. Prof. (MacEwan Univ., Edmonton, Canada); Nataliia Kudriavtseva, Dr. Sci. (Philol.), Assoc. Prof. (Kherson Nat. Tech. Univ., Ukraine); Agnieszka Pantuchowicz, Dr. Hab., Prof. (SWPS Univ., Warsaw, Poland); Svitlana Pereplotchykova, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Iryna Smushchynska, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Nataliia Torkut, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Classical Private Univ., Zaporizhzhia, Ukraine); Ivana Hostová, PhD, Senior Res. (Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia); Oleksandr Cherednychenko, Dr. Sci. (Philol.), Prof. (Taras Shevchenko Univ. of Kyiv, Ukraine); Agnieszka Szwach, PhD, Assoc. Prof. (Jan Kochanowski Univ., Kielce, Poland)
Address	Institute of Philology, 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601, Ukraine; ☎ (38044) 221 02 02
Approved by the	Academic Council of the Institute of Philology 17.12.20 (protocol # 6)
Certified by the	Higher Attestation Board (the State Commission for Academic Degrees and Titles), Ukraine Edict # 1-05/6 issued on 06.10.10
Certified by the	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate # 15 issued on 15.05.15
Founded and published by	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University". Certificate included in the State Register ДК № 1103 від 31.10.02
Address:	14, Taras Shevchenka blv., Kyiv, 01030, Ukraine, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax 239 31 28

ЗМІСТ

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Гнатюк Наталія, Поворознюк Роксолана Фонологічний вектор підготовки громадських перекладачів	5
Довганчина Руслана Відтворення паратексту творів Е. Гемінґвея у перекладі українською мовою	9
Копильна Олена Відтворення інтермедіальної референції у перекладі	13
Масановець Вікторія Вербалізація концепту <i>гідність</i> в українських перекладах роману Шарлоти Бронте "Джейн Ейр": способи відтворення	17
Радчук Віталій До теорії усного перекладу (з досвіду тлумача)	22
Севастиук Марія Комунікативний конфлікт у президентській риториці Дональда Трампа: засоби реалізації та відтворення	26
Шиянова Ірина Пунктуація у підготовці перекладачів	30

GERMANISTIKA. ROMANISTIKA. DIASPORNI STUDII

Березовенко Антоніна Харків у мемуарах Юрія Шевельова: джерела національної ідентичності та інтелектуального пошуку філолога	35
Гейко Тетяна Запозичення у світлі неології сучасної французької мови	40
Лучук Ольга Богдан Бойчук і антологія "Сто років юності"	43
Пономаренко Ольга Архітектоніка сучасного дипломатичного дискурсу	61

FECI QUOD POTUI, FACIANT MELIORA POTENTES

Гнатюк Михайло Роксолана Зорівчак: труди і дні професора	65
--	----

РЕЦЕНЗІЇ

Шкандрій Мирослав Рецензія на: Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років. Матеріали до курсу "Історія перекладу"	67
Шкандрій Мирослав, Пригодій Оксана (переклад) Рецензія на: Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років. Матеріали до курсу "Історія перекладу"	67
Коломієць Лада Рецензія на: Енциклопедія перекладознавства: у 4 т. Т. 1: пер. з англ.	68
Шмігер Тарас Рецензія на: Кикоть В. Образна матриця та переклад поезії: монографія	69
Шмігер Тарас, Пехник Галина Рецензія на: Kochur, Hryhoriy. The Inta Notebook: The Poetry of 1945-1953 / transl. by Lada Kolomyiets and Svitlana Budzhak-Jones	70

CONTENTS

TRANSLATION STUDIES

Gnatyuk, Natalie, Povoroznyuk, Roksolana Phonological vector of training community interpreters	5
Dovhanchyna, Ruslana Rendering paratext of E. Hemingway's works in Ukrainian translation	9
Kopylna, Olena Reproducing intermedial reference in translation	13
Masanovets, Viktoriia Verbalization of the concept <i>dignity</i> in Charlotte Bronte's novel "Jane Eyre" in Ukrainian translations: ways of reproduction	17
Radchuk, Vitaliy Towards a theory of interpreting (a view of a go-between)	22
Sevastiuk, Mariia Rendering the communicative conflict in Donald Trump's presidential rhetoric	26
Shyyanova, Iryna Punctuation in translators' training	30

GERMANIC AND ROMANCE STUDIES, DIASPORA STUDIES

Berezovenko, Antonina Kharkiv in Yuriy Shevelyov's memoirs: the sources of national identity and the intellectual exploration of the scholar	35
Heiko, Tetiana Borrowings in contemporary French neology	40
Luchuk, Olha Bohdan Boychuk and the anthology <i>A Hundred Years of Youth</i>	43
Ponomarenko, Olha Architectonics of the contemporary diplomatic discourse	61

FECI QUOD POTUI, FACIANT MELIORA POTENTES

Hnatiuk, Mykhailo Roksolana Zorivchak: the life and works of the Professor	65
--	----

REVIEWS

Shkandrij, Myroslav Review of Kolomiyets, L. V. <i>Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920–30-kh rokiv. Materialy do kursu 'Istoriia perekladu'</i>	67
Shkandrij, Myroslav, Pryhodii, Oksana (translation into Ukrainian) Review of Kolomiyets, L. V. <i>Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920–30-kh rokiv. Materialy do kursu 'Istoriia perekladu'</i>	67
Kolomiyets, Lada Review of <i>Entsyklopediia perekladoznavstva: u 4 tomakh. T.1: trans. from Engl.</i>	68
Shmiher, Taras Review of Kykot, V. <i>Obrazna matrytsia ta pereklad poezii: monograph</i>	69
Shmiher, Taras, Pekhnyk, Halyna Review of Kochur, Hryhoriy. <i>The Inta Notebook: The Poetry of 1945-1953</i> (translated by Lada Kolomiyets and Svitlana Budzhak-Jones)	70

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255:(808.7+61)

Наталія Гнатюк, канд. філол. наук, доц.,
Роксолана Поворознюк, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФОНОЛОГІЧНИЙ ВЕКТОР ПІДГОТОВКИ ГРОМАДСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Громадський переклад розглянуто як особливий різновид міжмовного та міжкультурного посередництва з притаманними лише йому фонетично-графологічними особливостями, що впливають із його онтології: 1) він є спрощеною формою послідовного, який здійснюється в діалогічному режимі; 2) переважно виконується *ad hoc* перекладачами, які з огляду на брак фахової підготовки нехтують скорописом і відтворюють репліки комунікантів ледь не послівно; 3) втілює зіткнення двох мовленнєвих культур, адже його застосовують переважно для відтворення комунікації іммігрантів (етнокультурних меншин) з представниками рецептивної культури. Оскільки перекладач неодмінно належить до мовно-культурного середовища однієї зі сторін комунікації, він тяжіє до однієї з вершин комунікативного трикутника. Узятю за мету дослідити роль такого невід'ємного вияву лінгвоетнічної належності комунікантів, як акцент, у громадському перекладі, де внаслідок онтологічної природи останнього, акцент є дуже вагомим детермінантом мовленнєвого твору, а отже, позначається на якості цільового тексту. Окремим напрямом досліджень вважаємо відтворення контамінованого мовлення хворих після інсульту, з порушеннями роботи центральної нервової системи та слуху, онкопатологіями та паралічем органів мовлення. Установлено, що акцентна вираженість утворює мовленнєвий портрет комуніканта, привносячи з собою широкий спектр імплікованих смислів. Стратегії й тактики відтворення акцентно-контамінованого мовлення, обрані громадським перекладачем, прямо позначаються на комунікативній прагматиці, зближуючи або віддаляючи комунікантів. Зроблено висновок про вагомість перекладацьких рішень та їхнього впливу на результати перекладеної взаємодії, що в парадигмі громадського перекладу завжди має соціо-економічні наслідки.

Ключові слова: громадський переклад, акцентно-контаміноване мовлення, акцентна вираженість, стратегії і тактики перекладу.

Громадський переклад розглядається нами як особливий різновид міжмовного й міжкультурного посередництва, з притаманними лише йому фонетично-графологічними особливостями, що впливають із природи об'єкта нашої студії. Справа в тому, що громадський переклад є спрощеною формою послідовного, який здійснюється в діалогічному режимі. Оскільки завдання з міжмовного відтворення лягає на плечі *ad hoc* перекладачів, то вони з огляду на брак фахової підготовки нехтують скорописом і відтворюють репліки комунікантів ледь не послівно.

Ще однією іманентною рисою громадського перекладу є зіткнення двох мовленнєвих культур, адже його застосовують переважно для відтворення комунікації іммігрантів (етнокультурних меншин) з представниками рецептивної культури. Оскільки перекладач неодмінно належить до мовно-культурного середовища однієї зі сторін комунікації, він тяжіє до однієї з вершин комунікативного трикутника (лікаря або пацієнта, співробітника державних (соціальних) служб або апліканта, що прагне отримати ту чи іншу послугу (допомогу) тощо). Із вищенаведеного твердження можна гіпотетично екстраполювати основні проблеми фонологічного характеру, які пов'язані з діяльністю громадського перекладача: 1) якщо він тяжіє до іммігранта (представника етнокультурної меншини) силою близькості фонологічних виявів їхнього мовлення, перекладений текст матиме ознаки інтерференції породжувальної мови L₁, а отже, становитиме складнощі у сприйнятті представниками рецептивної культури і дуже ймовірно спричинить відсторонення, а можливо, навіть зневагу; 2) якщо ж перекладач тяжіє до представника рецептивної культури, його мовленнєва співтворчість залишиться незрозумілою для візаві, що ретранслюється на емоційному рівні у відчуження або ворожість.

Об'єкт нашого дослідження також пов'язаний з певною дефінітивною проблемою: який мовленнєвий текст (дискурс) вважається акцентно-контамінованим? Цілком логічно, що це визначення залежатиме від дослідницького фокусу: якщо в центрі студії, як це зазвичай і

буває, рецептивна культура (*host culture*), акцентно-контамінованим вважається неасимільоване мовлення іноземця (представника етнокультурної меншини). Проте, змінивши дослідницький фокус і віддавши перевагу чужинній культурі (*alien culture*), можемо засвідчити яскраву акцентну вираженість мовлення представників рецептивної культури, що заважає інтерпретації їхніх мовленнєвих творів, навіть тоді, коли іммігрант (представник етнокультурної меншини) достатньо асимільований, тобто володіє знаннями лексико-граматичних особливостей рецептивної мови.

Ми взяли за мету дослідити роль такого невід'ємного вияву лінгвоетнічної належності комунікантів, як акцент, у громадському перекладі, де внаслідок онтологічної природи останнього, акцент є дуже вагомим детермінантом мовленнєвого твору, а отже, позначається на якості цільового тексту. При цьому було виділено ряд **завдань**: 1) дослідити кореляції між акцентною вираженістю та зрозумілістю мовленнєвого твору; 2) показати, як формується образ мовця, а отже, і ставлення реципієнта залежно від фонологічних ознак мовленнєвої творчості; 3) диференціювати етнокультурні та біомедичні різновиди акцентно-контамінованих дискурсів; 4) вказати на механізми, стратегії і тактики, що полегшують завдання громадського перекладача, який відтворює акцентно-контамінований дискурс; 5) запропонувати комплекс вправ, що допоможуть громадському перекладачеві сприймати й відтворювати акцентно-контамінований дискурс.

Найвизначнішими ендогенними чинниками, які ускладнюють провадження будь-якого усного і, зокрема, громадського перекладу, вважаємо лінгвоетнічну належність комунікантів. Саме в ній дослідники вбачають причину безлічі комунікативних збоїв і перекладацьких хиб. Наприклад, М. Дж. Мурро та Т. М. Дервінг взяли собі за дослідницьке завдання перевірити, як впливає акцент співрозмовника на сприйняття його слів [7, с. 73-96]. Увазі 20-ти носіїв англійської мови були представлені правдиві та хибні твердження, які вимовляли англійською 10 носіїв цієї мови і 10 носіїв манда-

ринського діалекту китайської мови. Слухачі повинні були прокоментувати не тільки складність сприйняття інформації, що впливала з контамінованості аудіального оформлення, але й правдивість, тобто своє суб'єктивне ставлення до уявного мовця. Результати дослідження засвідчили довшу обробку тверджень, вимовлених із акцентом, нижчу їхню доступність, що позірно асоціюється з акцентом адресанта. При цьому обсяги втраченої інформації напряму залежали від типу, вираженості і частоти відходжень від усталених норм вимови окремих фонетичних сегментів, слів або довгих за слова значеннєвих відтинків.

Ми наголошуємо на важливості вказаної проблеми саме для громадського різновиду усного перекладу, оскільки, за визначенням, громадський переклад спрямований на забезпечення прав соціально незахищених груп населення (емігрантів, представників нацменшин). Загальне гуманістичне спрямування сучасної науки змусило дослідників звернути увагу на відносини рівності й нерівності учасників, що лежать в основі комунікативної ситуації усного перекладу, розстановку сил, що визначається не стільки лінгвістичними, скільки культурними та соціо-економічними характеристиками комунікантів.

Відповідно, дослідники зазначали про роздратування, погіршення ставлення, а то й дискримінацію співрозмовника, що говорить із вираженим акцентом [10]. Ця позиція може бути співмірною, хоча і не явно висловленою громадським перекладачем.

Так само цікавими щодо усного перекладу, виявилися результати ще одного дослідження, присвяченого проблемі декодування реплік, вимовлених адресантами з мандаринським акцентом, адресатами-носіями англійської мови після першого прослуховування [8, с. 289–306]. Останні, хоча і розуміли про що йдеться, все ж вважали репліки "недоступними" внаслідок зростання тривалості процесу декодування. Тим часом, декодування реплік, вимовлених з акцентом, мало багато спільних рис із стратегіями усного перекладу, зокрема його дедуктивним (*top-down*) напрямом і колоподібним програванням значеннєвих фрагментів з короткострокової "оперативної" пам'яті.

У межах перекладознавчих досліджень, присвячених відтворенню акцентно-контамінованих дискурсів, ключову роль відіграють три категорії: "доступність" (*intelligibility*), "зрозумілість" (*comprehensibility*) та "акцентна вираженість" (*accentedness*). Під "доступністю" розуміють обсяг фактично опанованих значень. Перевірити доступність можна шляхом транскрибування тільки-но почутих слів, речень чи довгих відтинків висловлювання. Натомість "зрозумілість" асоціюється з суб'єктивним сприйняттям адресатів почутих реплік як складних або простих для розуміння. Задля оцінки зрозумілості застосовується шкала Лікерта, за допомогою якої опитуваний фіксує ступінь своєї згоди або незгоди з кожним судженням, від "повністю згоден" до "повністю не згоден". Сума оцінок кожного окремого судження дозволяє виявити налаштування опитуваного з якого-небудь питання.

"Акцентна вираженість" свідчить про контамінацію вимови L₂ унаслідок інтерференції рідної мови (L₁) носія. Акцентна вираженість оцінюється за трьома методами: шкалою Лікерта, квазібезперервною шкалою (реципієнт водить вбудованим важільцем, а його відповіді фіксуються у відповідній графі на комп'ютері) і бінарною шкалою оцінки з варіантами відповідей "добре"/"погано".

Ефективна діяльність громадського перекладача також напряму залежить від категорій "експериментального досвіду сприймача" та "семантичного контексту" [3]. Під першою розуміється попередня обізнаність перекладача з L₂, тим часом як під останньою – ступінь розгорненості і тип семантичної інформації, доступної перекладачеві. При цьому семантичний контекст існує незалежно від аудіальної складової, тобто перекладач видобуває значеннєві керні не тільки з сегментних (окремі звуки) і супrasegmentних (наголос, ритм, інтонація) аспектів промови, але й із синтаксичних і дискурсних аспектів оформлення мовленнєвого акту адресанта.

Дослідження показали, що громадські перекладачі за умов шумової перешкоди краще розуміли семантично передбачувані речення на кшталт *The actor played the part* (Актор зіграв роль), аніж семантично непередбачувані на кшталт *The lawyer named the road* (Юрист назвав дорогу). Окрім того, точність перекладу покращувалася, коли перед першим прослуховуванням мовленнєвого акту адресанта вони отримували семантичні підказки. Наприклад, досягалася адекватність відтворення дизартричної мови, тобто розладів членороздільної мови, вимови, що набуває особливої актуальності в царині медичного перекладу.

Дизартрична мова зазвичай неясна, змазана, глуха, для її характеристики використовують вираз "ніби-то каша в роті". У важких випадках мова перетворюється на деяку подобу мукання й стає зовсім незрозумілою, а іноді будь-яке формування мовного звуку абсолютно неможливе. Такі крайні, найбільш важкі дизартрії мають назву "анартрія", тобто повна неможливість говорити, за збереження слуху й розуміння мови (збереження імпресивної мови). Дизартрії виникають в результаті ураження виконавчого апарату мови з тією чи іншою локалізацією ураження в центральній нервовій системі [1, с. 219–230].

Водночас дослідники не проводять паралель між розумінням семантичного контексту (продукту фонових знань, тобто очікувань, породжуваних досвідом контактів із реальною дійсністю (діада "правда-неправда"), та очікувань, породжуваних семантичною значеннєвістю (діада "осмислений-безглуздий")) і володінням лексичним матеріалом L₂.

Для громадського перекладу у сфері медицини також важливо, до якого табору належить перекладач – професійних (обізнаних з термінологією, обдарованих розвинутою референційною компетенцією) чи *ad hoc* перекладачів. Останні схильні применшувати складності інтерпретації акцентно-контамінованої мови, особливо, якщо вона містить велику частку термінологічних одиниць. Це можна пояснити тим, що силою недостатньо розвинутої референційної компетенції *ad hoc* перекладачі не можуть адекватно оцінити ефективність свого відтворення.

Окремим аспектом такої проблеми є стратегія тлумачення, яку нерідко застосовують громадські перекладачі, аби донести смисл значеннєвих кернів до реципієнта. До найбільш поширених, проте не завжди дієвих тактик, у межах стратегії тлумачення належать: парафраза ("те, у чому ви кип'ятите воду" замість *kettle*), наближення (апроксимація), тобто вживання "штор" на позначення *blinds*, оскільки перекладач не знає або забув слово "жалюзі", спрощення (вульгаризація), тобто переказ репліки простішими словами. Дані тактики формують прагматичну або прагмалінгвістичну складову комунікації, і тому можуть застосовуватися для попередження й усунення комунікативних бар'єрів, посилення

семантичного контексту за умови ускладненого розуміння акцентно-контамінованого дискурсу.

Застосування стратегії тлумачення є насамперед інстинктивним бажанням громадського перекладача виявити свою прихильність до реципієнта, що нерідко належить до тієї самої лінгвоетнічної групи, що й сам перекладач. У такому разі спостерігаються два різновиди налаштування (*alignment*) громадського перекладача до адресанта й адресата мовленнєвого акту, а також, у більш широкому розумінні, до L₂. На етапі мовленнєвого контакту з адресантом, громадський перекладач, що володіє L₂ у достатньому для виконання професійних обов'язків обсязі, виявляє налаштування Native+Non-Native (N-NN), на етапі ж мовленнєвого контакту з адресатом – Non-Native+Non-Native (NN1-NN1), тобто співрозмовники поділяють єдине лінгвоетнічне походження, однак обмежене (перекладач) або нульове (адресат) налаштування до L₂.

Ураховуючи те, що на міжнародній комунікативній арені англійська мова все частіше лунає з вуст осіб, які володіють нею лише (у найкращому випадку) як другою, а кількість носіїв англійської тоне в океані неангломовних комунікантів, громадським перекладачам все частіше доводиться миритися з відсутністю інваріанта мовленнєвих сигналів у когнітивно-лінгвістичній мапі інформаційної репрезентації. Варіативність пояснюється як злиттям англійської звукової структури зі структурою рідної мови носія-іммігранта, так і менш вираженою внутрішньою послідовністю, що досягає критичного рівня з тим, як іммігрант заглиблюється в рецептивну мовленнєву культуру (тобто покращує володіння L₂). Натомість, типовою проблемою громадських перекладачів є те, що вони за рівнем опанування граматичних, лексичних, навіть стилістичних особливостей L₂, наближаються до носіїв L₁, проте за акцентними характеристиками ближчі до іммігрантського осередку, що змушує їх переходити на креолізований штиб L₂ із позірною метою забезпечити кращу зрозумілість (доступність) викладу.

Опанування фонетичної інформації, закладеної в мовленнєвому акті, що підлягає перекладу, тісно пов'язане з розпізнаванням голосу. Наприклад, уже маючи досвід попереднього спілкування з пацієнтом, медичні перекладачі, очевидно, послуговувалися закодованою в довготривалій пам'яті базою даних індивідуального мовця, яка уможливила розуміння щойно вимовлених слів, почутих перекладачем уперше [4].

Задля дослідження індивідуальних відмінностей вимови в царині громадської транслятології пропонується послуговуватися трьома категоріями: "варіабельність" (тобто флуктуація характеристик одного об'єкта), "варіативність" (тобто множинність варіантів, що виникає внаслідок впливу зовнішніх чинників) та *variance* (або відхилення від загальноприйнятої норми). Ці категорії дають повне уявлення про те, як особливості вимовлення окремих звуків або швидкість мовлення сприяє на сприйняття й опосередковано на якість перекладу [14, с. 327–358].

Варіативність вимови може бути як специфічною рисою носіїв певної L₁ (загальновідомо те, як складно японцям розрізняти й відтворювати звуки /r/ та /l/), так і універсальною для всіх неангломовних комунікантів (сповільнене мовлення, навіть у поєднанні з правильним вживанням слів і граматичних конструкцій, створює враження акцентно-контамінованого викладу).

Успішність перекладачевого сприйняття акцентно-контамінованого мовлення напряду впливає з його

лінгвальних очікувань, тобто ступеня ознайомленості з подібними різновидами мовленнєвої творчості комунікантів. Що глибшою є ознайомленість, то ширшим, масштабнішим уявляється горизонт очікувань, який і формує механізм антиципації, надзвичайно важливий детермінант якості громадського перекладу. У застосуванні до перекладацької царини, за визначенням Л. Л. Нелюбіна, антиципація є "передбаченням, дією, властивою такому мовленнєвому механізму, як імовірнісне прогнозування" [2, с. 21]. У свою чергу, імовірнісне прогнозування – це "мовленнєвий механізм, здатний передбачати появу тих чи інших елементів у рецептивній мові. Таке прогнозування може спостерігатися на різних рівнях мови і визначається мовними і смисловими факторами. До мовних факторів належать правила орфографії й граматики, узус, а також структурне оформлення фразеологічних одиниць. До смислових факторів належить ситуативна інформація й контекст" [2, с. 28].

Саме завдяки механізмам антиципації та імовірнісного прогнозування медичний перекладач правильно відтворює міжмовні омоніми (Л. Хаффнер ілюструє їх діадою *anos* та *ānos*), партитивні анатомічні номінації (*canilla*, що загалом означає гомілку, але в мексиканському діалекті ще й зап'ясток) [6, с. 258], а також виправляє помилку, припущену носіями англійської у вживанні терміна *hyperbaric chamber* (барокамера):

He was sent to the hyperbolic chamber [12, с. 643].

Проте, окрім лінгвальних очікувань, рішеннями громадського перекладача нерідко керують і соціальні. Це підтвердила методика "підігнаної личини" (*matched-guise*), яка полягає в програванні одного й того самого запису мовленнєвого відтинка в поєднанні зі статичним зображенням представника азійської раси та представника європеїдної раси. Навіть за умови стандартного американо-англійського акценту, носії такого самого регіонального варіанта англійської мови скаржилися на більшу акцентну контамінованість, бачачи перед собою зображення представника азійської раси, та робили більше помилок при транскрибуванні мовленнєвого відтинка. Натомість, якщо азійську зовнішність супроводжував китайський акцент (тобто візуальний й лінгвальний образ (личина) мовця збігалися), помилок спостерігалось набагато менше [5, с. 707–729].

Екстраполюючи отримані результати на діяльність громадського перекладача, можна зробити припущення, що соціальні очікування є ключем до розуміння мовлення недостатньо асимільованих до рецептивного середовища іммігрантів. Так само індивідуальне оцінювання точності відтворювання мовленнєвого відтинка радше залежатиме від суб'єктивної емпатії з іммігрантом, аніж від частки відтворених мовних одиниць [9, с. 42–46].

Методологічним підґрунтям розвитку навичок з розпізнавання й відтворення акцентно-контамінованого мовлення для громадських перекладачів служать крос-модальні верифікаційні вправи (напр., перекладач-початківець прослуховує відтинок мовлення й повинен розпізнати графічну форму останньої вимовленої лексичної одиниці), аудіювання (прослуховування й переказ коротких (до 1 хв) відтинків акцентно-контамінованого мовлення) [11, с. 42–51].

Окремим напрямом, що набирає особливої ваги в медичному перекладі, вважаємо відтворення мовлення людей з порушеннями слуху, комп'ютерно-синтезованого мовлення хворих з онкопатологіями та паралічем органів мовлення, а також вокодованого мовлення пацієнтів з кохлеарними імплантами. В усіх описа-

них випадках тренування дедуктивного (*top-down*) перекладацького аналізу в поєднанні з імовірнісним прогнозуванням і антиципацією вірогідно покращували точність відтворення.

Так само вправи з транскрибування акцентно-контамінованого мовлення допомагають громадським перекладачам опановувати як окремі акценти, так і цілі групи непов'язаних між собою мовленнєвих інтерференцій. Зокрема, тренуючись записувати усні репліки носіїв мандаринської або французької, що намагаються говорити англійською мовою, громадський перекладач стає більш вправним у відтворенні китайської, корейської, тайської та гватемальського варіантів іспанської мови [13, с. 510–540].

Висновки

Провівши дослідження, ми дійшли таких висновків:

1. Відтворення акцентно-контамінованого мовлення є невід'ємною частиною діяльності громадського перекладача, що пояснюється онтологічною специфікою даного різновиду міжмовного й міжкультурного посередництва, адже принаймні один із реципієнтів цільового тексту є іммігрантом. Додаткові труднощі створює діалогічний характер комунікації й брак досвіду в царині перекладацького нотування (скоропису).

2. Стратегії відтворення акцентно-контамінованого мовлення, обрані громадським перекладачем, прямо позначаються на комунікативній прагматичності, зближуючи або віддаляючи комунікантів. Таким чином, можна зробити висновок про вагомість перекладацьких рішень та їхнього впливу на результати перекладеної взаємодії, що в парадигмі громадського перекладу завжди має соціоекономічні наслідки.

3. Акцентна вираженість утворює мовленнєвий портрет комуніканта, привносячи із собою широкий спектр імплікованих смислів. Вона безумовно визначає ставлення перекладача до учасників комунікативного трикутника, а також уможливорює коректне (або хибне) прогнозування результатів перекладацької діяльності з осягнення й відтворення тексту.

4. Окремим напрямом досліджень вважаємо відтворення контамінованого мовлення хворих після інсульту, з порушеннями роботи центральної нервової системи та слуху, онкопатологіями та паралічем органів мовлення. У такому разі на авансцену громадського перекладу виходить антропоцентрична складова, а перекладач перетворюється на транслятора біомедичних смислів, що бере активну участь у процесах діагностики, лікування та реабілітації.

5. В арсеналі вправ, покликаних навчити громадського перекладача опановувати й відтворювати акцентно-контамінований дискурс, чільне місце посідають тренування дедуктивного (*top-down*) перекладацького аналізу в поєднанні з імовірнісним прогнозуванням та антиципацією. Найбільш ефективними виявляються крос-модальні верифікаційні вправи, аудіювання та вправи з транскрибування акцентно-контамінованого мовлення.

Список використаної літератури

1. Лопатина Л. В. Проявления и диагностика фонетических нарушений при стертой дизартрии / Л. В. Лопатина // Известия РГПУ им. А. И. Герцена, 2006. – № 14. – С. 219–230.
2. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – 5-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 320 с.
3. Baese-Berk Melissa M. Accent-independent adaptation to foreign accented speech / M. Baese-Berk Melissa, R. Ann Bradlow // The Jour. of the Acoustical Society of America, 2013. – 133(3). – EL174. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://asa.scitation.org/doi/10.1121/1.4789864>.
4. Baese-Berk Melissa M. Speaking rate consistency in native and non-native speakers of English / M. Baese-Berk Melissa, H. Tuuli Morrill // The Jour. of the Acoustical Society of America, 2015. – 138(3). – EL223. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://asa.scitation.org/doi/10.1121/1.4929622>.
5. Bradlow Ann R. Perceptual Adaptation to Non-Native Speech / R. Ann Bradlow, Tessa Bent // Cognition, 2008. – 106(2). – P. 707–729.
6. Haffner L. Cross-cultural medicine: a decade later / L. Haffner // The Western Jour. of Medicine, Sept, 1992. – Vol. 157. – P. 255–259. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cms.cerritos.edu/uploads/cmaldonado/translation.pdf>.
7. Munro Murray J. Foreign Accent, Comprehensibility, and Intelligibility in the Speech of Second Language Learners / J. Munro Murray, M. Derwing Tracey // Language Learning, 1995. – 45(1). – P. 73–97.
8. Munro Murray J. Processing Time, Accent, and Comprehensibility in the Perception of Native and Foreign-Accented Speech / J. Munro Murray, M. Derwing Tracey // Language and Speech, 1995. – 38(3). – P. 289–306.
9. Nygaard L. C. Speech Perception as a Talker-Contingent Process / L. C. Nygaard, M. S. Sommers, D. B. Pisoni // Psychological Sci., 1994. – 5(1). – P. 42–46.
10. Rubin Donald L. Nonlanguage factors affecting undergraduates' judgments of nonnative English-speaking teaching assistants / L. Rubin Donald // Research in Higher Education, 1992. – 33(4). – P. 511–531.
11. Sheppard Beth E. Comprehensibility and intelligibility of international student speech: Comparing perceptions of university EAP instructors and content faculty / E. Sheppard Beth, C. Elliott Nancy, M. Baese-Berk Melissa // Jour. of English for Academic Purposes, 2017. – 26. – P. 42–51.
12. The Art of Medical Interpreting. – 3-rd ed. – Cross-Cultural Communication Systems, Inc., 2009. – 892 p.
13. The Wildcat Corpus of Native-and Foreign-accented English: Communicative Efficiency across Conversational Dyads with Varying Language Alignment Profiles / K. J. van Engen, M. Baese-Berk, R. E. Baker et al. // Language and Speech, 2010. – 53(4). – P. 510–540.
14. Vaughn C. Re-Examining Phonetic Variability in Native and Non-Native Speech / C. Vaughn, M. Baese-Berk, K. Idemaru // Phonetica, 2019. – 76. – P. 327–358.

Надійшла до редколегії 02.12.19

Nataliia Gnatyuk, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof.,
Roksolana Povoroznyuk, Dr. Sci. (Philol.), Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PHONOLOGICAL VECTOR OF TRAINING COMMUNITY INTERPRETERS

Community interpreting is viewed as a special variety of interlingual and intercultural mediation with its immanent phono-graphemic features arising out of its ontology: 1) it is a simplified form of a consecutive interpreting performed in a dialogic mode; 2) it is predominantly executed by the ad hoc interpreters who, due to their lack of professional training, neglect the shorthand and render the cues almost word-by-word; 3) it manifests a clash of two discourse cultures, as it is used to reproduce communication between immigrants (ethnocultural minorities) and recipient culture representatives. As the community interpreter inevitably belongs to a linguocultural community of one of the parties, he/she gravitates towards one of the apices of communicative triangle. Our aim was to study the role such an inalienable manifestation of the communicants' linguoethnic origin as accent plays in the community interpreting where, due to the latter's ontological nature, accent is an important determinant of a spoken text and turns out to reflect on the target text's quality. A special ramification of our study is rendering contaminated discourse of the stroke patients, subjects with central nervous system (CNS) and hearing disorders, cancers and paralysis of speech organs. It was revealed that accent pronouncedness creates a speech portrait and brings in a wide spectrum of implied meanings. Strategies and tactics of rendering accent-contaminated discourse chosen by the interpreter directly affect the communicative pragmatics, either bringing the communicants closer or separating them. Thus, we may draw a conclusion that the interpreter's decisions are very important and influence the results of the interpreted interaction, that in the paradigm of community interpreting are forever associated with socio-economic outcomes.

Keywords: community interpreting, accent-contaminated discourse, accent pronouncedness, strategies and tactics of interpreting.

References

1. Lopatina, L. V. (2006). Projavlenija i diagnostika foneticheskikh narushenij pri stertoj dizartrii. *Izvestija RGPU Im. A. I. Gercena*, (14), 219-230.
2. Neljubin, L. L. (2008). *Tolkovyj perevodovedcheskij slovar'*. Moscow: Flinta.
3. Baese-Berk, M. M., & Bradlow, A. R. (2013). Accent-independent adaptation to foreign accented speech. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 133(3). Retrieved from <https://asa.scitation.org/doi/10.1121/1.4789864>.
4. Baese-Berk, M. M. (2015). Speaking rate consistency in native and nonnative speakers of English. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 138(3). Retrieved from <https://asa.scitation.org/doi/10.1121/1.4929622>.
5. Bradlow, A. R. (2008). Perceptual Adaptation to Non-Native Speech. *Cognition*, 106(2), 707-729.
6. Haffner, L. (1992). Cross-cultural medicine: A decade later. *The Western Journal of Medicine*, 157, 255-259. Retrieved from <http://cms.cerritos.edu/uploads/cmalonado/translation.pdf>.
7. Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1995). Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language Learning*, 45(1), 73-97.
8. Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1995). Processing time, accent, and comprehensibility in the perception of native and foreign-accented speech. *Language and Speech*, 38(3), 289-306.
9. Nygaard, L. C., Sommers, M. S., & Pisoni, D. B. (1994). Speech perception as a talker-contingent process. *Psychological Science*, 5(1), 42-46.
10. Rubin, D. L. (1992). Nonlanguage factors affecting undergraduates' judgments of nonnative English-speaking teaching assistants. *Research in Higher Education*, 33(4), 511-531.
11. Sheppard, B. E., Elliott, N. C., & Baese-Berk, M. M. (2017). Comprehensibility and intelligibility of international student speech: Comparing perceptions of university EAP instructors and content faculty. *Journal of English for Academic Purposes*, 26, 42-51.
12. Araújo-Lane, Z. (2009). *The art of medical interpretation*. Woburn, MA: Cross Cultural Communication Systems.
13. Van Engen, K. J., Baese-Berk, M., Baker, R. E., Choi, A., Kim, M., & Bradlow, A. R. (2010). The Wildcat corpus of native-and foreign-accented English: Communicative efficiency across conversational dyads with varying language alignment profiles. *Language and Speech*, 53(4), 510-540.
14. Vaughn, C., Baese-Berk, M., & Idemaru, K. (2018). Re-Examining phonetic variability in native and non-native speech. *Phonetica*, 76(5), 327-358.

УДК 81'255.4:821.111(73)

Руслана Довгачина, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВІДТВОРЕННЯ ПАРАТЕКСТУ ТВОРІВ Е. ГЕМІНГВЕЯ У ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Розглянуто паратекстуальні елементи творів Е. Гемінгвея, які характеризуються семантичною складністю і багатифункціональністю. Заголовки та епіграфи – найпроблематичніші паратекстуальні елементи для інтерпретації, оскільки вимагають культурно-історичної та літературної компетенції перекладача. Вони вважаються сильними позиціями тексту, тому що саме вони визначають основні теми творів, скеровують увагу читача і етілюють ключові ідеї авторського задуму. Переклад таких елементів головню залежить від контексту і потребує уважного вивчення їхньої взаємодії з текстом і культурним фоном. Назви творів і епіграфи Е. Гемінгвея заслуговують на особливу увагу, оскільки вони розкривають важливі нюанси змісту творів і створюють підтекст його оповідань та романів. Назви збірок, романів та оповідань Е. Гемінгвея часто містять релігійні мотиви, а деякі назви підсилюються епіграфами. У перекладі вони вимагають глибокої перекладацької компетенції та ерудиції, оскільки утворюють складні імпліцитні смисли і спрямовують читачке очікування. Інтерпретація творів Е. Гемінгвея передбачає знання прецедентних текстів, що допомагає правильно відтворити підтекст у перекладі. Часткові втрати в перекладі неминучі, особливо на імпліцитному рівні, який подекуди спрощується та нейтралізується. У перекладі заголовків спостерігається тактика пошуку відповідника через прийом смислового розвитку заголовка, коли опорою для перекладача слугує контекст твору. Алюзії, які використовує Е. Гемінгвей у паратексті, розширюють інтертекстуальний вимір його творів, тому перекладачеві необхідні ґрунтовні фонові знання Біблії, видатних літературних творів таких поетів, як Джон Донн та Джордж Піл. Загалом переклад паратекстуальних елементів творів Е. Гемінгвея вимагає ретельного вивчення всіх параметрів ідіостилу автора, що дає змогу відтворити у перекладі цілісну картину світу письменника.

Ключові слова: паратекст, заголовок, епіграф, інтертекстуальність, Е. Гемінгвей, культурний фон, імплікація, алюзія, прецедентний текст.

У своїй промові з нагоди вручення Нобелівської премії Е. Гемінгвей сказав: "Не все з того, що пише автор, можна відразу збагнути – і, може, це іноді на краще, – але з часом його думки стають зрозумілими, і саме завдяки цим думкам, а також його майстерності переосмислення, він або житиме дуже довго, або його ім'я забудуть" [10; переклад наш – Р. Д.]. Вебсайт "Timeless Hemingway" ("Вічний Гемінгвей") [16], заснований фондом "Ernest Hemingway Foundation", самою своєю назвою підкреслює, що ім'я письменника стало невіддільною частиною американської культурної спадщини. Про незмінну цікавість до творчості Ернеста Гемінгвея в Америці свідчать не тільки ті факти, що його книги постійно перевидаються величезними тиражами, а й дослідження його творчості в журналі "The Hemingway Review" [18], що виходить двічі на рік, обсягом до 150-ти сторінок, та вебсайти: "The Hemingway

Society" [19], "The Michigan Hemingway Society" [20], "The Hemingway Resource Center" [17].

Якщо говорити про популярність письменника в інших країнах, то саме переклад, насамперед, слугує тим індикатором, який найяскравіше засвідчує світове визнання його творчості. Період першого буму захоплення Е. Гемінгвеем в Україні завершився наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років, коли вийшло 4-томне видання його творів та ґрунтовні літературознавчі праці: нарис Т. Денисової "Ернест Хемінгвей. Життя і творчість" [2], монографія Ю. Лідського "Творчество Э. Хемингуэя" [5], а також статті Д. Затонського, який розглянув "кодекс Гемінгвея" і еволюцію його героя [4].

У незалежній Україні тільки в 2016 р. почали з'являтися сучасні переклади творів Е. Гемінгвея у "Видавництві Старого Лева". У передмові до нового перекладу роману "Фієста. І сонце сходить" Сергій Жадан зазна-

чає, що "...це чергове повернення "Гемінґвея" насправді є зовсім не випадковим – знакові книги ніколи не перевидуються просто так. Очевидно на них чекають" [1, с. 13]. І справді, попит на нові переклади Е. Гемінґвея свідчить про другий бум захоплення Е. Гемінґвеєм в Україні. Це створює перспективи глибокого дослідження ідіостилу Е. Гемінґвея в перекладі. Сьогодні акценти в дослідженнях зміщуються з суто біографічних та літературознавчих позицій на індивідуальні творчі засади автора. Попри досить плідні дослідження біографії, творчості та перекладів творів Е. Гемінґвея, тільки деякі перекладацькі аспекти паратексту його творів висвітлювалися в дослідженнях. Зокрема, у монографії "Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилу Ернеста Гемінґвея в перекладах українською та російською мовами" розглядаються особливості відтворення заголовків оповідань зі збірки "За нашого часу" [3, с. 127–134]. Однак паратекст його творів закладає ті глибокі підвалини знаменитого гемінґвеєвого "айсберга" у більшості творів письменника. Адже паратекст – це невід'ємний елемент змістової і стилістичної структури твору, який є сильною позицією тексту, що організовує увесь процес розуміння твору, стимулює активність читача і спрямовує його очікування в потрібне річище. Тому проблема пошуку і відбору перекладацьких стратегій і тактик, які б відтворювали всі паратекстуальні елементи творів Е. Гемінґвея, залишається **актуальною**.

Мета нашої розвідки – виокремити паратекстуальні елементи творів Е. Гемінґвея, відтворення яких вимагає наявності ґрунтовних фонових знань у перекладача та ретельного контекстуального та інтертекстуального аналізу на доперекладному етапі.

Зацікавленість паратекстом та елементами паратексту значно зросла після публікації книги французького дослідника Ж. Женетта "Seuils" у 1987 р. А після виходу у 1997 р. перекладу цієї книги англійською мовою "Paratexts: Thresholds of Interpretation" [11] безперечно посилилася увага перекладознавців до цього поняття [9]. Однак поки що більшість перекладознавчих розвідок присвячені паратексту дитячої літератури, а саме: праці Дж. Лейсі [14], В. Пеллетт [15], Ж. Ю. Фріас [21], у яких вивчаються коментарі до текстів перекладу. І хоча семантично поняття "паратекст" означає все, що оточує текст, тобто передує тексту – заголовок, підзаголовок, передмова, присвячення, епіграф; слідує за ним – епілог, післямова; а іноді і вторгається у текст – виноска, ремарка, примітка, на думку Ж. Женетта, паратекст – це ті елементи, які лежать на порозі тексту і покликані певним чином підготувати і спрямувати читачке сприйняття тексту [11], а відповідно і його інтерпретацію. Заголовки та епіграфи – найпроблематичніші для перекладу, то ж розглянемо труднощі їхнього відтворення.

У ракурсі перекладацького аналізу художнього тексту заголовки і епіграфи несуть ключове змістове навантаження, виражають авторську позицію та виступають паратекстуальними елементами тексту. Внутрішньотекстові функції заголовка та епіграфа вказують на їхній взаємозв'язок з текстом, визначають основну тему чи ідею твору, дають ключ до розуміння авторського задуму. Заголовки та епіграфи у художньому тексті, як і в будь-якому іншому тексті, посідають сильну позицію, оскільки перебувають у фокусі уваги читача, несуть функціональне навантаження, відображають основну ідею чи тему твору. Саме заголовки та епіграфи часто становлять значні виклики для

перекладача і потребують наявності як культурно-історичної та літературної компетенцій у перекладача, так і глибокого усвідомлення їхньої ролі для інтерпретації головних ідей твору. У творах Е. Гемінґвея **заголовки** та **епіграфи** стають ефективними паратекстуальними засобами, щоб затримати увагу читача на важливих смислових моментах оповідань і романів, а також сприяють комбінаторному прирощуванню смислу творів та створенню підтексту. Більше того, у його ранніх оповіданнях зі збірки "За нашого часу" спостерігаємо такі унікальні паратекстуальні елементи, як **мініатюри**, які розташовані під заголовками, зазвичай виділяються курсивом, передують самим оповіданням і створюють своєрідний контраст з подіями творів. Назва цієї збірки "In Our Time" є частиною молитви: "Give peace in our time, o Lord", тобто "Часи мирні даруй нам, Господи", тому переклад міг би звучати українською "За часів мирних", втім це призвело б до надмірної експлікації релігійного підтексту.

Релігійний підтекст, що вперше звучить у збірці "In Our Time", закладається і в назви таких романів, як: "The Sun Also Rises..." ("Fiesta"), "A Moveable Feast", "The Garden of Eden", "For Whom the Bell Tolls". У перекладі заголовків нерідко доводиться вдаватися до контекстуального відтворення, як у випадку з романом "A Moveable Feast" – "Свято, що завжди з тобою". Буквально "a moveable feast" означає "перехідне свято", тобто церковне свято, що відмічають щороку в різні дати, але в один і той самий день тижня (напр., Великдень чи Трійця), на відміну від "fixed feast" – "закріплене свято" (Різдво, Благовіщення), що завжди має чітко визначену дату. У епіграфі "a moveable feast" – це певний каламбур, який будується на подвійному значенні одного й того самого виразу: сталого словосполучення і вільно трактованої фрази. Для більшості неангломовних читачів це поняття незрозуміле, тому велика частка підтексту в українському перекладі втрачається та нейтралізується. Перекладач іде правильним шляхом: пошуку відповідника через прийом функціонального смислового слозв'язку заголовка, оскільки **епіграфом** до книги слугують рядки із листа Е. Гемінґвея другу, де автор зазначає:

"If you are lucky enough to have lived in Paris as a young man, then wherever you go for the rest of your life, it stays with you, for Paris is a **moveable feast**" [12, с. 3] – "Якщо ти мав щастя замолоду жити в Парижі, то, хоч де б ти бував згодом, він довіку залишиться у твоєму серці, бо Париж – це **свято, що завжди з тобою**" [8, Т. 4, с. 89].

Але в 2009 р. онук письменника Шон Гемінґвей видає нову версію книги "A Moveable Feast". Як зазначає Шон Гемінґвей, ця нова версія – "реставрована". Навіть англійською мовою перед нами зовсім інша книга, хоча в попередній текст внесено не так і багато змін, але частину видавець перемістив у додатки, де друкує й декілька завершених розділів, які не увійшли до попереднього видання. Тобто сама історія стала коротшою, але можна прочитати багато матеріалів, які не видавалися раніше. У скороченому вигляді книга перетворилася з мемуарів радше на роман. Але все, що перемістилося в додатки, тепер утворює паратекст роману і, безперечно, має бути збережено в перекладі, якщо перекладач прагне максимально відтворити задум автора. У 2011 р. вийшов російський варіант цієї книги, який належить перу Віктора Голишева. В. Голишев зберіг назву попереднього російського перекладу "Праздник, который всегда с тобой", що

свідчить про бажання слідувати вже усталеній перекладацькій традиції та про дбайливе ставлення до цільового читача, який, безперечно неохоче сприйняв би зміну у назві твору, який вже повноправно ввійшов до російської культури.

Шанувальники Е. Гемінґвея ще очікують на новий переклад цієї книги в Україні, про що свідчать численні запитання на форумі "Видавництва Старого Лева". А от новий переклад роману як "The Sun Also Rises..." ("Fiesta") уже вийшов друком, що дає змогу порівняти перекладацькі підходи до відтворення епіграфів у двох наявних версіях.

Цей роман містить два епіграфи, які втілюють концепцію творчості письменника. Перший епіграф дав назву цілому соціально-психологічному феномену "lost generation" і став у нас відомим завдяки українському перекладу Мара Пінчевського як "втрачене покоління":

"You are all a lost generation"

– *Gertrude Stein in conversation* [12, с. 3].

"Ви всі – втрачене покоління"

– *Гертруда Стайн (з розмови)* [8, Т. 1, с. 195].

Другим епіграфом слугують слова з книги Екклесіаста "There Is Nothing New Under The Sun":

"One generation passeth away, and another generation cometh; but the earth abideth forever... The sun also ariseth, and the sun goeth down, and hasteth to the place where he arose... The wind goeth toward the south, and turneth about unto the north; it whirleth about continually, and the wind returneth again according to its circuits... All the rivers run into the sea; yet the sea is not full; unto the place from whence the rivers come thither they return again" – *Ecclesiastes* [12, с. 3].

"Покоління відходить і покоління приходить, а земля віковично стоїть! І сонце сходить, і сонце заходить, і поспішає до місця свого, де сходить воно. Віє вітер на південь і на північ вертається, крутиться, крутиться він та й іде, і на круги свої вертається вітер... Усі потоки до моря пливають, але море – воно не наповнюється: до місця, і звідки пливають, ті потоки вертаються, щоб знову плисти!" – *Екклесіаст* [8, Т. 1, с. 195].

Загальне слово в цих епіграфах – "generation": воно передано в українському перекладі як "покоління". Наразі існує сім українських перекладів книги Екклесіаста. На момент, коли перекладач М. Пінчевський працював над українською версією перекладу роману "І сходить сонце (Фієста)" у 1979 р. існувало три переклади, у двох з яких "generation" було перекладено як "рід" (переклади І. Пулія та І. Хоменка), втім перекладач віддав перевагу перекладові І. Огієнка, який пропонував "покоління". Таке рішення, безперечно, допомогло зберегти зв'язок між двома епіграфами.

Переклад Віктора Морозова, який вийшов у 2017 р., відображає сучасну тенденцію відмежування від тих перекладів, які були видані в радянські часи. Безперечно, що тогочасні тісні взаємозв'язки російської та української культур передбачали взаємозасвоєння та спільність перекладацьких традицій двох культур. Сьогоднішнє прагнення перекладачів створити нові переклади, які б збагачували українську культуру і підкреслювали багатство мовних засобів української мови, надзвичайно вітається видавництвами. Втім, часом у цій боротьбі за самобутність за всяку ціну, не враховуються ідіостильові доміанти письменника. Наприклад, у новому перекладі перший епіграф перекладено: *"Ви всі – пропаще покоління"* [1, с. 7]. Звіс-

но, слово "пропаще" значно сильніше і більш семантично насичене, ніж слово "втрачене", але воно має і додаткові конотації, порівняймо: "пропащий – який морально опустився, занепастив себе" [7]. Візьмемо, для прикладу, використання цього слова в українській літературі у М. Коцюбинського: *"Бачте, люди, що зробила з мене наука? З пропащого, нечесного – вона зробила мене чесним, годним на добро чоловіком"* [7]. У той час, як дієприкметник "втрачений" утворений від дієслова "втрачати – 1) залишатися без когось, чогось (унаслідок різних причин); 2) губити кого-небудь, що-небудь; 3) залишатися без кого-небудь унаслідок його смерті, загибелі; 4) залишатися без кого-небудь, чого-небудь під час бою, війни": *"Втрачені пригадуються друзі, // Цвіт одцвілий, промінь, що погас... // У ніч таку дозвольте двері тузі // Відчинити на короткий час"* [6, с. 5-6]. Можливою альтернативою скоріше може слугувати синонімічний дієприкметник "загублений", який утворено від дієслова "загубити" і, окрім значення "губити, втрачати", несе конотацію "зробити нещасним, занепастити" [7]. У цьому разі, ми отримаємо вислів "загублене покоління", яке дуже вдало передає стан повоєнного покоління.

Переклад другого епіграфа також не наслідуює перекладацького рішення М. Пінчевського і втрачає повтор концептуального для Е. Гемінґвея слова "generation". Натомість В. Морозов вибирає ті переклади Екклесіаста, які надають перевагу синонімічному слову "рід":

"Рід відходить і рід приходить, земля ж перебуває повіки... І сонце сходить, і сонце заходить, і тягнеться до свого місця... Лине вітер на південь, і звертає на північ, кружляє, кружляє на шляху своєму, і повертається до витоків своїх... Усі ріки течуть до моря, але море не переповнюється; до того місця, звідки ріки витікають, вони повертаються, щоб знову текти" [1, с. 7].

Справді, якщо розглядати книгу Екклесіаста, то саме слово "рід", яке асоціюється зі словосполученням "рід людський", найточніше передає глибокий сенс першоджерела. Втім, коли алюзія стає частиною іншого літературного твору, вона тісно вплітається в новий задум автора і набуває нових асоціативних зв'язків. У епіграфах до роману "The Sun Also Rises..." ("Fiesta") слово "generation" втілює авторський концепт повоєнного покоління, яке було спустошене війною і не могло гармонійно влитися в буденне життя. Найближчим за конотаціями є поняття "покоління" в соціології – спільність членів деякого суспільства за часом народження. Наприклад, покоління людей, які народжені у знакові історичні періоди, в англійській мові отримали відповідні назви, як-от: *Lost Generation, Greatest Generation, Silent Generation, Baby Boom Generation, Generation X, Generation Y, Generation Z*. Оскільки концепт ПОКОЛІННЯ стає домінантою ідіостиллю Е. Гемінґвея, а саме слово "покоління" повторюється в оригіналі, то перекладач має підходити до відтворення паратексту комплексно, враховуючи всі функції паратексту в ідіостилі письменника.

Отже, епіграф – надзвичайно інформативна позиція для декодування тексту та авторського задуму. Досить часто епіграф відсилає до відомих літературних творів, щоб створити читацьку пресупозицію відносно змісту чи ідеї тексту. Саме тому такі тексти несуть інформацію, яка допомагає перекладачеві глибоко проникнути в авторську картину світу та досягнути його ідіостильові доміанти. Варто також враховувати,

що такі тексти зазвичай були добре відомі і тогочасному оточенню письменника, можливо навіть його попередникам. Як, наприклад, заголовок роману

No man is an island entire of itself; every man is a piece of the continent, a part of the main; if a clod be washed away by the sea, Europe is the less, as well as if a promontory were, as well as any manner of thy friends or of thine own were; any man's death diminishes me, because I am involved in mankind. And therefore never send to know for whom the bell tolls; it tolls for thee"
MEDITATION XVII
Devotions upon Emergent Occasions
John Donne [13].

Е. Гемінґвея "For Whom the Bell Tolls" – це цитата з проповіді англійського поета і священника XVII ст. Джона Донна, уривок з якої став епіграфом до роману:

"Немає людини, що була б як острів, сама по собі; кожна людина – грудка землі, часточка суходолу; і якщо море змиє хоч би скалку материка, поменшає Європа, і те саме буде, якщо змиє мис, або оселю друга твого, а чи твою власну; від смерті кожної людини малію і я, бо я єдиний з усім людством; тому ніколи не питай, по кому подзвін – він по тобі"
[8, Т. 3, с. 5].

Нова сучасна версія роману у перекладі Андрія Савенця вийшла під такою ж самою назвою, як і попередні версії "По кому подзвін" і була найбажанішою на сучасному етапі, оскільки саме цей роман найбільше зазнав утисків цензури в радянські часи.

Назва роману "A Farewell to Arms" повторює заголовок сонета Джорджа Піла, англійського драматурга елизаветинської епохи, який змальовує образ славетного воїна. Якщо перекладач усвідомлює ці паралелі, то іронія Е. Гемінґвея очевидна: у його романі показана не слава зброї, а її руйнівний характер і трагічний відбиток на долі "втраченого покоління". У середині липня 2012 року вийшло нове видання цього роману Е. Гемінґвея, що містить 47 альтернативних кінцівок роману, чорнові варіанти назви, а також ранні чернетки й епізоди, що не публікувалися раніше. У виданні також був опублікований список чорнових назв роману, який залишив Е. Гемінґвей. Серед цих назв роману були такі версії: "Love in War," "World Enough and Time," "Every Night and All", "Of Wounds and Other Causes", "The Enchantment". Проте жодна не відповідала авторському задуму, і тільки звернувшись до творчості Джорджа Піла, Е. Гемінґвей знайшов ключові слова, які вписувалися у його задум і його концепцію "втраченого покоління".

Висновки і перспективи дослідження. Отже, переклад паратекстуальних елементів творів Е. Гемінґвея вимагає ретельного вивчення ідіостилю автора, що дає змогу усвідомити та зрозуміти всі необхідні пресупозиції, підтекст та цілісну картину світу письменника. Ця розвідка доводить, що перекладач має володіти "інтертекстуальною компетентністю", яка дозволяє декодувати паратекстуальні елементи в контексті твору та творчості автора, а також вміти приймати такі перекладацькі рішення, які сприяють збереженню авторського задуму та ідіостилю в цілому.

Часова відстань ставить сьогодні нові вимоги як до перекладів, так і до правопису, остання версія якого призвела до різночитання прізвища автора (пор.: Хемінґвей – Гемінґвей). Варто зазначити, що ця стаття зосереджується тільки на деяких паратекстуальних елементах творів Е. Гемінґвея, оскільки паратекст – надзвичайно містке і широке поняття, яке охоплює все, що межує з текстом, це і авторські ремарки, і передмови та післямови, навіть оформлення книги. До речі, сучасні видання надають перевагу кольоровому оформленню книжкових палітурок книг, що містять твори Е. Гемінґвея, тоді як більшість ранніх книг оформлені в чорно-білій гамі, що гармонійніше вписувалося в концепцію "втраченого покоління". Роман Е. Гемінґвея "True at First Light" перекладено тільки

частково, як і книги "Death in the Afternoon" ("Смерть пополудні"), "The Nick Adams Stories" ("Оповідання про Ніка Адамса"), а також публіцистика і листування автора. Отже, перспективи дослідження паратексту творів Е. Гемінґвея очевидні і реальні.

Список використаної літератури

1. Гемінґвей Е. Фієста. І сходить сонце. / Е. Гемінґвей; перекл. з англ. Віктора Морозова. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2017. – 288 с.
2. Денисова Т. Н. Ернест Хемінґвей. Життя і творчість / Т. Н. Денисова. – К. : Дніпро, 1972. – 164 с.
3. Довганчина Р. Г., Некряч Т. Є. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінґвея в перекладах українською та російською мовами : монографія / Р. Г. Довганчина, Т. Є. Некряч. – К. : Вид-во Ліра-К, 2014. – 220 с.
4. Затонський Д. В. Ернест Хемінґвей – письменник і людина / Д. В. Затонський // наук. журн. "Вікно в світ. Зарубіжна література: наукові дослідження, історія, методика викладання". – К. : Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 1999. – № 6. – С. 6–26.
5. Лидский Ю. Я. Творчество Э. Хемингуэя / Ю. Я. Лидский. – К. : Наук. думка, 1978. – 408 с.
6. Рильський М. Голосіївська осінь : лірика 1959 року. / М. Рильський. – К. : Рад. письменник, 1959. – 32 с.
7. Словник української мови : [Електронний ресурс] // Акад. тлумачний словник (1970–1980). – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
8. Хемінґвей Е. Твори в чотирьох томах. / Е. Хемінґвей. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 1 : Романи та цикли оповідань. – 717 с.
9. Batchelor K. Translation and Paratexts. / K. Batchelor. – L.-N.-Y. : Routledge, 2018. – 202 p.
10. Ernest Hemingway's Nobel Acceptance Speech, 1954 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genius.com/Ernest-hemingway-1954-nobel-acceptance-speech-annotated>.
11. Genette G. Paratexts: Thresholds of Interpretation / G. Genette. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 427 p.
12. Hemingway E. The Essential Hemingway / E. Hemingway. – London : Arrow Books, 1993. – 522 p.
13. Donne J. No Man is an Island : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poemhunter.com/poem/no-man-is-an-island>.
14. Lathey G. The Translator Revealed: Didacticism, Cultural Mediation and Visions of the Child Reader in Translators' Prefaces / G. Lathey // Children's Literature in Translation Challenges and Strategies / Edited by Jan Van Coillie & Walter P. Verschueren. – L.-N.-Y. : Routledge, 2014. – P. 1–19.
15. Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation / ed. by Valerie. Pellatt. – Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2013. – 165 p.
16. Timeless Hemingway : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.timelesshemingway.com>.
17. The Hemingway Resource Center : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lostgeneration.com>.
18. The Hemingway Review [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://muse.jhu.edu/journals/hemingway_review/.
19. The Hemingway Society : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hemingwaysociety.org>.
20. The Michigan Hemingway Society : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.michiganhemingwaysociety.org>.
21. Frias J. Y. Paratextual Elements in Translation: Paratranslating Titles in Children's Literature / J. Y. Frias // Translation Peripheries. Paratextual Elements in Translation ; ed. by Gil-Bajardi, Anna, Pilar Orero & Sara Rovira-Esteva. – Bern : Peter Lang Series, 2012. – P. 117–134.

Ruslana Dovhanchyna, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RENDERING PARATEXT OF E. HEMINGWAY'S WORKS IN UKRAINIAN TRANSLATION

The article focuses on Ernest Hemingway's paratextual elements, which are characterized by semantic complexity and multi-targeted functions. Headings and epigraphs are the most challengeable paratextual elements for interpretation, as they call for cultural, historical and literal competencies. They are supposed to be intensive positions of the text because these positions determine the main themes of works, direct the readers' attention and embody the key ideas of the author's intention. Their translation is often context-dependent and involves a meticulous consideration of their interaction with the whole text and cultural background. E. Hemingway's titles and epigraphs are attention-catching as they reveal important shades of meaning and create implicit strata in his short stories and novels. Hemingway's titles of collective stories, novels and short stories incorporate various religious motives, and some titles are reinforced by epigraphs. Their translation demands the translator's competence and erudition as they provide cultural knowledge to the reader and can trigger certain expectations. The interpretation of E. Hemingway's writings presupposes the knowledge of precedent texts which can become instrumental in rendering the appropriate implications in translation. Some losses in translation are inevitable, especially at an implicit level, which is sometimes reduced and neutralized. Rendering E. Hemingway's titles, translators resort to the tactics of contextual development and often the context helps find a contextual equivalent in the target language. The allusions employed by E. Hemingway in paratext widen an intertextual dimension of his works. The translator of E. Hemingway's works needs to possess the background knowledge of the Bible and significant literary works of such poets as John Donne and George Peele. We can conclude that the translation of E. Hemingway's paratextual elements requires a thorough study of all the parameters of the author's idiosyncrasy, as it gives the possibility to render the integral author's worldview in translation.

Keywords: paratext, title, epigraph, intertextuality, E. Hemingway, cultural background, implication, allusion, precedent text.

References

1. Hemingway, E. (2017). *Fiesta. I skhodyt sontse*. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva.
2. Denysova, T. N. (1972). *Ernest Kheminhuei. Zhyttia i tvorchist*. Kyiv: Dnipro.
3. Dovhanchyna, R. H., & Nekriach, T. Ye. (2014). *Aisberh v okeani perekladu: Vidtvorennia idiosyncrasy Ernesta Hemingweya v perekladakh ukrainskoiu ta rosiiskoiu movamy*. Kyiv: Lira.
4. Zatonyskiy, D. (1999). Ernest Kheminhuei – pysmennyk i liudyna. *Vikno v Svit. Zarubizhna Literatura: Naukovi Doslidzhennia, Istoriia, Metodyka Vykladannia*, 6, 6-26.
5. Lidskij, J. J. (1978). *Tvorchestvo Je. Hemingueja*. Kyiv: Naukova dumka.
6. Ryl'skij, M. (1959). *Holosivska osin: Lirika 1959 roku*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk.
7. *Slovyk ukrainskoi movy: Akad. tlumachnyi slovyk (1970–1980)*. Retrieved from <http://sum.in.ua>
8. Kheminhuei, E. (1979). *Tvory v chotyrokhtomakh: T. 1. Romany ta tsykly opovidan*. Kyiv: Dnipro.
9. Batchelor, K. (2018). *Translation and paratexts*. London: Routledge.
10. Hemingway, E. Ernest Hemingway's Nobel acceptance speech. Retrieved from <https://genius.com/Ernest-hemingway1954-nobel-acceptance-speech-annotated>
11. Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
12. Hemingway, E. (1993). *The essential Hemingway*. London: Arrow books.
13. Donne, J. No Man is an Island. Retrieved from <http://www.poemhunter.com/poem/no-man-is-an-island>
14. Lathey, G. (2015). The Translator Revealed: Didacticism, Cultural Mediation and Visions of the Child Reader in Translators' Prefaces. In J. V. Coillie & W. Verschueren (Ed.), *Children's literature in translation: Challenges and strategies* (pp. 1-19). London: Routledge.
15. Pellatt, V. (2013). *Text, extratext, metatext and paratext in translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
16. Timeless Hemingway. Retrieved from <http://www.timelesshemingway.com/>
17. Hemingway resource center. Retrieved from <http://www.lostgeneration.com/>
18. The Hemingway review. Retrieved from http://muse.jhu.edu/journals/hemingway_review/
19. The Hemingway society. Retrieved from <http://www.hemingwaysociety.org>
20. The Michigan Hemingway society. Retrieved from <http://www.michiganhemingwaysociety.org>
21. Frías, J. Y. (2012). Paratextual Elements in Translation: Paratranslating Titles in Children's Literature. In G. A. Bardají, P. Orero, & R. S. Esteva (Ed.), *Translation peripheries paratextual elements in translation* (pp. 117-134). Bern: P. Lang.

УДК 81'255.4

Олена Копильна, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ

Розглянуто підходи до перекладу інтермедіальних елементів на прикладі музичних алюзій. Інтермедіальність є явищем міжсеміотичної інтертекстуальності, взаємодією художнього дискурсу з невербальними знаковими системами. Інтермедіальність літератури викликає необхідність пошуку стратегій відтворення інтермедіальних відносин у перекладі. Оскільки інтермедіальність – це різновид інтертекстуальності, то розглядається можливість застосування до перекладу інтермедіальних відносин моделей перекладу інтертекстуальних елементів, які базуються на методах одомашнення й очування, що на практиці втілюються в певних прийомах перекладу. Перекладачу слід враховувати чинники, що впливають на переклад таких елементів, і знаходити оптимальні стратегії для відтворення екстралінгвального (асоціативного) фону. Перекладацькі стратегії визначаються залежно від тексту, адресата і прагматичної мети перекладу. Під час аналізу основних прийомів перекладу інтермедіальних елементів встановлено, що нерідко відтворення інтермедіальної референції в перекладі викликає труднощі. Музика є особливою формою пізнання світу, безпосередньо пов'язаною зі слуховим сприйняттям. Тому переклад інтермедіальних елементів, зокрема інтермедіальних алюзій обмеженої відомості, вимагає пошуку перекладацьких стратегій, які забезпечують їхню впізнаваність реципієнтом перекладу та викликають у нього необхідні асоціації або прийоми, які компенсують певним чином втрати асоціативного фону. Перед перекладачем стоїть завдання пошуку оптимальних перекладацьких стратегій, створення потрібного прагматичного потенціалу тексту перекладу з урахуванням особливостей сприйняття його рецептором.

Ключові слова: інтермедіальність, інтермедіальна референція, інтертекстуальність, музична алюзія, перекладацька стратегія.

Текст у тексті може відображати різні сфери мистецтва, вербально передавати зміст і форму творів мистецтва, музики, архітектури тощо. Текст – це повідомлення в будь-якому, не обов'язково вербальному

коді, тобто інтертекстуальність має широкий семіотичний зміст (І. Арнольд, Ю. Лотман). Тому інтермедіальність розглядається як різновид інтертекстуальності. І. Борисова зазначає, що інтермедіальність вписується

сяу широке розуміння інтертекстуальності як будь-якого випадку "транспозиції" однієї системи знаків в іншу, що означає різноманітні види "інтер<...>альних" відносин [1, с. 2].

Інтермедіальність базується на способах репрезентації образу мовами інших мистецтв. Для неї характерна наявність референтних текстів, представлення інтертексту у формі візуального або музичного образу, мотиву або сюжету. Література є універсальним видом мистецтва, що може відтворювати інші види мистецтва. Інтермедіальність літератури викликає необхідність пошуку підходів до відтворення інтермедіальних відносин у перекладі. Метою статті є розгляд стратегії перекладу таких елементів на прикладі музичних алюзій.

У художній літературі широко представлена референційна інтермедіальність, коли засобом одного художнього медіа цитується інший твір мистецтва. Наприклад, в англо-американській художній літературі широко представлені алюзії на музичні твори. Джереями таких інтермедіальних елементів є невербальні знакові системи. Невербальні претексти виконують роль денотата алюзії через вербальний компонент. Такі алюзії стають знаками-замісниками цілісних ситуацій і сюжетів. Взаємодія семіотичних систем музики і літератури формує художнє ціле, при цьому відбувається подвійне кодування.

Музика є особливою формою пізнання світу, безпосередньо пов'язаною зі слуховим сприйняттям. Звертаючись до музичних алюзій під час створення образів, письменник прагне викликати у читача яскраве чуттєве уявлення про характер, зовнішність, емоційний стан персонажів, певні події тощо. Вживання таких інтермедіальних елементів значно збільшує обсяг естетичної й емоційно-експресивної інформації, що передається. Не вдаючись до детального опису відповідних музичних творів, автор спирається на специфіку їхнього впливу, що викликає у свідомості безліч асоціацій, та апелює до попереднього досвіду читача, що базується на слуховому сприйнятті.

By the cigars they smoke, and the composers they love, ye shall know the texture of men's souls. Old Jolyon could not bear a strong cigar or Wagner's music. He loved Beethoven and Mozart, Handel and Gluck, and Schumann, and, for some occult reason, the operas of Meyerbeer; but of late years he had been seduced by Chopin, just as in painting he had succumbed to Botticelli [12, p. 332].

По тому, які чоловік курить сигари і яких він любить композиторів, можна дізнатися, з чого зіткана його душа. Старий Джоліон не терпів міцних сигар і Вагнерової музики. Він любив Бетховена, Моцарта, Генделя, Глюка й Шумана і, з якихось незбагнених причин, опери Мейєрбера; проте останніми роками його зачарував Шопен, а в малюванні він став схильтися перед Боттічеллі [3, с. 310].

Опис смаків Джоліона ("Сага про Форсайтів") вказує на його відступ від канонів "Золотого віку", непорушних для Форсайтів, його лояльність, переоцінку цінностей, демократичність його світогляду. У короткому переліку прізвищ композиторів міститься багато інформації. Вони є різноплановими, унікальними людьми, тому захоплення їхньою творчістю характеризує Джоліона як гармонійну, витончену людину з багатим духовним світом. Зокрема, музиці Шопена притаманні ліризм, тонка передача різних настроїв, поєднання класичної форми з мелодійним багатством. Несприйняття Джоліоном музики Вагнера (дещо різка) говорить про нього як урівноважену, не агресивну людину.

Якщо розглядати інтермедіальність як різновид інтертекстуальності, то, видається, доцільно застосовувати до неї моделі перекладу інтертекстуальних елементів. Загальні підходи до перекладу таких елементів – очуження та одомашнення – втілюються на практиці в окремих прийомах. Перекладацькі стратегії визначаються залежно від типу тексту, адресата і прагматичної мети перекладу. Перекладач ставить за мету потенційне розуміння цих елементів реципієнтом і застосовує потрібний прийом. Для адекватного перекладу потрібна ідентифікація й активізація їхнього джерела, визначення їхніх функцій, значущості в розкритті авторської інтенції, частотності вживання, позиції в тексті, (не)трансформованості та ступеня відомості в мові перекладу (чинник реципієнта).

Відтворення відомих інтермедіальних елементів (світової, регіональної, нерідко і загальнонаціональної відомості) у перекладі полегшує спільний "культурний фон", тому переклад відомих музичних алюзій не викликає особливих труднощів. Посилання на відомі музичні твори загалом повністю зберігаються, оскільки вони викликають у більшості читачів однозначні асоціації:

As Tom took up the receiver the compressed heat exploded into sound and we were listening to the portentous chords of Mendelssohn's Wedding March from the ballroom below [10, p. 94].

Том зняв трубку і в ту ж мить стиснена спека вибухла й задвигтіла – в бальному залі під нами загриміли урочисті акорди "Весільного маршу" Мендельсона [7, с. 100].

Little social noises burst fitfully forth, and from time to time some pointed tail would execute a brilliant Lisztian tremolo [14, p. 173].

Качки покрякували, обмінюючись короткими світськими фразами, і час від часу той чи той загострений хвіст виконував ефектне лістівське тремоло [8, с. 146].

Однак імена композиторів, виконавців пов'язані з певними музичними творами, які викликають певні слухові асоціації. Застосування повних відповідників (транскодування, традиційна передача власної назви) імен відомих композиторів забезпечує відтворення всіх асоціацій за умови, що читач знайомий з музичними творами цих композиторів, а не тільки з їхніми іменами.

Joe and Delia met in an atelier where a number of art and music students had gathered to discuss chiaroscuro, Wagner, music, Rembrandt's works, pictures, Waldteufel, wall paper, Chopin and Oolong [15, p. 598].

Джо та Ділія зустрілись у студії, де молодь, що вивчала живопис і музику, збиралась, бувало, щоб побалакати про світлотіні, про музику, про Вагнера, творіння Рембрандта, картини, шпалери, Вальдтейфеля, Шопена, Улонга... [2, с. 23].

Одним із способів відтворення асоціативного фону є уточнення, додавання елементів, які дають поштовх асоціативній уяві читача, наприклад: *Aznavour – Шарль Азнавур, Sinatra – Френк Сінатра (We also decided that Edith Piaf and Aznavour were marvelous balladeers but couldn't compare with Billie Holiday and Sinatra* [17, p. 44]), *Lohengrin* [16, p. 311] – весільний марш з опери Р. Вагнера "Лоєнгрін" [О.К.].

With what seemed to be almost delinquent abandon, the boys had just rammed into the sides of "The Stars and Stripes Forever" [16, p. 330].

З майже хуліганською невимушеністю хлопці виводили мелодію "Зірчасто-смузастого прапора" [4, с. 198].

Хоча мелодія "Зірчасто-смугастого прапора" є відома, у перекладі додається уточнення мелодії з поясненням у зовнішньотекстовому коментарі, що це національний гімн США [4, с. 198], тому що мелодія гімну може бути відома цільовому читачеві, а не сама назва.

Нерідко автори вказують назву музичного твору і його автора, однак повне розуміння цих інтермедіальних елементів та їхня роль у тексті можливе лише за умови обізнаності читача з музичними творами, їхнім звучанням. Асоціативні ланцюжки, що утворюють такі елементи, залежать від ерудованості та підготовленості читача, тобто адекватності і глибини їхнього сприйняття залежать від обсягу його фонових знань.

Like that passage of the César Frank Sonata – so had been his life with her, a divine third movement [13, p. 175].

Його життя з Айріні було, як цей пасаж з сонати Цезаря Франка – божественна третя частина [3, с. 780].

Dick awoke at five after a long dream of war...His dream had begun in somber majesty; navy blue uniforms crossed a dark plaza behind bands playing the second movement of Prokofieff's "Love of Three Oranges" [9, p. 207].

Дікові снилася війна...Сон починався похмуро-врочисто: сині мундири крокували через темну площу за оркестром, що грав другу частину "Любові до трьох апельсинів" Прокоф'єва [7, с. 276] (комічна опера С. Прокоф'єва за сюжетом К. Гоцці).

Within the building a trio broke into Suppe's "Light Cavalry." [9, p. 163]. *З відчинених дверей долинув вступ до "Легкої кавалерії" Зуппе...* [7, с. 239] (Франц фон Зуппе (1819–1895) – австрійський композитор і диригент, один із провідних представників віденської класичної оперети).

Наділення алюзії смислом і його розгадування завжди суб'єктивовані авторським і читачьким баченням. Конкретні особистості відрізнятимуться за своїм життєвим досвідом, культурним багажем, різним рівнем освіти, загальний обсяг сприйнятої ними інформації та їхні реакції матимуть індивідуальні риси. Передбачити всі межі можливості сприйняття читачів, усі варіанти реакції перекладач не може. Тому неможливо визначити чіткі критерії відомості алюзій. Основним мірилом для перекладача є передусім його власне сприйняття оригіналу, оскільки він сам виступає первинним реципієнтом. Художню літературу розраховано на масового читача, на когнітивну базу якого й орієнтується перекладач. Під час перекладу враховується "усереднене" сприйняття мовного колективу, типовий, "середній носій" мови, хоча цей середній рівень обумовлений хронологічно.

"Antheil's my man." Mrs. Mekisco turned challengingly to Rosemary, "Antheil and Joyce." [9, p. 39].

– Кого я поважаю, то це Антейля, – визивно промовила місс Маккіско, знов обернувшись до Розмері. – Антейля і Джойса [7, с. 141].

Джордж Антейль – американський композитор-авангардист, захоплювався формалістичним звукоутворенням, його відомим твором є урбаністичний "Механічний балет" (1925). Оскільки це алюзія обмеженої відомості, то у перекладі варто було б дати пояснення в зовнішньотекстовому коментарі.

Перекладачеві слід враховувати, що текст перекладу перебуває на культурно-історичній і просторово-часовій відстані від тексту оригіналу: нерідко неможливе повне розуміння текстів культури, навіть у межах нації, особливо, якщо вони створені кілька століть тому,

оскільки культура, досвід реципієнтів того часу істотно відрізняються від сучасних знань, культури, то відбувається процес забування реципієнтом культурного фонду своєї власної культури. Що віддаленіший певний історичний період, то розмитішими є асоціації алюзій (часово віддалені алюзії).

Один із героїв оповідання О. Генрі "Вождь червоношкірих" згадує назву відомої у кінці XIX ст. опери англійського композитора А. Саллівана "Пірати Пензанса" ("Great pirates of Penzance"). У перекладі цю алюзію не відтворено ("Великі пірати!") [2, с. 180]), тому втрачається гумористичний ефект. Як і всі комічні опери А. Саллівана, цей твір гротескний, пародійний і сатиричний, у ньому висміюються різні сторони англійського життя, наприклад, сатира на вікторіанський ура-патріотизм, звичай присвоювати незаслужені звання тощо.

У творах американських письменників нерідко згадуються пісні, популярні в певний період. Наприклад, *"Turkey in the Straw"* [18, p. 138] – *"Індичка в соломі"* [5, с. 166] (пісня завойовників дикого Заходу, популярна в США у XIX ст.), *"I'm the Sheik of Araby ... I'll creep"* [10, p. 63] – *"Я шейх Арабістану ..."* [7, с. 71] (популярна у 20-ті і 30-ті роки у США, автор іронізує з приводу популярності цієї любовної пісеньки, оскільки співають її дитячі голоси), *"Roses are Blooming in Picardy"* [18, p. 200] – *"Троянди Пікардії"* [5, с. 253], *"Dixie"* [18, p. 228] – *"Діксі"* [5, с. 292], *"The Love Nest"* [10, p. 74] – *"Оселя кохання"* [7, с. 81] (популярні пісні 20-х років). Такі інтермедіальні елементи віддалені у часі і, здається, не несуть великого функціонального навантаження, тобто вони локальні. Однак ці деталі мають значення, особливо для аудиторії, що належить до культури автора, оскільки вони демонструють поле "спільних знань".

Компенсаційні прийоми (пояснювальний переклад, генералізація, аналог, експлікація) допомагають певною мірою відновити асоціативний фон інтермедіальних елементів обмеженої відомості. Однак такі функціонально-прагматичні трансформації спрямовано на модифікацію тексту перекладу. Вони переводять екстралінгвальний контекст або його частину у вербальний. Тому у цьому випадку не завжди можливо відтворити в перекладі прагматику оригіналу. Такі стратегії компенсують повну втрату асоціацій, оскільки навіть докладний коментар не може відтворити весь асоціативний фон, проте без пояснень вони можуть залишитися зовсім незрозумілими для читачів.

I like to think of them all: the eccentric milords rolling across Europe in ponderous carriages, bound on extraordinary errands. One is going to Venice to buy La Bianchi's larynx; he won't get it till she's dead, of course, but no matter; he's prepared to wait; he has a collection, pickled in glass bottles, of the throats of famous opera singers [14, с. 98].

Мені приємно про них думати: ексцентричні мілорди, що мандрують по Європі в громіздких каретах з найхимернішими намірами. Один вирушає до Венеції, щоб купити горло Ла Б'янкі; певна річ, він не одержить його, доки вона не помре; пусте, він ладен чекати; він володіє колекцією заспиртованих горлянок уславлених оперних співаків [8, с. 106].

Хоча з контексту читач може зрозуміти, що йдеться про оперну співачку, перекладач дає пояснення у примітках, що йдеться про німецьку оперну співачку Б'янку Б'янкі (1855–1947), яка виконувала партії сопрано в операх найвизначніших італійських композиторів.

He thought of Beth again: how she would have adored this being plunged straight into the legend... the wicked old faun and his famous afternoons [11, p. 12].

Знову згадалася Бет: вона була б просто в захваті, побачивши на власні очі підтвердження міфу про старого фавна та його порочні розваги [6, с. 7].

Це алюзія на балет "Полудень фавна" за твором С. Малларме, музика К. Д. Дебюссі, у постановці В. Ф. Ніжинського. Читачеві важко її декодувати, а отже, й усвідомити другий план поданого автором опису. У перекладі (він відсилає читача до міфу) варто було б застосувати правильне уточнення або пояснення, при цьому переклад допомагає розширити фонові знання читачів.

Отже, перекладач має вибирати такі перекладацькі стратегії відтворення інтермедіальних елементів, які забезпечують їхню впізнаваність реципієнтом перекладу та викликають у нього необхідні асоціації, або намагатися компенсувати певним чином втрати асоціативного фону. Перед перекладачем стоїть завдання пошуку оптимальних перекладацьких стратегій, створення потрібного прагматичного потенціалу тексту перекладу з урахуванням особливостей сприйняття його рецептора. Це потребує подальших досліджень, зокрема створення інтерсеміотичної моделі перекладу.

Список використаної літератури

1. Борисова І. Е. Перевод и граница: Перспективы интермедиальной поэтики / И. Е. Борисова // *Toronto Slavic Quarterly: Academic Electronic Journal in Slavic Studies*, 2004. – № 7. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 26.11.2019]. – Режим доступу: <http://www.utoronto.ca/tsq/07/borisova07.shtml>.

Джерела ілюстративного матеріалу

2. Генрі О. Останній листок / О. Генрі; пер. з англ. Упорядн. М. А. Дмитренко. – К.: Молодь, 1983. – 224 с.
3. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів: Власник; В зашморгу; Здаємо в аренду / Дж. Голсуорсі; пер. з англ. О. Тереха. – К.: Дніпро, 1988. – 847 с.
4. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті: повісті, оповідання / Дж. Д. Селінджер; пер. з англ. О. Логвиненка, О. Тереха, О. Сенюк, Ю. Покальчука. – К.: Молодь, 1984. – 272 с.
5. Уоррен Р. П. Все королівське військо / Р. П. Уоррен; пер. з англ. В. Митрофанова. – К.: Дніпро, 1986. – 536 с.
6. Фаулз Дж. Вежа з чорного дерева: повість. Елідюк; Бідолашний Кокко; Загадка: новели / Дж. Фаулз; пер. з англ. В. Ружицького, Д. Стельмаха. – К.: Дніпро, 1986. – 276 с.
7. Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі. Ніч лагідна: романи / Ф. С. Фіцджеральд; пер. з англ. М. Пінчевського. – Харків: Фоліо, 2003. – 397 с.
8. Хакслі О. Жовтий Кром / О. Хакслі; пер. з англ. В. Вишневого // Всесвіт, 1978. – № 1. – С. 70–177.
9. Fitzgerald F. S. *Tender is night* / F. S. Fitzgerald. – M.: Raduga Publishers, 1983. – 400 p.
10. Fitzgerald F. S. *The Great Gatsby* / F. S. Fitzgerald. – M.: VYSSAJA ŠKOLA, 1984. – 142 p.
11. Fowles J. *The Ebony Tower*. – London, Toronto, Sydney, N. Y.: Granada Publishing, 1981. – 304 p.
12. Galsworthy J. *The Forsyte Saga. Property man. Book 1* / J. Galsworthy. – M.: Progress publishers, 1975. – 304 p.
13. Galsworthy J. *The Forsyte Saga. To let. Book 3* / J. Galsworthy. – M.: Progress Publisher, 1975. – 256 p.
14. Huxley A. *Crome Yellow* / A. Huxley. – M.: Progress Publishers, 1976. – 278 p.
15. Henry O. *Collected stories* / O. Henry; Ed. by. P. J. Horowitz. – N. Y.: Avenel Books, 1979. – 843 p.
16. Salinger J. D. *Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters* / J. D. Salinger. – M.: Progress Publishers, 1982. – 440 p.
17. Sanders L. *McNally's Caper* / L. Sanders. – N. Y.: Berkley Books, 1995. – 337 p.
18. Warren R. P. *All the King's men* / R. P. Warren. – M.: Progress publishers, 1979. – 448 p.

Надійшла до редколегії 03.12.19

Olena Kopylna, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

REPRODUCING INTERMEDIAL REFERENCE IN TRANSLATION

The article considers the approaches to the translation of intermedial elements using musical allusions as an example. Intermediality is a phenomenon of intersemiotic intertextuality, the interaction between literary discourse and nonverbal sign systems. Intermediality of literature requires finding strategies of reproducing intermedial relations in translation. Since intermediality is a type of intertextuality, the article considers the possible application of the translation models of intertextual elements to the translation of intermedial relations. These models are based on the main two methods of domestication and foreignization which find manifestation in definite translation strategies. It is necessary for the translator to take into account the factors which influence the translation of these elements and implement the optimal strategies in order to reproduce the extralingual (associative) background. Translation strategies are determined by the text, its recipient and the pragmatic aim of translation. The analysis of the main translation strategies of intermedial elements has defined that the translation of intermedial reference is often a complicated problem. Music is a special form of conceiving the world that is directly linked with auditory perception. Therefore, the translation of intermedial relations, in particular intermedial allusions of limited comprehension, requires the translation strategies which ensure the appropriate associative background or appropriate compensation strategies. The translator's task is to find adequate translation techniques, to create the necessary pragmatic potential of the translated text with special attention to its readers' perception.

Keywords: intermediality, intermedial reference, intertextuality, musical allusion, translation strategy.

References

1. Borisova, I. E. (2004). *Perevod i granica: Perspektivy intermedial'noj pojetiki*. *Toronto Slavic Quarterly: Academic Electronic Journal in Slavic Studies*, 7. Retrieved from <http://www.utoronto.ca/tsq/07/borisova07.shtml>.

Illustrative materials

2. Henri, O. (1983). *Ostannii lystok*. Kyiv: Molod.
3. Holsuorsi, Dzh. (1988). *Saha pro Forsaitiv: Vlasnyk; V zashmorhu; Zdaemo v arendu*. Kyiv: Dnipro.
4. Selindzher, Dzh. D. (1984). *Nad prirvoiu u zhyti: povisti, opovidannia*. Kyiv: Molod.
5. Uorren, R. P. (1986). *Vse korolivske viisko*. Kyiv: Dnipro.
6. Faulz, Dzh. (1986). *Vezha z chornoho dereva: povist. Elidiuk; Bidolashnyi Koko; Zahadka: novely*. Kyiv: Dnipro.
7. Fitsdzherald, F. S. (2003). *Velykyi Hetsbi. Nich lahidna: romany*. Kharkiv: Folio.
8. Khakslі, O. (1978). *Zhovtyi Krom*. *Vsesvit*, 1, 70–177.
9. Fitzgerald, F. S. (1983). *Tender is night*. Moscow: Raduga Publishers.
10. Fitzgerald, F. S. (1984). *The Great Gatsby*. Moscow: Vysšaja škola.
11. Fowles, J. (1981). *The Ebony Tower*. London, Toronto, Sydney, N.Y.: Granada Publishing.
12. Galsworthy, J. (1975). *The Forsyte Saga. Property man. Book 1*. Moscow: Progress publishers.
13. Galsworthy, J. (1975). *The Forsyte Saga. To let. Book 3*. Moscow: Progress Publishers.
14. Huxley, A. (1976). *Crome Yellow*. Moscow: Progress Publishers.
15. Henry, O. (1979). *Collected stories*. N. Y.: Avenel Books.
16. Salinger, J. D. (1982). *Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters*. Moscow: Progress Publishers.
17. Sanders, L. (1995). *McNally's Caper*. N. Y.: Berkley Books.
18. Warren, R. P. (1979). *All the King's men*. Moscow: Progress publishers.

УДК 81'255.4

Вікторія Масановець, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ГІДНІСТЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ ШАРЛОТИ БРОНТЕ "ДЖЕЙН ЕЙР": СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ

Розглянуто проблеми відтворення концепту ГІДНІСТЬ у романі Шарлоти Бронте "Джейн Ейр" на матеріалі двох українських перекладів роману (П. Соколовського, 1999; У. Григораш, 2009), що актуалізується через широкий діапазон вербальних і ситуативних репрезентацій. Виокремлено три рівні вербалізації концепту ГІДНІСТЬ: 1) рівень ядерних компонентів концепту, тобто лексеми-номінації, які безпосередньо апелюють до концепту ГІДНІСТЬ (*dignity, pride, self-respect, self-esteem*); 2) периферія концепту – лексеми, які апелюють до концепту ГІДНІСТЬ через асоціації та контекстуально (*freedom, fearlessness, will, right, self-awareness, independence, self-determination*); 3) контекстуальна актуалізація концепту, коли читач "розпізнає" концепт за допомогою інших "ключів" контексту: діалогічного мовлення персонажів, описів їхніх учинків, манери висловлювання тощо. Показано, що відтворення ядерних компонентів не викликає неперекладних труднощів і зазвичай стає можливим завдяки словниковим відповідникам, з урахуванням особливостей контексту. Периферія концепту ГІДНІСТЬ представлена асоціаціями, що апелюють до нього, які у більшості випадків відтворюються у перекладі симетрично. При цьому контекст довкола периферійних елементів концепту зазнає варіативності у відтворенні українською мовою, оскільки одне і те саме слово може набувати різних значень за рахунок взаємодії з компонентами інших концептів. Відповідно до результатів дослідження найбільше труднощів пов'язано з передачею саме контекстуальної актуалізації концепту ГІДНІСТЬ. Досліджено підхід перекладачів до відтворення різних рівнів вербалізації концепту. Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі вербалізації концепту ГІДНІСТЬ в інших художніх творах та способах його відтворення в перекладі з позицій множинності перекладів.

Ключові слова: концепт ГІДНІСТЬ, ядро концепту, периферія концепту, рівні актуалізації концепту, вербалізація концепту.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дослідження концепту ГІДНІСТЬ у художньому творі з позицій перекладознавства. Прийнятними для нашої розвідки є визначення поняття таких дослідників, як В. І. Карасик та Н. В. Красовської. В. І. Карасик зазначає, що лінгвокультурний концепт – це умовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості і культури [2]. Згідно з думкою Н. В. Красовської художній концепт поєднує лінгвокультурний та індивідуально-авторський аспект [3].

Мета дослідження – проаналізувати особливості відтворення в українських перекладах концепту ГІДНІСТЬ у романі Ш. Бронте "Джейн Ейр", що актуалізуються через широкий діапазон вербальних і ситуативних репрезентацій.

У тексті концепт ГІДНІСТЬ може актуалізуватися різними способами завдяки своїй складній багаторівневій структурі. В. І. Карасик називає способи мовної апеляції до будь-якого ментального утворення "входами в концепт" [1], зазначаючи, що до одного і того ж концепту можна апелювати за допомогою мовних одиниць різних рівнів: лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень і речень.

Аналіз матеріалу дослідження дав змогу дійти висновку про те, що існують три основні рівні актуалізації концепту ГІДНІСТЬ, які потребують різних підходів до відтворення у перекладі:

1) **ядерні компоненти**, а саме, лексеми-номінації, які безпосередньо апелюють до концепту ГІДНІСТЬ: *dignity, pride, self-respect, self-esteem*;

2) **периферійні компоненти** – це ті лексеми, які апелюють до концепту ГІДНІСТЬ через асоціації та контекстуально (*freedom, fearlessness, will, right, self-awareness, independence, self-determination*);

3) **контекстуальна актуалізація** концепту, коли читач "розпізнає" концепт за допомогою інших "ключів" контексту: діалогічного мовлення персонажів, описів їхніх учинків, манери висловлювання тощо.

Розглянемо перший рівень актуалізації концепту на конкретних прикладах. В одному афористичному прикладі в оригіналі використано слово *dignified*, що апелює до концепту ГІДНІСТЬ: *I have not much pride under such circumstances: I would always rather be happy than dignified* [Bronte]. / За таких обставин для мене не існує **гордості**: почуття **радості** набагато приємніше, ніж **почуття власної гідності** [Григораш]. / За таких обставин я забуваю про **гордощі**: я завжди **волю поступитись**, ніж **зберегти почуття власної гідності** [Соколовський]. При цьому ще один ядерний компонент *pride* перекладено як **гордість** (варіант У. Григораш) та **гордощі** (варіант П. Соколовського). Що стосується фрази: *I would always rather be happy than dignified*, то для її перекладу У. Григораш використала смисловий розвиток, додавши елемент **почуття радості**. Не дуже вдалим нам здається переклад цього речення П. Соколовським, адже в його версії Джейн Ейр готова **втратити** (=не зберегти) **почуття власної гідності**, просто **волюючи поступитись**. Перекладач вилучає надзвичайно важливе слово в цьому реченні – слово *happy*. Щастя – ось заради чого Джейн може поступитись гордістю. Саме ця думка робить фразу крилатою.

Таким чином, концепт ГІДНІСТЬ повніше актуалізується в перекладі У. Григораш, тоді як образу головної героїні в перекладі П. Соколовського притаманна деяка непослідовність.

Як показує аналіз, довкола ядерних компонентів концепту завжди "гуртуються" лексеми, які також є "входами" (за визначенням В. І. Карасика) у концепт. Зазвичай це стає можливим завдяки контексту. Наприклад, у наступному прикладі відтворення ядерного компоненту концепту *pride* не становить труднощів, на відміну від лексики, яку головна героїня використовує для того, щоб прокоментувати ситуацію: *"I was knocked down," was the blunt explanation, jerked out of me by another pang of mortified pride; "but that did not make me ill," I added* [Bronte].

Переклад У. Григораш:	Переклад П. Соколовського:
– Я впала, бо мене вдарили! – різко відповіла я, не стерпівши нового приниження своєї гідності . – Але я захворіла не від того, – додала я [Григораш].	– Мене збили з ніг, – невиразно мовила я, роздратована тим, що мене знову принижують . – Але не це стало причиною моєї хвороби, – додала я [Соколовський].

Перекладачі не зберегли метафори *rang of mortified pride*. Ядерна лексема концепту відтворена в У. Григораш (*гідність*), П. Соколовський обмежився дієсловом *принижувати*, яке також апелює до концепту ГІДНІСТЬ. Що ж до коментарів головної героїні, то особливий інтерес викликає відтворення прикметника у словосполученні *blunt explanation*. Згідно зі словником прикметник *blunt* має такі значення: 1) *тупий (про лезо, ножиці)*; 2) *нетямущий, тупуватий*; 3) *притуплений, неясний (про відчуття)*; 4) *грубуватий; різкий, прямий* [ABBY]. П. Соколовський обрав варіант, близький до третього: *невизначно*, тоді як в перекладі У. Григораш використано прислівник *різко*. Ми вважаємо, що саме версія У. Григораш точніша, адже в оригіналі до словосполучення *blunt explanation* безпосереднє відношення має фраза *jerked out of me* (*jerk out* – *висмикувати*). Тобто відповідь у Джейн, скоріше, "висмикнули", змусили "випалити", і аж ніяк героїня її не вимовляє *невизначно*.

Зважаючи на те, що за романом у цьому епізоді Джейн Ейр лише десять років, вдалішим нам також здається варіант перекладу У. Григораш у тому, що стосується перекладу другої частини коментарів: дівчинка *не стерпіла* нового приниження. У П. Соколовського десятирічна дитина *роздратована* поведінкою дорослих. Звернемося за визначенням до словника української мови: *дратувати* – *доводити когонебудь до збудженого стану, викликати гостре невдоволення, злість* [СУМ]. Тобто у версії П. Соколовського перед нами – *зла, невдоволена* дитина, яка *невизначно* щось намагається пояснити. Але за контекстом, Джейн *довели* до необхідності пояснювати ситуацію, вона *не стерпіла* несправедливості, якої марно чекала від дорослих, а не просто була ними *невдоволена*.

Як бачимо, відтворення ядерних компонентів аналізованого концепту не викликає непереборних труднощів і зазвичай стає можливим завдяки симетричному перекладу, оскільки вони зустрічаються в тексті

оригіналу і можуть бути перекладені словниковими відповідниками, з урахуванням особливостей контексту: *гідність, гордість, гордовитість, пухатість, пуха, самоповага*. Однак незначні втрати також спостерігаються.

Другий рівень актуалізації концепту ГІДНІСТЬ – його периферійні елементи. Образ Джейн Ейр – це образ незалежної жінки, яка творить свою долю. У творі головній героїні не раз доводиться відстоювати своє право на свободу та щастя. Коли одного разу містер Рочестер порівняв її з пташкою, що пручається і губить пір'я, Джейн промовляє відому фразу, що стала крилатою: *I am no bird; and no net ensnares me: I am a free human being with an independent will* [Bronte]. *І – Я не пташка, і жодні сімі не зловлять мене. Я вільна людська істота з незалежною волею* [Григораш]. *І – Я не пташка, і ніякі тенета мене не впіймають. Я – вільна людська істота з незалежною волею* [Соколовський]. Важливим є той факт, що героїня називає себе саме *human being / людською істотою*, і пізніше літературознавці скажуть, що тим самим вона торкається теми емансипації. Концепт ГІДНІСТЬ актуалізується в цьому уривку за рахунок таких периферійних компонентів, як *вільна людська істота, незалежна воля*, а також метафори: *жодні сімі не зловлять мене* (У. Григораш) / *ніякі тенета мене не впіймають* (П. Соколовський). Як бачимо, обидва перекладачі зберегли метафору і ключові периферійні компоненти.

В іншому прикладі Джейн Ейр визнає свої недоліки, але разом з тим відстоює своє право на почуття, у чому проявляється неабияка сила та почуття власної гідності:

"Do you think, because I am poor, obscure, plain and little, I am soulless and heartless? You think wrong! – I have as much soul as you, – and full as much heart! And if God had gifted me with some beauty and much wealth, I should have made it as hard for you to leave me, as it is now for me to leave you!" [Bronte].

Ви думаєте, якщо я **бідна, непоказна, проста і маленька**, то в мене немає ані **душі**, ані **серця**? Ви помиляєтесь! Я маю таку ж саму **душу**, як ви, і таке ж саме **серце**! І якби Господь **наділив мене симпатичнішим личком і більшими статками**, вам би було так само важко розлучитися зі мною, як оце мені з вами [Григораш].

Ви гадаєте, що коли я **бідна, непоказна, проста й маленька**, то я не маю ні **душі**, ні **серця**?.. Ви помиляєтесь!.. Я маю таку ж саму **душу**, як і ви... і таке саме **серце**! І якби Бог **дарував мені хоч трохи краси й велике багатство**, вам важко було б покинути мене, так само, як оце зараз мені важко покидати вас [Соколовський].

З перекладом недоліків, які приписує собі головна героїня (*poor, obscure, plain and little*), проблем не виникає. Обидва перекладачі відтворили цей список, як *бідна, непоказна, проста і маленька*. Периферійні компоненти концепту *soul* та *heart* також відтворено дослівно: *душа* та *серце*. Цікавим є перекладацьке рішення щодо другої частини уривка: *...if God had gifted me with some beauty and much wealth*. Джейн Ейр Уляни Григораш емоційна, вона звучить ображено: *якби Господь наділив мене симпатичнішим личком і більшими статками*, тоді як у перекладі П. Соколовського головна героїня стриманіша: *якби Бог дарував мені хоч трохи краси й велике багатство*. У першому варіанті Джейн ніби дорікає містеру Рочестеру, що його не влаштовує її личко і її статки, які сама вона вважає достатнім приводом для виникнення взаємних почуттів. Це дещо суперечить образу героїні: вона визнає свої вади.

Таким чином, можна стверджувати, що відтворення в перекладі надмірної емоційності заважають повноцінній передачі актуалізації концепту ГІДНІСТЬ у романі.

Наступний приклад також характеризується відтворенням надмірної емоційності. Ідеться про епізод, коли містер Рочестер обіцяє своїй нареченій Джейн, що візьме її з собою до тих країн, у яких він колись бував сам. Він каже, що раніше його супутниками були самотність і гнів, а тепер поряд буде його янгол-охоронець Джейн, на що головна героїня реагує так:

I laughed at him as he said this. "I am not an angel," I asserted; 'and I will not be one till I die: I will be myself. Mr. Rochester, you must neither expect nor exact anything celestial of me – for you will not get it, any more than I shall get it of you: which I do not at all anticipate." [Bronte].

Коли він сказав це, я **усміхнулася**.

– Я не янгол, – **запевнила** я. – І не стану ним, **аж поки не помру**. Я буду сама собою! Містере Рочестер, **не чекайте і не шукайте** в мені нічого янгольського – ви нічого такого не знайдете. Так само, як і я не знайду цього у вас. Я сподіваюся від вас зовсім іншого [Григораш].

Коли він це сказав, я **засміялась**.

– Я не ангел, – **виукнула** я, – і не стану ним **до смерті!** Я буду сама собою! Містере Рочестер, **не чекайте і не вимагайте** від мене нічого ангельського: ви цього не знайдете в мені, як і я не знайду у вас. Адже я чекаю від вас не цього [Соколовський].

Безперечно, героїня перебуває в радісному збудженні, а дієслово *laugh* означає: 1) *сміятися*; (at) *сміятися над чим-небудь*; 2) *сказати зі сміхом, вимовити сміючись*; *виразити сміхом*; 3) (out of; off) *вигнати, зігнати*; *насміхатися*, *глузуватися* (Лінгво). Так його відтворив П. Соколовський. У нього героїня спочатку **засміялась**, а потім взагалі наступну фразу **виукнула**, хоча в оригіналі вона просто **asserted** / **запевнила** Рочестера. Порівняймо поведінку героїні в обох перекладах: Коли він сказав це, я **усміхнулася**. – Я не янгол, – **запевнила** я. – І не стану ним, **аж поки не помру** (У. Григораш). / Коли він це сказав, я **засміялась**. – Я не ангел, – **виукнула** я, – і не стану ним **до смерті!** (П. Соколовський). У другому варіанті Джейн ніби маніфестує відсутність у ній янгольського начала. На нашу думку, надмірна емоційність героїні дещо суперечить її стриманому образу.

В оригіналі також маємо алітерацію *you must neither expect nor exact anything celestial of me*. Обидва перекладачі компенували цей прийом римованими словосполученнями: **не чекайте і не вимагайте** від мене нічого ангельського (П. Соколовський) / **не чекайте і не шукайте** в мені нічого янгольського (У. Григораш).

Цікавими є варіанти перекладу фрази *and I will not be one till I die*. Там, де в П. Соколовського продовжується емоційний маніфест (і не стану ним **до смерті!**), У. Григораш додала трохи гумору: І не стану ним, **аж поки не помру**. Сенс майже той самий, але різні акценти: у П. Соколовського Джейн констатує, що до самої смерті залишатиметься собою; в У. Григораш вона намагає, що янголом вона, може, і стане, але хіба що в загробному житті. Уміння Джейн Ейр відповісти дотепно та достойно – це ще один спосіб актуалізації концепту ГІДНІСТЬ, адже героїня не розгублюється перед знатним господарем і не боїться його.

Згідно з результатами дослідження периферія концепту ГІДНІСТЬ представлена асоціаціями, що апелюють до концепту ГІДНІСТЬ (**freedom, fearlessness, will, right, self-awareness, independence, self-determination**), які, у більшості випадків, відтворюються у перекладі симетрично. При цьому контекст довкола периферійних елементів концепту зазнає варіативності у відтворенні українською мовою, оскільки одне й те саме слово може набувати різних значень за рахунок взаємодії з компонентами інших концептів.

Третій рівень, на якому актуалізується концепт ГІДНІСТЬ, – це контекст. Пропонуємо розглянути декілька прикладів передачі контекстуальної актуалізації концепту засобами української мови.

Головна героїня роману "Джейн Ейр" є одночасно і діючою особою, і оповідачем. Вона розповідає про те, за чим спостерігає, що відбувається довкола, і що переживає сама; вона є частиною світу, який зображено у творі. Джейн Ейр сама "вибудовує" цей світ: читач бачить дійсність, описану в романі, очима героїні, і "відчуває" світ крізь призму її почуттів. Аналіз першого прикладу показує, наскільки важливо враховувати контекстуальну актуалізацію концепту ГІДНІСТЬ для збереження послідовності в зображенні образу головної героїні.

"What do you want?" I asked, with awkward diffidence [Bronte]. / – Чого тобі? – спитала я з удаваною байдужістю [Григораш].

жестю [Григораш]. / – Чого тобі треба? – спитала я удавано покірливо [Соколовський].

Емоційний стан героїні надзвичайно напружений під час конфліктів із сином місіс Рід. Джейн Ейр розповідає, як у дитинстві боялася свого мучителя та намагалась якомога менше потрапляти йому на очі. Однак, не зважаючи на свій страх, маленька Джейн викликає у читача захоплення своїми хоробрими спробами протистояти несправедливості та авторитету дорослих. Десятирічна Джейн – не покірна нещасна дитина, яка вірить кожному слову дорослих і прагне їм догодити: вона починає усвідомлювати (хоча ще й недостатньо чітко), що до неї ставляться упереджено.

Під час назрівання чергового конфлікту з сином місіс Рід Джоном, героїня, розуміючи, що на неї чекають причіпки, запитує: "What do you want?", з перспективи майбутнього доросла Джейн-оповідач коментує своє питання, так: *I asked, with awkward diffidence*. Слово *diffidence* має декілька значень, серед яких: 1) *невпевненість у собі, боязкість, сором'язливість*; 2) *недовіра* [ABBV]. У. Григораш переклала це слово як *байдужість*. У контексті подій, що відбуваються в романі, не досить точний варіант перекладу – слово *байдужість* – має досить вдалий вигляд: героїня захищається, приховуючи страх. А от переклад П. Соколовського: "– Чого тобі треба? – спитала я удавано покірливо", на нашу думку, вдалим назвати не можна, і для цього є кілька причин.

По-перше, перед читачем постає саме та версія Джейн, якою її постійно описує її тітка: лицемірна та схильна до "брехні". СУМ першим визначенням прикметника *покірний*, від якого й виник прислівник *покірливо*, наводить таке: *Який завжди підкоряється, не суперечить, поступається в усьому; слухняний*. Але Джейн не намагається подобатися своїм опікунам, вдаючи покірливість. Тобто там, де в оригіналі активізується концепт ГІДНІСТЬ/САМОПОВАГА, у перекладі невдало підібрана лексема тягне за собою недоречний асоціативний ряд і розмиває насаженість концепту. Він усе одно присутній у цій сцені, але тримається на інших складових, інших лексемах та взагалі, скоріше, ситуативно зумовлений.

По-друге, питання *Чого тобі треба?* вступає в конфлікт з коментарем оповідачки *спитала я удавано покірливо*. Україномовний читач може спробувати уявити, з якою інтонацією треба вимовити ці три слова, щоб вони прозвучали "покірливо". Вдала актуалізація концепту ГІДНІСТЬ залежить від передачі великої кількості елементів.

Відображення емоцій у лексичній системі кожної мови має свою національно-культурну специфіку [8]. Відрізняється й емотивна інтерпретація світу представниками різних лінгвокультур. Національно-специфічними є типові моделі поведінки та вияви емоцій у різних ситуаціях. Наприклад, на думку англіїців, стриманість, самовладання є важливими достоїнствами кожної людини, в той час як українці експресивно виявляють свої почуття. Ці відмінності виявляються в перекладі:

My blood was still warm... [Bronte]. / *Кров моя кипіла...* [Соколовський]. / *Моя кров ще не застигла в жилах...* [Григораш].

У перекладі П. Соколовського ступінь інтенсивності емоції вищий, ніж в оригіналі. Для порівняння: буквальный переклад *моя кров була ще тепла* та варіант П. Соколовського – *моя кров кипіла*. Переклад У. Григораш ближчий до оригіналу: рівень емотивності залишається незмінним. Українцям властиве перебільшення своїх відчуттів. Англіїці ж обережні у своїх характеристиках, схильні швидше применшити якість, аніж перебільшити її. Для порівняння: стримане *quite alone* в англійському романі та *сама-самісінька* в перекладі У. Григораш: *It is a very strange sensation to inexperienced youth to feel itself quite alone in the whole world* [Bronte]. / *Важко передати почуття, що оволодівають молодого особою, яка опинилася сама-самісінька у цілому світі ...* [Григораш].

Яскравим проявом експресивності в українському перекладі є ситуація суперечки, коли Джейн говорить пані Рід усе, що вона думає про неї:

Переклад У. Григораш:	Переклад П. Соколовського:
– Ти злий і жорстокий хлопець, – крикнула я. – Ти вбивця, експлуататор, ти як римські імператори! [Григораш].	– Гидкий, жорстокий хлопчисько! – крикнула я. – Ти схожий на вбивцю! На рабовласника! На римського імператора! [Соколовський].

Маленька Джейн демонструє неабияку начитаність та ерудованість. Образ штовхає дівчинку до порівняння свого мучителя Джона з римськими імператорами, про яких вона дізналася з книжок. Разом з тим, доведена до відчаю, Джейн називає Джона *wicked and cruel boy*. У перекладі П. Соколовського Джейн виступає більш емоційною та нестриманою. Героїня вдається до умисної спроби образити брата, опускаючись ледь чи не до його рівня: "*Гидкий, жорстокий хлопчисько!*", – кричить вона. Варто також зазначити, що універсальне англійське *said* обидва перекладачі вдало переклали як *крикнула*, адже безбарвне *сказала* виглядало б недоречним у контексті кульмінації конфлікту і не несло важливого емоційного навантаження. Але там, де У. Григораш зберігає стриманість у судженнях: "*Ти злий і жорстокий хлопець*", Джейн Ейр П. Соколовського накидається на Джона з усією несамовитістю маленького демона.

По-перше, іменник "хлопчисько" у цьому контексті набуває негативної конотації за рахунок суфікса. По-друге, слово *wicked* перекладено як *гидкий*. Англо-український словник ABBY Lingvo дає такі варіанти перекладу цього прикметника: 1) *злий, злобний; зіпсований; аморальний*; 2) *недобрий, поганий*; 3) *небезпечний; зроблений навмисне (про рану)*; 4) *поганий*; 5) *огидний, неприємний*; 6) *лютий (про тварину)*; 7) *надмірний; незвичайний*; 8) *рел. ґрішний, нечесливий* [ABBY].

Як бачимо, перекладач обрав 5-й лексико-семантичний варіант. Безперечно, читач погодиться з тим, що Джон "гидкий", аморальний, добрий та огидний. Але в першу чергу, образливі слова з вуст героїні характеризують саму героїню. В українському перекладі П. Соколовського Джейн Ейр прагне образити, використовуючи прикметник "гидкий", якому СУМ дає таке значення: 1. *Такий, що викликає неприємне, гидливе почуття (виглядом, смаком тощо); бридкий, огидний*; 2. *Мерзенний, паскудний, підлий* [СУМ]. Тобто вербальна поведінка героїні має чітку інтенцію образити. Але такий образ відрізняється від оригінального образу Джейн, якому притаманна стриманість.

You think I have no feelings, and that I can do without one bit of love or kindness... [Bronte]. / Гадаєте, я черства, запекла і можу жити без любові та ласки? [Соколовський]. / Ви думаєте, я не можу відчувати, думаєте, мені не потрібна любов і ласка [Григораш]. П. Соколовський вкладає в уста Джейн гнівне звинувачення: *Гадаєте, я черства, запекла...?* Натомість У. Григораш підшукала відповідник *я не можу відчувати*, який емоційно ближчий до англійського *I have no feelings*.

У наступному фрагменті спостерігаємо, як експресивність заважає повному відтворенню концепту ГІДНІСТЬ:

"Wicked and cruel boy!" I said. "You are like a murderer—you are like a slave-driver—you are like the Roman emperors!" [Bronte].

Таким чином, можна стверджувати, що в цілому концепт ГІДНІСТЬ актуалізовано в перекладі Уляни Григораш, шляхом вдало підібраних відповідників.

Проаналізувавши лексичне наповнення концепту, ми дійшли висновку, що він має такі концептуальні ознаки, що вербалізуються в контексті та потребують ретельного аналізу для їхнього відтворення в перекладі: 1) вміння триматися зі спокійною гідністю, незважаючи на усвідомлення власної фізичної недосконалості; 2) прямолінійність і відвертість; 3) уміння постояти за себе, дати відповідь без вагань. Повноцінне відтворення мовних репрезентацій концепту досягається здебільшого за допомогою а) контекстуальних відповідників; б) конкретизації значення; в) буквального перекладу; г) описового перекладу.

Як показало дослідження, найбільше труднощів пов'язано з передачею саме контекстуальної актуалізації концепту ГІДНІСТЬ. Оскільки компоненти концепту можуть водночас виступати і самостійними концептами, один і той самий компонент інколи апелює до різних концептів. При цьому, якщо ядерний компонент концепту є "епіцентром дії", його "осередком зародження" безпосередньо в тексті, то довкола нього виникає "периферія дії" ментального утворення. І ті лексичні одиниці, які зазвичай не асоціюються з конкретним концептом, у контексті потрапляють у залежність від нього. А оскільки ці лексичні одиниці мають власні відтінки та асоціації і є компонентами інших концептів, то і вони, у свою чергу, впливають на ядро концепту, до якого вони прив'язуються. Зважаючи на це, не завжди можливість симетричного перекладу гарантує точність у відтворенні концептуальної інформації.

Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі вербалізації концепту ГІДНІСТЬ в інших художніх творах з позицій множинності перекладів.

Список використаної літератури

- Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 75–80.
- Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.

3. Красовская Н. В. Художественный концепт: методы и приёмы исследования // Изв. Саратовского ун-та, 2009. – Вып. 4. – С. 21–25.

4. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.

5. Мельникова А. А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности / А. А. Мельникова. – СПб. : Речь, 2003. – 320 с.

6. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналогії: США – Україна: монографія / Л. Л. Славова. – Житомир : вид-во ЖДУ, 2012. – 360 с.

7. Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.

8. Солдатова М. А. Понятие лингвокультурного концепта в лингвистических исследованиях / М. А. Солдатова // II Международные Бодуэновские чтения. Казанская лингвистическая школа: традиции и современность (Казань, 11–13 декабря 2003) : тр. и мат-лы. В 2 т. ; под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань : изд-во Казан. ун-та, 2003. – Т. 2. – С. 110–112.

Список лексикографічних джерел

9. СУМ – Словник української мови. В 11 т. / Укл. І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.

10. АБВУ – Український словник АБВУ Lingvo.Pro. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk>.

Список джерел ілюстративного матеріалу

11. Бронте Ш. Джейн Эйр: Роман / Ш. Бронте ; пер. з англ. Уляны Григораш – К. : KM Publishing, 2009. – 528 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bookz.ru/authors/bronte-6arlotta/djein-ei_860.html – [Григораш].

12. Бронте Ш. Джейн Эйр. / Шарлотта Бронте; пер. з англ. Петра Соколовського. – К. : Основи, 1999. – 651 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://javalibre.com.ua/java-book/book/753> – [Соколовський].

13. Brontë Ch. Jane Eyre / Charlotte Brontë ; ed. by Richard J. Dunn. – A Norton Critical Edition. 3 ed. – N.Y., London: W.W. Norton & Company, Inc., 2001. – 534 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/Bronte_Charlotte/Jane_Eyre.html – [Brontë].

Надійшла до редколегії 23.11.19

Viktoriia Masanovets, Teach Asst

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *DIGNITY* IN CHARLOTTE BRONTE'S NOVEL "JANE EYRE" IN UKRAINIAN TRANSLATIONS: WAYS OF REPRODUCTION

The article highlights the main difficulties in reproducing the English-language verbalization of the concept DIGNITY in Charlotte Bronte's novel "Jane Eyre" in two Ukrainian translations – by P. Sokolovsky (1999) and by U. Hryhorash (2009) – which is actualized through a wide range of verbal and contextual representations. Three levels of verbalization of the concept DIGNITY were identified: 1) the level of the nuclear components of the concept, that is, nomination lexical units that directly appeal to the concept DIGNITY (dignity, pride, self-respect, self-esteem); 2) the periphery of the concept – lexical units that appeal to the concept DIGNITY through associations and contextually (freedom, fearlessness, will, right, self-awareness, independence, self-determination); 3) contextual actualization of the concept, when the reader "recognizes" the concept with the help of other "keys" of the context: dialogues of the characters, descriptions of their actions, manner of expression, etc. The article shows that the nuclear components are in most cases reproduced by means of lexical equivalents with consideration for the peculiarities of the context. The periphery of the concept DIGNITY is represented by associations that appeal to it, which in most cases are reproduced symmetrically. Herewith, the context around the peripheral elements of the concept is subject to variability in the reproduction in Ukrainian, since the same word can obtain different meanings by interacting with components of other concepts. According to the results of the study, the majority of difficulties are related to the reproduction of the contextual actualization of the concept DIGNITY. The translators' approaches to the reproduction of different levels of the concept are investigated. The prospect of further research lies in the analysis of the verbalization of the concept DIGNITY in other literary works and its reproduction in translation from the perspective of translation multiplicity.

Keywords: concept *DIGNITY*, the core of the concept, the periphery of the concept, the level of actualization of the concept, verbalized representation of the concept.

References

1. Karasik, V. I. (2001). Lingvokul'turnyj koncept kak edinica issledovanija. In V. I. Karasik & G. G. Slyshkin (Authors), *Metodologicheskie problemy kognitivnoj lingvistiki* (pp. 75–80). Voronezh.

2. Karasik, V. I. (2004). *Jazykovoj krug: lichnost', koncepty, diskurs*. Moscow: Gnozis.

3. Krasovskaja, N. V. (2009). Hudozhestvennyj koncept: metody i prijomy issledovanija. *Izv. Saratovskogo un-ta*, 4, 21–25.

4. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokul'turologija: ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij*. Moscow: Akademiya.

5. Mel'nikova, A. A. (2003). *Jazyk i nacional'nyj harakter. Vzaimosvjaz' struktury jazyka i mental'nosti*. St. Petersburg: Rech'.

6. Slavova, L. L. (2012). *Movna osobystist lidera u dzerkali politychnoi lnhvopersonolohii: SSHa – Ukraina: monohrafiia*. Zhytomyr: vyd-vo ZhDU.

7. Slyshkin, G. G. (2000). *Ot teksta k simvolu: lingvokul'turnye koncepty precedntnyh tekstov v soznanii i diskurse*. Moscow: Academia.

8. Soldatova, M. A. (2003). Ponjatje lingvokul'turnogo koncepta v lingvi sticheskikh issledovanijah. *II Mezhdunarodnye Bodujenovskie chtenija. Kazanskaja lingvisticheskaja shkola: tradicii i sovre mennost' (Kazan', 11–13 dekabnja 2003): tr. i mat-ly*. V 2 t, 2, 110–112.

Lexicography references

9. *Slovnyk ukraïnskoï movy: Akad. tlumachnyi slovnyk (1970–1980)*. Retrieved from <http://sum.in.ua>

10. АБВУ: Український словник АБВУ Lingvo.Pro. Retrieved from <http://www.lingvo.ua/uk>.

Illustrative materials

11. Bronte, Sh. (2009). *Dzhein Eir: Roman*; per. z anhl. Uliany Hryhorash. Kyiv: KM Publishing. Retrieved from http://bookz.ru/authors/bronte-6arlotta/djein-ei_860.html.

12. Bronte, Sh. (1999). *Dzhein Eir*; per. z anhl. Petra Sokolovskoho. Kyiv: Osnovy. Retrieved from <http://javalibre.com.ua/java-book/book/753>.

13. Brontë, Ch. (2001). *Jane Eyre*. N.Y., London: W.W. Norton & Company, Inc. Retrieved from http://royallib.com/book/Bronte_Charlotte/Jane_Eyre.html.

УДК 81'25

Віталій Радчук, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДО ТЕОРІЇ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ (З ДОСВІДУ ТЛУМАЧА)

Практик розмірковує про природу усного перекладу, його історію і потреби теоретичного осмислення галузі, що стрімко розвивається в Україні. Спираючись на власний досвід усного тлумача-посередника, висловлює своє розуміння суті послідовного та синхронного перекладу, а також теорії та методики фаху.

Ключові слова: переклад усний послідовний і синхронний, мовлення, тлумач, теорія, метод.

Усний переклад як знаряддя, запорука і рушій по-розуміння між народами увійшов непомітним "прозорим склом" (М. Гоголь) в історію нашого краю з незапам'ятних часів. Ще до винайдення письма врядування, дипломатія, торгівля, право, фольклор на наших теренах знали переклад перемовин, домовленостей, угод, ультиматумів, торгів, митних процедур, чужих "правд", звичаєвих компромісів, оповідей, пісень тощо. Проте лише у XXI ст. відчула нагальну потребу осмислити цю сферу діяльності людини наша теорія перекладу, вже обтяжена розмаїттям шкіл, традиціями зацікавленості та інерцією боротьби тенденцій. Само собою, постановку науки про переклад сприяли і приховані від нефахового ока маніфести практики та критики, що їх містять правки текстів перекладів, нові тлумачення, творчі змагання перекладачів. Слід гадати, що подібні "латентні дискусії" про мистецтво (науку) перекладати тривали у нас серед освічених верств принаймні з княжих часів, хоча паралельне видання варіантів тлумачень стало звичним і засвідчило плюралізм думок і підходів лише під кінець XX ст. У XIX ст. перекладацькі переконання почали документуватися в передмовах, листах і статтях наших літераторів. Це не значить, що раніше ніякої теорії перекладу не було, оскільки теорія, хай би то був лише звід приписів, а не пояснення складнощів та протиріч у природі явища, – це усвідомлення діла, і шукати її треба передусім у його плодах, а не в заявах, іноді незбіжних та суперечливих під тим самим пером, наївно-райдужних або вкрай песимістичних, занадто умоглядних чи й темних поза своїм ширшим контекстом. Еволюцію творчих засад можна знайти і в перекладача, що все життя дотримувався єдиного кредо чи гасла, а мотиви для різнобою тлумачень – і у творчому турнірі перекладацької школи, що мала солідарну платформу чи маніфест.

Доволі стрімко еволюцію поглядів на переклад в Україні XIX ст. засвідчують самі переклади (або й самопереклади) М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Боровиковського, Є. Гребінки, М. Шашкевича, М. Максимовича, Т. Шевченка, М. Костомарова, Я. Головацького, Ю. Федьковича, П. Куліша, М. Старицького, С. Руданського, П. Ніщинського, Олени Пчілки, І. Франка, П. Грабовського, Лесі Українки, Б. Грінченка та багатьох інших. Називати ж когось основоположником теорії перекладу, як це робить дехто, взагалі не випадає, а так само і виділяти під означенням "наукова" з-поміж теорій якусь особливу одну, конче знеособлену до загальника набутого спільного досвіду, котрий буцімто нікому не належить, але обов'язковий для всіх – будь-де і будь-коли. Теорія перекладу в принципі **чужа** і є плодом національно-історичних обставин, а наукова вона вже тим, що ясна, струнка, переконлива і дійова у своїй царині, чи, сказати б, сильна.

Звичайно, були в нас постаті, які вміли геніально кристалізувати словом досвід і діалектику справи. Впадає в око, що всі вони – майстри перекладу. Серед них О. Потебня, Олена Пчілка, І. Франко, Б. Грінченко, А. Кримський, М. Рильський, М. Зеров, В. Державин,

О. Фінкель, М. Орест, С. Ковганюк, О. Кундзіч, Г. Кочур, В. Мисик, М. Лукаш, М. Бажан, І. Світличний, А. Білецький, В. Коптілов, Р. Доценко, О. Корунець, Р. Зорівчак, А. Содомора. Про неабияку напругу фахової думки в сиву давнину кажуть самі тексти творчих спроб, як-от антологія М. Москаленка "Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі" (Київ: Дніпро, 1995). Промовистий і той факт, що впродовж XIX ст. український переклад подолав так звану котляревщину, класицистські та романтичні впливи, а головне, утвердився як повноцінний і творчий всупереч буквалістським нахилам, настільки сильним і тривким, що вони ще брали гору, чи реванш у 30-х та 50-х роках XX ст., даються взнаки в усіх сферах і тепер, у тому числі, і в перекладі усному.

Усний переклад для всіх писемних різновидів можна вважати первинним і неминучим хоча б тому, що думка матеріалізується внутрішнім голосом, обганяючи порух пера і цокіт клавіатури. Переклад поезії, а надто ж пісень, – принципово усний: для голосу читця і співака годиться лише продукт голосу. У цілому усний переклад з огляду на свою безпосередність унаочнює чимало тих труднощів, які постають в усіх галузях перекладу писемного, а тому при вишколі перекладача будь-якого профілю він ніколи не буде зайвою вправою. Надто ж через те, що в живій інтонації думка завжди виразніша і цілісніша, а тому більш опірна до вірусів буквалізму та інших хвороб фаху. Це легко перевірити бодай на прикладі навчальних диктантів-перекладів, які мимоволі відучують букваліста повзати мухою по тексту оригіналу від слова до слова.

Вочевидь, після чверті століття незалежності для України настає нова доба міжнародних взаємин, супротивних із розчаруваннями та надіями, яких раніше у нас не було. Нова культура цих взаємин ставить і зрослі вимоги до служби міжмовного посередництва, яка внаслідок глобального інформаційного вибуху вже осучаснилася в бік професіоналізму, спеціалізації та інструментальної гнучкості. Про рівень цієї нової культури свідчить, зокрема, пряма трансляція по телебаченню в березні 2017 р. з Гааги синхронного перекладу судових слухань у справі позову України проти Росії.

З іншого боку, свіжі віяння в царині модного нині фаху потверджують і запровадження в університеті спеціалізації з усного перекладу, і то не лише практичної, що її методика викладання давно ставить окремо, але й наукової, котра існує для написання кваліфікаційних навчальних студій. Відповідно студенти масово кинулися досліджувати практику усних перекладачів, яку наші маститі теоретики ніколи всерйоз не досліджували ні в гуші подій, ні експериментально, ні опитуванням майстрів справи, ні навіть умоглядним кабінетним мудруванням (тоді як у Женеві, скажімо, вже роблять томограми мозку синхроніста [3]).

Зрозуміло, що бути піонером у галузі, першовідкривачем фахових істин, до того ж юним магістрантом, – цікаво і почесно. Та як здобувати нові знання про предмет, що ніби споконвіку і знайомий, проте насправді вкрай загадковий, нерозгаданий, опірний для розкриття,

сповнений запаморочливих таємниць? Справжнє диво людської природи – перевтілення думки в матеріал іншої мови, надто ж при самому її народженні, у режимі реального часу, надто в живому діалозі, що твориться на очах завдяки допомозі посередника, надто переклад конференційний, довготривалий, "стаєрський" – суцільний чи "рубаний", побіжний чи послідовний. На якій теоретичній, методологічній та методичній основі пізнавати його закони? Зрештою, що можуть порадиити спраглим юним умам наукові керівники, хай би вони були і терті практики, як-от автор цих рядків та його колеги по кафедрі? За якими критеріями оцінювати такі новітні студії мають кваліфікаційні комісії і сам цех Протеїв?

Між іншим, наша кафедра (під звичною вже в галузі аббревіатурою ТПП) постала 1971 р. – після того, як у КДУ ім. Т. Г. Шевченка 1962 р. уперше в Україні запровадили фаховий вишкіл (і відділ) перекладачів. У 1982 і 2003 роках кафедра ділилася, засвідчуючи зрілі потреби в перекладі, розвиток галузі, спеціалізацію в ній, а з тим і розгалуження дослідницької традиції, що її навіть не М. Зеров своїми вікопомними лекціями про переклад почав, адже перекладачем-дослідником був і перший наш ректор М. Максимович...

Явище іншомовного голосового перевтілення цілком очевидне, природне і доступне будь-кому, хто шанує послідовну систему в доволі нехитрій вправі. Проте для побуту, особливо для домашніх буднів, воно вкрай незвичне – і підхопленням та варіацією думки, і зосередженістю на передачі тонкощів її змісту, розумовою напругою. А передусім – викликами, струсами та стресами для психіки. Сумний жарт: Інтернет рекламує сотні способів схуднути, окрім найефективнішого – ворущіння мізками. Конференційний тлумач, хоч би як його годували, худне прямо на очах, але ніхто не помічає, як тоншає від енерговитрат "прозоре скло". Тому така трудомістка розумова робота раніше обирала головно чоловіків, хоча тепер спостерігаємо стрімку фемінізацію галузі, і то ще на стадії вишколу зміни. Тому загадковість майже миттєвої метаморфози разом зі самовладанням на цій відповідальній і воїстину творчій ниві настільки вражає молоду уяву, що та сприймає працю пересічного синхроніста як вияв виняткових здібностей надлюдини чи геройський подвиг. Звичайно ж, це гальмує ініціативу невпевнених у собі початківців і заохочує досліджувати свій хист дерзкіших. Проте і тих, і інших окрилює відчуття творчих перемог у навчальній майстерні, коли вона гнучко ступенує труднощі, бере їх з життя, переконує в перспективі застосування набутих умінь, культивує самовдосконалення особистості і високо підносить фахові цноти й цінності.

Слід зауважити, що методика вишколу усних перекладачів в Україні ще в радянський час була передовою, хоча тоді їх вчили не в добрій сотні університетів, як зараз, а лише у двох – Київському та Харківському, і то майже на голому ентузіазмі, на примітивній техніці, без належної бази посібників і без надміру претензій та "піару". Методику навчання перекладу, усному зокрема, викладає нині в Інституті філології фаховий перекладач С. Саєнко. Місткий ілюстрований розділ "Навчання усного перекладу" з наголосом на моделях і фазах творчого процесу, на навичках і вправах є у підручнику "Методика викладання перекладу як спеціальності" харківського педагога Л. Черноватого (Вінниця, 2013), який, до того ж, видав безпрецедентну в Україні серію навчально-методичних матеріалів для студентів-перекладачів. Прикметні монографія Н. Зінукової "Усний переклад у зовнішньоекономічній сфері: теорія і методика навчання магістрів-філологів" (Дніпро, 2017), поси-

бники С. Максимова "Усний двосторонній переклад (англійська та українська мови)" (3-тє вид., Київ, 2016), О. Ребрія "Перекладацький скоропис" (2002), С. Швачко "Проблеми синхронного перекладу" (2004), А. Ольховської (з передачі імплікатур, 2011), С. Скрильника "Синхронний переклад" (про інститути та організації ЄС, 2016), праці у цій ділянці Є. Червінко, Т. Ганічевої, О. Світличної, О. Максименко, Н. Гач, О. Літвіняк та ін. Власне, з огляду на своє лідерство, спричинене потребою вправ, методика навчання усного перекладу мусять братися й за ті проблеми, що їх покликана розв'язувати саме фахова теорія.

Найперше ж завдання теорії – пояснити, що таке усний переклад, як і чому, за яких умов, за якими законами і мотивами він здійснюється, у чім його людська – мовна, розумова, творча, психічна, соціальна тощо – природа, які є його механізми, знаряддя, різновиди і типи. Саму ж теорію слід розглядати не як відірвану від життя абстрактну модель чи підпорядкований імперативам модальної логіки кодекс приписів і рецептів, а насамперед як систему здобутих працю переконань, як орудне знання, як професійне кредо, яке втілюється в ділі, а поза ділом втрачає чи не весь свій сенс. Одне слово, теорію мало цікавить, що краще і що гірше в діях перекладача, як він тлумачити повинен і як не повинен (перше – це предмет критики, друге – методики), – теорія має розібратися, що перекладач насправді робить, що відбувається в його свідомості. А як він те робив давно чи недавно – то вже предмет історії, котра без теорії слабка і безсила так само, як і методична порада чи критична оцінка.

Прикметно, що через спрощене уявлення про послідовний та побіжний переклад зародження першого починають з Версальської угоди та створення Ліги націй після Першої світової війни, а генезу другого – з винаходу та апробування спеціального обладнання в 20-х роках ХХ ст., із засідань Міжнародного бюро праці в 1920 р. та конференції Міжнародної організації праці 1927 р. в Женеві, де 1940 р. в університеті вперше запровадили і вишкіл усних перекладачів. Або з Нюрнберзького процесу та супутніх судів 1945–1946 років, де "синрон" заявив про себе сповна, хоча надалі він не одразу прижився в ООН як звичний тепер "будочний" – через нижчі, як дехто й досі вважає, норми якості.

З такою історією важко погодитися. Усупереч поширеній думці зважуся стверджувати, що **побіжний переклад існував від початків людства, як і послідовний**, котрий у типологічному плані можна вважати затримкою, відстроченням, ретардацією миттєвого. Чим, як не перекладом на власний ідіолект, є будь-яке розуміння людини людиною? А що воно усне, свідчить активність артикуляційної моторики (т. зв. внутрішнього голосу) у всіх видах мовної діяльності. Нагадаю чотири основні її види, що поділяються на звукові й зорові, рецептивні і продуктивні. Це: власне говоріння, сприйняття на слух (аудіювання), письмо і читання (англ. *speaking, hearing, writing i reading*). Письмо – а воно візуальне і рухомоторне: окрім очей, працюють пальці рук – лише на позір німе, як і друк наосліп, пригадування тексту мовчки, читання подумки: скрізь тут побіжний внутрішньозоровий контроль супроводжується внутрішньоголосовим. Що вже казати про мішані види: читання вголос (озвучення написаного) і запис під диктант (графічне декодування сказаного, зокрема дешифрування фонограми). Відповідно – переклад з аркуша і диктант-переклад. До речі, багато хто, в тім числі й Л. Черноватий, відносить до усного перекладу

переклад з аркуша. У строгішій типології таким він є лише за фазою синтезу продукту, а не за фазою сприйняття оригіналу, яка не менш, коли не більш, важлива з огляду на її специфічні труднощі і помилки. Але суть у тім, що фазу аналізу забезпечує якраз внутрішнє озвучення, проговорювання про себе. Для синхроніста це надважливо, бо він чує говорячи. Та чи добре чує він говорячи? Чи може він в одну й ту саму мить чути і себе, і когось? Насправді секрет успіху його справи в тому, що йому треба переказати почуте якомога швидше та лаконічніше, щоб звільнити свій слух від само-го себе і краще чути оратора.

Тут-таки постає фундаментальна проблема співвідношення в усному перекладі голосу і зору, а особливо внутрішнього голосу і власне говоріння, з одного боку, і внутрішнього зору та реального бачення, з іншого.

Послідовний переклад – це мистецтво почергових пауз. Він примушує замовкати час від часу і промовця, а це незручно і йому, і аудиторії, і перекладачеві, якому іноді доводиться неабияк напружувати пам'ять. Не завжди виручає і спеціальна система скоропису, фіксації "не слів, а думок", яка, на відміну від стенографії, нагадує скорше розгорнуту концептуальну піктограму чи ієрогліфіку, а тому, по суті, приневолює перекладати двічі: мовою писаних знаків і усно з неї. Нас добре вишколювали в такому скорописі, проте більшість нашого випуску 1975 р. від нього в подальшій роботі відмовилася або звела його до спорадичного запису чисел та ключових слів. Нотатник вимагає додаткового багаторазового перемикання уваги і може відволікати від суті почутого, від жестів та міміки промовця. За певних реєстрів спілкування, високих і низьких, сама наявність записника надто педантична, недоречна, гнітюча чи й смішна. Популярна колись у нас стенографія в сучасному усному перекладі, схоже, взагалі вмерла, хоча стенографувати можна не лише чиюсь промову, а й свій переклад.

Успіх "послідовника" залежить і від тривалості голосових партій, тобто від раціональної фрагментації виступу. Попри певну узвичаєну норму, поділ тексту на відрізки для переказу – це здебільшого прерогатива промовця, який може й не вщухнути, аж поки цілком не вговориться. Третій тлумач у такому разі спершу вдається до мови очей. Далі, красномовно покашлює. А вже потім, коли ситуація і справді не залишає іншого вибору, люб'язно просить дозволу підключитися. Хоч би якими зговірливими були промовці, рідко випадає погодити наперед з усіма тактику та хронометраж. Та навіть при такій домовленості, звичній для протокольного перекладу, бувають курйози, як сталося 1982 р. з нашим ректором М. Білим, який, вітаючи І. Ганді з присудженням їй звання почесного доктора КДУ, зовсім забув про те, що поруч чекає своєї партії перекладач. Ще рідше трапляються оратори, які самі пропонують тлумачеві певний набір домовлених сигналів і розмічений текст доповіді. Утім, є й такі, що нав'язують власний переклад непевної якості...

Дуже важить контакт з головою зборів. Коли міжнародні конференції веде у нас астроном академік Я. Яцків, він садить перекладача якнайближче до себе і допомагає йому чим тільки може. Цей ерудит з широкими поглядами сам чудово володіє англійською мовою, яка замінила в науці латину. Трапляється якась новинка в математиці, фізиці, хімії, військовій техніці, біології, психології, що їй по словниках ще й назви нема, – він підкаже. Коли не знає, з'ясує на місці, питає у присутніх, тобто застосує тактику, до якої мав би

вдатися сам тлумач. Якось на конференції МОН України зі співпраці НАТО та України Я. Яцків зробив аж кільканадцять філологічних відступів, але так проникливо, ненав'язливо й делікатно, що це лише додало шарму заходу і зблизило учасників. Приємно тлумачити людей, які самі є природженими перекладачами, хоча й обрали інший фах. Утім, як слушно зауважує Ж. Ербер, вишуканою, почесною і вдячною може бути і роль цапа-відбувайла [2, с. 80].

Та повернімося у будку синхроніста ООН. Герметизм "будки" висміяв письменник, вигадавши драматичну історію про те, як вранці 2 січня 1998 року на робочому місці знайшли зогнилий за 10 днів труп російського перекладача, чий співвітчизники слухали тільки чужомовні голоси, хоча бідолаха, обхопивши мікрофон в агонії від серцевого нападу, вочевидь, волав про допомогу.

Поза сумнівом, "прозоре скло" кабінки часто мутніє. Тому є сенс уникати її замкненого простору. Коли 2000 року під Ялтою ми перекладали з колегою конференцію Ради Європи, присвячену освіті нацменшин в Україні, нам запропонували працювати в тихій кімнаті, ізольованій від зали засідань. І добре, що ми наполягли, щоб нас посадили з апаратурою за окремий стіл саме в залі, поруч з доповідачами, оскільки ті не раз зверталися до нас прямо, а ми зблизька бачили на їхніх обличчях перебіг емоцій під час дискусій. Був навіть момент, коли один з ораторів, щоб уявити кілька пунктів у своїй промові і надати їм ваги, попросив тлумача підійти до трибуни і перейти з синхронного перекладу на послідовний, надавши для того і свій рукопис. Цей приклад показує, що поділ перекладу на різновиди взагалі є теоретичною умовністю, а за цим поділом стоїть та його незмінна природа, яка дозволяє нам називати всі його чисельні різновиди одним словом, сенс якого від усотування розгалуженої класифікації лише багатшає. Сама ретардація розмаїтими формами і функціями. Схожий прийом увиразнення думки застосовувала в університеті Страсбурга Інгрід Грегори, ділячись з нами в 1997 р. досвідом наставниці перекладачів. У доступний тільки нашій професії спосіб вона вільно варіювала якесь речення чи й кілька трьома мовами: англійською, французькою та німецькою, – показуючи переваги кожної і те, як минеться сказане відтінками смислу.

Добре вивченим і вимірним явищем у "синхроні", яке описане навіть в енциклопедії Д. Кристала "Мова" [1, с. 351], вважають затримку перекладу (*ear-voice span*), але про випадки випередження оратора, геть не досліджені, не прийнято й згадувати, хоча вони також показові щодо "одночасності" перекладу. До слова, під Ялтою синхроніст вряди-годи ловив себе на тому, що обганяє доповідачів, коли ті цитують наші закони та регламенти. Щойно промовець почне речення, а тлумач його вже закінчує. Звідки така передбачливість? Секрет простий: усі ті правові документи перекладач знав назубок з часу своєї роботи в комісії Київради з національних та мовних питань. Жодного дива.

Проте для нашої науки було б дуже корисним з'ясувати тут принциповий нюанс: чи згадування тексту і майже бездумне вставляння готових цитат взагалі є перекладом? У кінці 70-х років у Києві в кінотеатрі "Україна" довелося мені перекладати упродовж декількох днів фестиваль італійського кіно. По 4-5 сеансів щодня. Перший сеанс фільму-драми "Питання честі" (*Una questione d'onore*) – про звичай на Сардинії – був класичним випадком синхронного перекладу, тобто цілковитим експромтом, бо про попередній перегляд стрічки чи завчасне ознайомлення з текстом сценарію і не

йшлося. Тут-таки тлумач дав маху, не переклавши з сардинської мови тираду свідка родинної помсти, тож на майбутнє затаїв, що ніхто не говорить для перекладача, та ще й саме тією мовою, яку той засвоїв. Другий сеанс аж ніяк не був експромтом, а з третього тлумач почав нудитися своїм "синхронном" і, щоб не зійти за програвача-папу та не отупіти, узявся розважатися пошуком синонімічних варіантів тлумачення, звіряючись із живою реакцією залу.

Ще студентом, працюючи при стендах італійської експозиції на виставці "Шкірпром-74" у Києві, де крутилася при натисканні кнопок сила-силенна приладів та агрегатів, я спостеріг, що переклав питання "Скільки обертів робить (дає) за хвилину?" (італ. "Quanti giri fa per minuto?") за перші дні роботи так багато разів, що вже перестав задавати його, бо легше було відповісти самому, щоб не дивувати італійських консультантів своєю забудькуватістю. Переклад став абсурдом. Та й чи була перекладом рефлекторна механічна заміна речення на точний іншомовний відповідник, схожа на алгебраїчне рівняння, яке з однаковим успіхом читається в обидва боки? Наголошую це тому, що під побіжним перекладом часто розуміють не експромт "на слух", а дикторство, паралельне озвучення заготовленого тексту. Зокрема, Вікіпедія відносить до "синхрону" і переклад з аркуша, з попередньою підготовкою чи без неї, і читання заздалегідь зробленого письмового перекладу (можливо, й не свого), у який вносяться правки лише при відступах оратора від первісного тексту. Для аудиторії така різниця може і несуттєва, але для перекладача вона дуже істотна, оскільки повертає до питання: що ж таке "синхрон" і взагалі переклад?

Коли немає бачення цілого, казав Крішнамурті, деталі набувають неймовірних розмірів. Вікіпедія пояснює саму можливість побіжного перекладу тим, що "в сучасних мовах приблизно 50 % слів не несуть жодної нової інформації", а "певну частину інформації все одно не сприймають слухачі". Кваліфікацію синхроніста Вікіпедія обумовлює "знанням фонду стійких конструкцій та кліше, вмінням швидко знаходити їх, тобто автоматизацією засобів вираження". Виходить, що слово – не міст порозуміння між людьми, синхрон – лиш бла-бла-бла, а тлумач – бездумна машина. Така-от теорія.

Мені імponує позиція І. Корунця, який називає усне посередництво тлумаченням. Але не тому, що вчений відділяє його таким чином від перекладу писемного

(усупереч українській мовній традиції), а тому, що тлумачення означає ще й розкриття змісту, осягнення, розуміння, трактування, пояснення, версію. Хоч би яким був перекладач, усним, письмовим, фахівцем багато-профільним чи вузьким, він насамперед тлумач, мисляча особистість з власним лицем, якій годі затоптати і свою тінь від авторського сонця.

Того ж 1974 року в Києві проходив чемпіонат Європи з боксу. У готелі "Україна" (тепер "Прем'єр-палац") зібралися судді та рефері багатьох країн, щоб обговорити тонкощі правил суддівства. Часу на той захід було вкрай обмаль, якась година-півтори, а дискусійних питань безліч. І перекладач від Європейської федерації боксу, а така честь випадала тоді і студенту, запропонував вести дебати в суцільному двомовному прискореному режимі. З боку це мало виглядати дивно, якщо не нагадувати божевільню, бо пара людей у президії говорила одночасно скоромовкою, лише різними мовами, одночасно пояснювала рисунки на дошці, одночасно відповідала на запитання, які в тому ж шаленому темпі ставилися й перекладалися. То було свято боксерських цнот: швидкості, спритності, вигадливості, витривалості, несподіваних блискавичних поворотів і миттєвої реакції на них. Усіх норм ООН щодо побіжного перекладу було дотримано. Але все те – обличчям до облич, без будки й апаратури.

Слід гадати, що подібний спосіб порозуміння знала і сива давнина, як-от під час воєн, коли перед битвами радилися союзники, або при замиреннях сторін, або при купецьких бліц-оборудках на багатомовних базарах, або при загрозах природних катаклізмів. Немає жодних підстав стверджувати, що синхронного перекладу і потреби в ньому колись не було, а природна людська здатність вмить все перекладати лише дрімала.

Список використаної літератури

1. Crystal David. The Cambridge Encyclopedia of Language / David Crystal. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 480 p.
2. Herbert Jean. Manuel de l'interprète: comment on devient interprète de conférences / Jean Herbert. – 2e ed. rev. et augm. – Genève : Librairie de l'Université Georg, 1952. – VI, 112 p.
3. Watts Geoff. The amazing brains of the real-time interpreters / Geoff Watts // BBC News: www.bbc.com/future/article/20141117-the-ultimate-multi-taskers.

Надійшла до редколегії 03.12.19

Vitaliy Radchuk, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TOWARDS A THEORY OF INTERPRETING (A VIEW OF A GO-BETWEEN)

An interpreter considers the nature of his work, the history of interpreting and the need of a comprehensive theory of the branch that is developing rapidly in Ukraine. An understanding of the essence of consecutive and simultaneous translation is expressed and the theory and methodology of the profession are reviewed on the basis of the author's own experience of an oral mediator.

Keywords: consecutive and simultaneous interpreting, speech, interpreter, theory, method.

References

1. Crystal, D. (2000). *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Herbert, J. (1952). *Manuel de l'interprète Comment on devient interprète de conférences*. Genève: Georg.
3. Watts, G. *The amazing brains of the real-time interpreters*. Retrieved from www.bbc.com/future/article/20141117-the-ultimate-multi-taskers.

УДК 811.111'255.4=161.2

Марія Севастьяк, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОМУНІКАТИВНИЙ КОНФЛІКТ У ПРЕЗИДЕНТСЬКІЙ РИТОРИЦІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВІДТВОРЕННЯ

Проаналізовано способи відтворення негативно маркованих виражальних засобів, як основних інструментів реалізації комунікативного конфлікту, на матеріалі останніх зразків президентської риторики чинного президента США Дональда Трампа та їхніх перекладах українською мовою. Наголошено на необхідності збереження конфліктогенних пластів президентської комунікації Д. Трампа для найповнішого відтворення мовної особистості політика у перекладі. Виділено та описано основні категорії важливих для перекладу негативно маркованих виражальних засобів з огляду на їхні формально-структурні характеристики: синтаксичні, лексичні і словотвірні. На синтаксичному рівні конфлікт найчастіше експлікується в президентській комунікації Д. Трампа за допомогою таких стильових засобів, як інверсія, топікалізація, навмисне порушення синтаксису та використання еліптичних конструкцій. Серед лексичних виражальних засобів найхарактернішими для риторики Трампа є okazіоналізми, неологізми, негативно забарвлені слова та сталі вирази і лексика, що належить до знижених пластів розмовного мовлення. Характерними словотвірними засобами вираження негативно оцінки вважаємо ряд негативно маркованих префіксів і дерогативних суфіксів, які у межах словотвору допомагають передати негативну оцінність. Охарактеризовано загальні способи відтворення цих виражальних засобів в українському перекладі. Основну увагу при аналізі перекладів акцентовано на прагматичному навантаженні такого типу текстів, що вимагає від перекладача найповнішого відтворення емоційно-експресивного потенціалу негативно маркованих виражальних засобів, оскільки вони є визначальною рисою мовної особистості політика і лише за умови їхньої повної передачі засобами мови перекладу можна досягти комунікативної та експресивної функцій, закладених в оригінал.

Ключові слова: комунікативний конфлікт, стратегія конфронтації, негативно марковані виражальні засоби, президентська риторика, мовна особистість політика.

Сфера політичної комунікації постійно створює ситуації конкурентної боротьби, провокує зіткнення інтересів і цілей, що безумовно позначається на самому характері комунікативної поведінки її суб'єктів. Однією з ознак сучасного політичного дискурсу є посилення агресивності й ворожості у стосунках між учасниками комунікації. У сучасних лінгвістичних студіях нерідко фігурує таке поняття, як "комунікативний конфлікт", причиною якого є протиріччя у комунікативних цілях адресанта та адресата. Конфліктну мовну взаємодію, що реалізується в політичному дискурсі за допомогою стратегій конфронтації, у своїх працях досліджували такі науковці, як Л. Славова [4], Ю. Судус [5], І. Фролова [7] та ін.

Однак у сучасній політичній комунікації можливо говорити про трансформацію конфлікту зі звичайного засобу досягнення власних цілей на цілу характерну рису комунікативної поведінки окремих політичних лідерів. Орієнтація сучасних мовознавчих досліджень на антропологічний вектор дає змогу розглядати особливості комунікації представників певного (і зокрема політичного) дискурсу крізь призму мовної особистості комунікантів (Ю. Караулов [2], В. Карасик [1]). Зокрема, усе більшу кількість політиків можна співвіднести з конфліктним типом особистості [6]. Промови політиків, чия комунікативна поведінка відповідає критеріям цього типу, вирізняються зокрема надмірною експресивністю, фамільярністю, елементами агресії, уживанням жаргонізмів, інвективної лексики, що є невід'ємною складовою розмовної мови й у минулому вважалася недопустимим явищем для публічних виступів.

Одним із найяскравіших представників конфліктного типу мовної особистості в сучасній політиці є чинний президент США Дональд Трамп. Яскравість і неоднозначність мовної особистості цього політика привертають увагу не лише політологів і соціологів, але й перекладознавців, які займаються дослідженням творчих методів, що могли б допомогти передати увесь суперечливий мовний спектр політика й окреслити шляхи подолання мовних та етичних проблем, які можуть виникнути у перекладачів-практиків під час роботи з таким матеріалом.

Ураховуючи зростаючий інтерес різних галузей науки до антропоцентричного напрямку досліджень, а також існування певних лакун, які виявив критичний аналіз наукової літератури та емпіричних джерел, **актуальність наукового пошуку** визначається необхідністю вивчення комунікативного конфлікту з позицій перекладознавства, а саме, дослідження особливостей застосування перекладацьких рішень при відтворенні мовних засобів реалізації конфліктно-орієнтованих стратегій сучасних зразків американської президентської риторики українською мовою.

Метою статті є дослідження засобів збереження експресивного потенціалу конфліктогенних пластів сучасної американської президентської риторики в усному і письмовому перекладах українською мовою, а також окреслення практичних методів відтворення виражальних засобів реалізації стратегії конфронтації, що допомагають найповніше передати мовну особистість політика в перекладі.

Дональд Трамп, успішний бізнесмен і шоумен у минулому, став одним із найяскравіших представників табloidної культури в сучасній американській політиці, перенісши всі її визначальні риси у сферу президентської риторики. За словами американських лінгвістів-антропологів К. Х. Джеймсон і Д. Тауссіга, Д. Трамп зруйнував усі норми ораторського мистецтва, раніше властивого президентам США, відійшовши від "відцензурованої, розфасованої риторики своїх попередників" [9, с. 630]. І справді, риторика 45-го президента Сполучених Штатів стала яскравим маніфестом відходу від усіх попередньо встановлених правил і звичаїв спілкування на найвищому рівні політичного управління.

Важливо також додати, що сучасний президентський дискурс, а особливо американський, характеризується полікодовою організацією [10, с. 82], тобто реалізується за допомогою злиття різних вербальних і невербальних засобів інформації. У сучасному світі лідери держав використовують різноманітні семіотичні системи для ведення комунікації і передачі інформації цільовій аудиторії: телебачення, соціальні мережі, портали, електронну пошту тощо. Тому, у межах вивчення мовної особистості Дональда Трампа і відтворення його конфронтаційних стратегій у перекладі, **матеріалом для**

дослідження слугували не лише такі традиційні форми президентської комунікації, як промови, прес-конференції, дебати тощо, але й публікації в соціальній мережі Twitter, яка перетворилась на одну з основних платформ для реалізації конфліктно-орієнтованого дискурсу чинного президента.

Суперечливі твіти Д. Трампа стали активним предметом дослідження американських лінгвістів. Наприклад, антрополог А. Ходжес, описуючи словесні напади Трампа на своїх опонентів у соціальних мережах, визначає дві ролі, яким той слідує: "шкільний хуліган" ("schoolyard bully") і "продавець повітря", тобто шарлатан ("snake oil salesman"). Дослідник пояснює, що образи Трампа за своєю природою "узгоджуються з особистістю шкільного хулігана, однак ці твіти також втілюють риторичні кроки продавця повітря, тобто мови реклами в найблизшому її прояві" [8, с. 207]. Дослідник йде далі і, ретельно дослідивши великий масив дописів Д. Трампа у соціальній мережі Twitter, на основі індуктивного методу розробив формулу, яка пояснює спосіб, у який політик створює свої дописи. Ця формула складається з дерогативно маркованого іменника (напр., "clown" – "блязень"), суб'єктивного модифікатора (напр., "stupid" – "дурний") і пустої підсилюючої частки (інтенсифікатора) (напр., "really" – "вкрай"). Отримуємо шаблонний твіт від президента – "really stupid clown", тобто "вкрай дурний блязень" [8, с. 208]. Звісно, формула, запропонована науковцем, має жартівливий характер. Однак вона яскраво наголошує на основоположній ролі негативно забарвлених виражальних засобів, які, об'єднуючись в одну суцільну систему, створюють цілий комплекс конфліктно-орієнтованих стратегій, що пронизують усю мовну особистість президента.

До того ж, надзвичайно важливим є безпомилкове визначення макроінтенції риторичних ходів президента в конкретній промові чи тексті, що, як було зазначено, втілюється в мовленні за допомогою комунікативних стратегій і тактик. Неправильна ідентифікація глобального наміру мовця може призвести до повного викривлення смислу в перекладі і, у випадку комунікації на президентському рівні, непередбачуваних наслідків глобальних масштабів. Наприклад, сумнозвісним є випадок, коли цілком нейтральне висловлення Д. Трампа "If we end up with that gridlock, I would say 'If you can, Mitch, go nuclear'..." [18] було хибно витлумачено російськими, а згодом і українськими перекладачами, які розглядали у ньому неіснуючий конфронтаційний потенціал, реалізований через погрозу: "Якщо ми опинимось у цьому глухому куті, я скажу: 'Якщо ти зможеш, Мітч, застосує ядерну опцію'..." [11].

Насправді ж, перекладачі просто не взяли до уваги контекст, у якому була виголошена ця фраза. Д. Трамп звертався до лідера більшості у Сенаті США Мітчелла Макконнелла з проханням вжити всіх необхідних засобів, щоб не дати демократам завадити призначенню Ніла М. Горсача на посаду судді Верховного суду. У цьому контексті наведений переклад прозвучав так, наче республіканці у разі програшу Горсача мають спустити на демократів ядерну зброю. Насправді, перекладачі просто не змогли ідентифікувати в повідомленні сталий вираз "to go nuclear", який окрім свого основного значення, може реалізувати також додаткове – "to take drastic action", що у перекладі доцільніше відтворити, як "вжити крайні заходи", або "зробити усе можливе": "Якщо ми все ж опинимось у безвихідному становищі, ось що я скажу: 'Мітче, якщо зможеш – **зроби усе, що в твоїх силах**'..." (переклад наш. – М.С.)

У зв'язку з викладеним аналіз президентської риторики Дональда Трампа з позицій перекладознавства дозволив нам поділити всі важливі для перекладу негативно марковані виражальні засоби, характерні для політики, на три категорії:

1. **На синтаксичному рівні** конфлікт найчастіше експлікується в президентській комунікації Д. Трампа за допомогою таких стильових засобів, як інверсія, топікалізація, навмисне порушення синтаксису та використання еліптичних конструкцій.

Щодо синтаксису речення Дональда Трампа зазвичай характеризуються своєю простотою і фрагментарністю. Серед лінгвістів президент відомий своїми короткими односкладними реченнями, які, незважаючи на те, що з першого погляду здаються надзвичайно простим матеріалом, часто вимагають трансформацій у перекладі. Наприклад, такі прості слова як "sad" – "сумно" або "bad" – "погано", які використовуються Д. Трампом як самостійні односкладні речення в українському перекладі, часто перетворюються на складніші синтаксичні конструкції: "The United Nations has such great potential but right now it is just a club for people to get together, talk and have a good time. **SAD!**" [19] – "ООН має такий грандіозний потенціал, але зараз – це клуб для людей, де можна зібратися разом, поговорити і добре провести час. **Чи не прикро!**" [11].

В оригіналі всі ці короткі форми, до того ж посилені капіталізацією, сприймаються ерудованими читачами по-дитячому, в той час як український еквівалент "Чи не прикро!" притаманний мовленню більш дорослої і серйозної людини. Такий переклад не передає або навіть спотворює сприйняття мовної особистості Трампа, наближуючи її до норм і стандартів президентської риторики, притаманній нашому розумінню політичної комунікації.

Викликом під час перекладу може стати прийом топікалізації (або тематизації), тобто відособлення елемента тематичного характеру. В оригіналі цей прийом слугує як додатковий засіб створення експресії та впливу на реципієнта шляхом формування його суб'єктивного ставлення до згадуваних фактів чи подій. Щоб уникнути втрати емоційного й оцінного навантаження оригіналу, бажано відтворювати цей прийом засобами мови перекладу, не рідко завдяки введенню додаткових слів і зміні граматичних конструкцій: "Not only did I never work for Russia, I think it's a disgrace that you even asked that question because it's a whole big fat hoax" [15]. – "Я не тільки не працював на Росію, але й вважаю, ганебне вже саме питання, тому що усе це великий жирний обман" [13].

До найчастотніших синтаксичних прийомів Дональда Трампа можна також віднести еліipsis, тобто опущення у висловлюванні деяких структурних елементів, необхідних для повноти речення, які мають домислюватись за контекстом ("Big headlines, you know" [20]. – "Промовисті заголовки, чи не так" [14]; "You just keep walking in and voting?" [20]. – "Ви просто йдете і голосуєте?" [14]), і повтори ("It is time for a change. We need a change. A real change, not an Obama change. We don't need an Obama change. We have had enough" [20]. – "Настав час для змін. Нам потрібні зміни. Справжні зміни, а не зміни, проведені президентом Обамою. Таких змін нам досить" [14]). Перед перекладачем постає завдання зберегти ступінь динамічності і виразності оригіналу, що досягається завдяки лексичним і граматичним засобам, властивих мові перекладу.

2. Серед лексичних виразальних засобів найхарактернішими для риторики Трампа є okazіоналізми, неологізми, негативно забарвлені слова та сталі вирази і лексика, що належить до знижених пластів розмовного мовлення.

Найчисельнішу лексичну категорію, яку Д. Трамп використовує за допомогою конфліктно-орієнтованих стратегій і тактик, складають емоційно забарвлені слова, що мають невід'ємну негативну оцінність. До цієї групи відносять такі дерогативні епітети, як *"crooked"* – *"нечесний"*, *"fake"* – *"фальшивий"*, *"unfair"* – *"несправедливий"*, *"failing"* – *"злочасний, нещасливий"*, *"crazy"* – *"божевільний"*, *"heartless"* – *"безсердечний"*, *"nasty"* – *"брудний"*, *"sneaky"* – *"підлий"*, *"cheating"* – *"брехливий"*, *"mad"* – *"навіжений"* тощо. Зазвичай з перекладом таких лексем проблем не виникає, вони передаються за допомогою рівноцінних негативно маркованих еквівалентів української мови.

Однак труднощі в роботі перекладача можуть пояснюватися такими двома обставинами. По-перше, більшість із цих лексем мають велику кількість словникових еквівалентів в українській мові. Наприклад, до дерогативного епітета *"nasty"* лише один англо-український словник пропонує більше 20-ти відповідників: *"огидний"*, *"поганий"*, *"мерзенний"*, *"брудний"*, *"непристойний"*, *"брудний"*, *"підлий"*, *"жахливий"*, *"паскудний"*, *"вульгарний"* тощо. Вибір адекватного еквівалента покладатися на плечі перекладача і залежить переважно від необхідного емоційного навантаження та контексту, як наприклад, у висловленні Д. Трампа на рахунок Гіллари Клінтон під час дебатів: *"Such a nasty woman!"* [16]. – *"Яка ж неприємна жінка!"* [17]. По-друге, завдання перекладача ускладнюється, коли необхідно відтворити увесь стильовий потенціал таких лексем, що виступають частинами словосполучень (часто разом з іменами і власними назвами) і стають частиною тактики "навішування ярликів" [3]: *Crooked Hillary* – *Безчесна Гіллари*, *Lying Ted* – *Брехун Тед*, *Sloppy Steve* – *Скиглий Стів*.

Характерним для президентської риторики Д. Трампа є використання слів зниженого регістра, тобто слів, властивих розмовному мовленню, вульгаризмів та лайки. *"dumb"* – *"безмозкий"*, *"wacky"* – *"пришелепкуватий"*, *"dopey"* – *"наркаш"*, *"dotard"* – *"старий маразматик"*, *"shithole"* – *"глуха діра"*. Однак більшість перекладачів не ризикують відтворювати таку лексику за допомогою лексем з аналогічних пластів українського розмовного мовлення і вдаються до нейтральних еквівалентів.

Окрім цього, чинний президент Сполучених Штатів відомий на увесь світ вигадуванням великої кількості неологізмів (напр., *"bigly"* – *"копосально"*, *"to get schlonged"* – *"зазнати нищівної поразки"*, *"MAGA"* – *"Зробимо Америку знову великою"*) і малапропізмів (напр., *"unpresidented"* замість *"unprecedented"*). Як і вульгаризми, більшість неологізмів Трампа втрачають в українському перекладі свою експресивність і відтворюються за допомогою нейтральних відповідників. Малапропізми, у свою чергу, у більшості випадках взагалі втрачаються у перекладі. Однак вони можуть неабияк ускладнити завдання насамперед усних перекладачів, не даючи їм зрозуміти необхідну суть повідомлення в обмежений часом і засобами ситуації.

3. Характерними словотвірними засобами вираження негативно оцінки вважається ряд негативно маркованих префіксів і дерогативних суфіксів, які

за допомогою словотвору допомагають передати негативну оцінність.

Наприклад, звичайні лексеми, побудовані за допомогою негативних афіксів, зазвичай відтворюються за допомогою аналогічних засобів словотвору української мови з використанням властивих їй префіксів і суфіксів, або звичайних еквівалентів: *"unhappy"* – *"нещасний"*, *"imperfect"* – *"недосконалий"*, *"uninteresting"* – *"нецікавий"*, *"inaccurate"* – *"помилковий"* тощо. Однак використання Д. Трампом негативно маркованих афіксів є у деяких випадках нетиповим як для англійської, так і для української мови, що створює певний стильовий ефект і змушує тлумачів задуматись над адекватним способом передачі експресивності таких випадків у перекладі. Наприклад, виправдовуючись за свої агресивні нічні твіти на рахунок Гіллари Клінтон і колишньої міс Венесуела Алісії Мачадо, Д. Трамп використав негативний префікс подвійного заперечення, яке, до речі, зовсім невласливе для англійської мови: *"I'm not unproud of it, to be honest"* [22]. Дослівно цю фразу можна перекласти *"Я не не пишуся цим, якщо бути чесним"*. Складність полягає в тому, що в українській мові і заперечувальна частка і негативний префікс виражаються однією формою "не", що робить звучання цієї фрази у перекладі ще не природнішим, чим в оригіналі. Тому, на нашу думку, у перекладі доцільним було б розбити синтаксис фрагмента з подвійним запереченням на дві частини, утворивши складнопідрядне речення: *"Чесно кажучи, не можна сказати, щоб я цим не пишуся"*.

Окрім уже згаданих негативно маркованих виразальних засобів, потенційно проблемним матеріалом для перекладачів при відтворенні конфліктної комунікації Дональда Трампа є цілий ряд риторичних засобів, які слугують потужним інструментом досягнення експресивності та негативно оцінності. Політику властиве, зокрема, широке використання гіпербол, метафор, антитез, порівнянь тощо. Наприклад, лише в одній інавгураційній промові Д. Трамп використав більше десятка метафор з негативним конотаційним компонентом, які надавали негативну оцінку стану справ, що залишили по собі попередники новообраного президента: *"trapped in poverty"* [21] – *"що живуть у злиднях"* [12], *"scattered like tombstones"* [21] – *"розкидані по всій країні немов могильні камені"* [11], *"robbed potential"* [21] – *"нереалізований потенціал"* [12], *"American carnage"* [21] – *"американська бійня"* [12], *"fallen into disrepair and decay"* [21] – *"гнила і розпалася на частини"* [12]. Якщо при роботі з такими метафорами не вдається відтворити їх за допомогою традиційного відповідника (або у разі відсутності такого), перекладачу доводиться вдаватися до структурної перебудови, щоб подолати розбіжності традицій граматичного оформлення метафор у двох мовах, або до заміни, за умови асоціативної невідповідності. Однак обов'язковим залишається збереження експресивності і негативно оцінності, що пронизує застосування Дональдом Трампом таких риторичних засобів і прийомів в оригіналі.

Таким чином, усі згадані групи негативно маркованих виразальних засобів виступають потужним інструментом створення та реалізації комунікативного конфлікту в президентській риторичній діяльності президента Сполучених Штатів. Їхнє найповніше відтворення засобами української мови вважаємо запорукою отримання перекладу, який буде адекватним і еквівалентним оригіналу, зокрема на прагматичному рівні. Од-

нак, як показує аналіз ілюстративних джерел, емоційно-експресивні смисли в українському перекладі часто втрачаються, що можна пояснити низкою факторів, серед яких виділяємо відмінні традиції президентської риторики в українській і американській політичній культурі та асиметрію між співвідносними засобами експресії в системах мови оригіналу та мови перекладу, що пояснюється не лише різницею між структурами тексту оригіналу і перекладу, але й розходженнями між двома мовними та концептуальними картинами світу, уособленими автором і перекладачем.

Усі зазначені виражальні й риторичні засоби об'єднуються у конфліктному президентському дискурсі Дональда Трампа, утворюючи складну та розгалужену систему конфронтаційних стратегій і тактик. Проведене дослідження дало змогу зробити висновок, що основними одиницями реалізації стратегії конфронтації у президентській риторичній політиці є тактики "навішування ярликів", звинувачення і висміювання. Перспективним напрямом для подальших досліджень вважаємо поглиблене вивчення цих тактик і способів відтворення їхнього прагматичного потенціалу в перекладі президентської риторики Д. Трампа, оскільки саме вони є визначальною рисою мовної особистості політика, і лише за умови їхньої повної передачі засобами мови перекладу можна досягти комунікативної та експресивної функцій, закладених в оригінал.

Список використаної літератури

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
2. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность / Ю. Н. Караулов, Е. В. Красильникова. – М., 1989. – С. 3–8.
3. Севастіук М. І. Відтворення тактики "навішування ярликів" у перекладі президентської риторики Д. Трампа українською мовою / М. І. Севастіук // Молодий вчений, 2019. – № 7(1). – С. 75–80.
4. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія / Л. Л. Славова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 358 с.
5. Судус Ю. В. Мовленнєві тактики реалізації стратегії дискредитації в англомовному дипломатичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ю. В. Судус // Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2018. – 289 с.
6. Сухих С. А. Структура коммуникантов в общении. Языковое общение: процессы и единицы: Межв. сб. научн. тр. – Калинин, 1988. – С. 22–29.
7. Фролова И. Е. Регулятивный потенциал стратегии конфронтации в англоязычном диалогическом дискурсе: инструментарий и принципы

анализа / И. Е. Фролова // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. электрон. сб. науч. тр. – Харьков, 2013. – № 7. – С. 111–130.

8. Hodges A. Trump's Formulaic Twitter Insults / A. Hodges // *Anthropology News*, 2017. – Vol. 58. – Iss. 1. – P. 206–210.

9. Jamieson K. H. Disruption, Demonization, Deliverance, and Norm Destruction: The Rhetorical Signature of Donald J. Trump / K. H. Jamieson and D. Taussig // *Political Science Quarterly*, 2017. – 132(4). – P. 619–650.

10. Lockhart M. President Donald Trump and His Political Discourse: Ramifications of Rhetoric via Twitter. – 1st Ed. / M. Lockhart. – N. Y.: Routledge, 2008. – 214 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Громадське.ua (27 грудня, 2016) Трамп назвав ООН "клубом для розмов". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/tramp-nazvav-onn-klubom-dlia-rozmov>.

12. Трамп Д. Інавгураційна промова Дональда Трампа (20 січня, 2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Інавгураційна_промова_Дональда_Трампа.

13. ТСН (14 січня, 2019) "Великий, жирний обман". Трамп стверджує, що ніколи не працював на Росію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.tsn.ua/svit/bolshoy-zhirnyy-obman-tramp-utverzhaet-chto-nikogda-ne-rabotal-na-rossiyu-1280268.html>.

14. BBC News Україна (21 серпня 2016) Трамп подвоїв витрати на кампанію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/08/160821_trump_campaign_ko.

15. CNBC (Jan 14, 2019) Trump says 'I never worked for Russia,' calls claim 'a whole big fat hoax' after explosive report of FBI probe. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cnbc.com/2019/01/14/trump-says-he-never-worked-for-russia-following-explosive-report-of-fbi-probe.html>.

16. CNN (Oct 20, 2016) Trump: Clinton such a nasty woman. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edition.cnn.com/videos/politics/2016/10/20/third-presidential-debate-trump-clinton-social-security-raising-taxes-nasty-woman-sot.cnn>.

17. POVAHA (9 Листопада, 2016) Трамп VS Клінтон: вибори в США крізь гендерні окуляри. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/tramp-vs-klinton-vybory-v-ssha-kriz-henderni-okulyary/>.

18. The New York Times (Feb 1, 2017) Trump Says 'Go Nuclear' as Democrats Gird for Gorsuch Fight [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2017/02/01/us/politics/neil-gorsuch-supreme-court-trump.html>.

19. Trump D. [офіційна сторінка] December 26, 2016. URL: <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/813500123053490176>.

20. Trump D. Full text: Donald Trump in Green Bay, WI speech transcript – August 5, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://factba.se/transcript/donald-trump-speech-green-bay-wi-august-5-2016>.

21. Trump D. Full text: Remarks of President Donald J. Trump – as prepared for delivery inaugural address – Jan 20, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>.

22. Trump D. Full text: The second presidential debate transcript – October 9, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.realclearpolitics.com/video/2016/10/09/trump_on_twitter_habit_i_m_not_unproud_of_it.html.

Надійшла до редколегії 16.12.19

Mariia Sevastiuk, Teach Asst

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RENDERING THE COMMUNICATIVE CONFLICT IN DONALD TRUMP'S PRESIDENTIAL RHETORIC

The article focuses on the ways of rendering negatively marked expressive means, as main markers of confrontation strategy, by analyzing the latest samples of US President Donald Trump's presidential rhetoric and its oral and written translations into the Ukrainian language. The relevance of conveying conflict-generating layers of Donald Trump's presidential communication for the sake of the fullest reproduction of politician's language personality in translation has been emphasized. The author distinguishes three main categories of negatively marked expressive means (syntactic, lexical and word-formation expressive means), which become markers of the confrontation strategy in politician's speeches and demand translator's attention while rendering the pragmatic charge of the message. At the syntactic level, conflict is often explained in Trump's presidential communication with the help of such stylistic devices as inversion, topicalization, deliberate violation of syntax, and the use of elliptical constructions. Among lexical expressive means, the most representative are nonce-words, neologisms, negatively coloured lexemes, expressions, which belong to the lower layers of colloquial language. To express a negative assessment at the level of word formation, Donald Trump mostly resorts to employing a number of negatively coloured prefixes and derogatory suffixes, which help convey negative evaluations. The general ways and challenges of rendering these expressive means in the Ukrainian translation have been described. The main focus of the translation analysis is placed on the pragmatic charge of such type of texts, which requires the fullest reproduction of the expressive potential of conflict-oriented expressive means.

Keywords: communicative conflict, confrontation strategy, negatively marked expressive means, presidential rhetoric, politician's language personality.

References

1. Karasik, V. I. (2002). *Jazykovoj krug: lichnost', koncepty, diskurs*. Volgograd: Peremena.
2. Karaulov, Ju. N. (1989). *Russkaja jazykovaja lichnost' i zadachi ee izuchenija*. In Ju. N. Karaulov & E. V. Krasil'nikova, *Jazyk i lichnost'* (pp. 3–8). Moscow.
3. Sevastiuk, M. I. (2019). *Vidtvorennia taktyky "navishuvannia yarylykiv" u perekladi prezydentskoi rytoryky D. Trampa ukrainskoiu movou. Molodyi vchenyi, 7(1), 75–80.*

4. Slavova, L. L. (2010). *Movna osobystist polityka: kohnityvno-dyskur syvnyi aspekt: monohrafiia*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka.
5. Sudus, Yu. V. (2018). *Movlennievi taktiky realizatsii stratehii dyskredyta tsii v anhlomovnomu dyplomatychnomu dyskursi: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet.
6. Suhii, S. A. (1988). Struktura komunikantov v obshhenii. *Jazykove obshhenie: processy i edynicy: Mezhev. sb. nauchn. tr.*, 22–29.
7. Frolova, I. E. (2013). Regulativnyi potentsial strategii konfrontatsii v anglojazychnom dialogicheskom diskursi: instrumentarij i principy analiza. *Kognicija. Kommunikacija. Diskurs: mezhdunar. elektron. sb. nauch. tr.*, 7, 111–130.
8. Hodges, A. (2017). Trump's formulaic Twitter Insults. *Anthropology News*, 58(1), 206–210.
9. Jamieson, K. H., & Taussig, D. (2017). Disruption, demonization, Deliverance, and Norm Destruction: The Rhetorical signature of Donald J. Trump. *Political Science Quarterly*, 132(4), 619–650.
10. Lockhart, M. (2019). *President Donald Trump and his political discourse: Ramifications of rhetoric via Twitter*. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group.

Illustrative materials

11. Tramp nazvav OON "klubom dla rozmov". (2016, December 27). Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/tramp-nazvav-oon-klubom-dlia-rozmov>
12. Inavhuratsiina promova Donalda Trampa (2017, January 20). Retrieved from https://uk.wikisource.org/wiki/Inavhuratsiina_promova_Donald_Trampa
13. "Velykyi, zhyrnyi obman". Tramp stverdzhue, shcho nikoly ne pratsiuvav na Rosiiu. (2019, January 14). Retrieved from <https://ru.tsn.ua/svit/bolshoy-zhirnyy-obman-tramp-utverzhaet-cto-nikogda-ne-rabotal-na-rossiyu-1280268.html>
14. Tramp podvoiv vytraty na kampaniiu (2016, August 21). Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/08/160821_trump_campaign_ko
15. Trump says 'I never worked for Russia,' calls claim 'a whole big fat hoax' after explosive report of FBI probe (2019, January 14). Retrieved from <https://www.cnn.com/2019/01/14/trump-says-he-never-worked-for-russia-following-explosive-report-of-fbi-probe.html>
16. Trump: Clinton such a nasty woman (2016, October 20). Retrieved from <https://edition.cnn.com/videos/politics/2016/10/20/third-presidential-debate-trump-clinton-social-security-raising-taxes-nasty-woman-sot.cnn>
17. POVAHA (9 листопада, 2016) Tramp VS Klinton: vybory v SSHA kriz henderni okuliary (2016, November 9). Retrieved from <https://povaha.org.ua/tramp-vs-klinton-vybory-v-ssha-kriz-henderni-okulyary/>
18. The New York Times (Feb 1, 2017) Trump Says 'Go Nuclear' as Democrats Gird for Gorsuch Fight (2017, February 1). Retrieved from <https://www.nytimes.com/2017/02/01/us/politics/neil-gorsuch-supreme-court-trump.html>
19. Trump D. [official page] (2016, December 26). Retrieved from <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/813500123053490176>
20. Donald Trump in Green Bay, WI speech transcript (2016, August 5). Retrieved from <https://factba.se/transcript/donald-trump-speech-green-bay-wi-august-5-2016>
21. Remarks of President Donald J. Trump – as prepared for delivery inaugural address (2017, January 20). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>
22. The second presidential debate transcript (2016, October 9). Retrieved from https://www.realclearpolitics.com/video/2016/10/09/trump_on_twitter_habit_i_m_not_unproud_of_it.html

УДК 378.147:81'25:81'35

Ірина Шиянова, канд. філол. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПУНКТУАЦІЯ У ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Розглянуто проблеми навчання пунктуації як складової професійної компетенції майбутніх перекладачів, зокрема з робочою парю мов іспанська – українська.

Ключові слова: пунктуація, навчання перекладачів, іспанська мова, українська мова.

Багатоаспектність і складність проблеми передачі пунктуації оригіналу в перекладі робить її далеко не другорядним завданням для перекладача-практика. У той же час, як свідчить наш досвід викладання, цей компонент підготовки майбутніх фахівців з перекладу все ще залишає бажати кращого. Як не прикро це констатувати, але, перевіряючи студентські переклади, дедалі частіше доводиться стикатися з випадками різного роду помилок у пунктуаційному оформленні текстів. У професійному перекладацькому середовищі також звучали вже зауваження про недостатнє володіння пунктуацією окремими перекладачами як наслідок неналежного її вивчення [7]. Отож проблема формування пунктуаційної вправності як складової професійної компетенції продовжує вимагати серйозної уваги і пошуку ефективних підходів до її вирішення.

У вітчизняному перекладознавстві пунктуаційні аспекти перекладу належать до тем, що останнім часом дедалі більше цікавлять дослідників. Ґрунтовні теоретичні узагальнення питань, пов'язаних із передачею пунктуаційних особливостей оригіналу незалежно від пари мов, що взаємодіють при перекладі, а також ана-

ліз конкретних проблем, актуальних для перекладу з іспанської на українську, представлено в опублікованій у 2015 р. розвідці О. М. Калустової "La traducción y la puntuación" [10]. Водночас аналіз практичних посібників з перекладу показує, що питання пунктуації у них представлено недостатньо.

Перекладознавцями давно визнано, що знання особливостей пунктуаційних систем вихідної мови і мови перекладу є обов'язковою складовою компетенції письмового перекладача [2, с. 145]. Її формування вважається необхідним елементом підготовки вже з перших етапів оволодіння спеціальністю, адже навіть у парі споріднених мов вживання розділових знаків може мати цілий ряд розбіжностей, як наприклад, у парі іспанська – французька [9]. У реальній перекладацькій практиці наявність порушень норм цільової мови, зокрема і стосовно пунктуації, призводить до недовіри до перекладача і роздратування з боку замовника та/або одержувача перекладу [3, с. 173]. Високий рівень володіння пунктуаційними нормами очікують і професійні перекладацькі агенції, на що спеціально звертається увага кандидатів.

Питання пунктуації актуальне не тільки при письмовому перекладі. Зокрема, наскільки правильно розставлені розділові знаки у вихідному тексті, може вплинути на виконання перекладу з аркуша. Наведемо один приклад, де через відсутність коми дієприкметник "присвячений" можна сплутати з присудком, хоча насправді він відіграє роль відокремленого означення. Ця первинна інтерпретація уточнюється, проте коли дочитуєш речення до кінця і бачиш особову форму дієслова (у фрагменті збережено пунктуацію текstdжерела): *II Українсько-іспанський форум журналістики присвячений свободі слова та економічній незалежності, як факторам розвитку ЗМІ, відбудеться в середу 28 листопада 2012 року о 14:00 [...]* (з інформаційного електронного листа). Так само нелогічною є кома перед зворотом "як факторам розвитку ЗМІ", який у цьому випадку не є порівняльним. Некоректна пунктуація, як і інші чинники, що ускладнюють сприйняття змісту вихідного тексту в умовах обмеженості часу, може негативно позначитися на синтезі повідомлення цільовою мовою. У контексті усного перекладу можна також згадати про використання розділових знаків як символів у системі перекладацького скоропису, що є ще одним свідченням важливості знання змістових нюансів, які може виражати кожен із них.

Пунктуація, таким чином, залишається одним із викликів сучасної підготовки професійних перекладачів, що підтверджує актуальність розробки цієї теми не тільки в теоретичній, але й у практичній площині, зокрема у зв'язку з конкретною парою мов і підготовкою майбутніх фахівців із перекладу, що працюватимуть з нею. Останнє дуже важливо з огляду на необхідність профілактики інтерференції в розстановці розділових знаків, а також вироблення свідомого ставлення студентів до коректного оформлення письмового мовлення, якою б з їхніх робочих мов воно не виконувалося. Недостатнє володіння пунктуаційними нормами, що, на жаль, часто спостерігається в письмових роботах, є особливо прикриттям явищем ще й тому, що пунктуаційні помилки сприймаються студентами зазвичай як другорядні чи несуттєві.

Метою даної розвідки є розгляд шляхів і способів формування необхідних вмінь і навичок, пов'язаних із використанням розділових знаків, під час навчання майбутніх фахівців з перекладу, зокрема з робочою парою мов іспанська–українська. Об'єктом нашого дослідження є пунктуаційна грамотність білінгва, здатного забезпечувати міжмовну комунікацію, а предметом – визначення місця навчання пунктуації в програмі мовної і спеціальної фахової підготовки.

Формування у студентів свідомого використання розділових знаків має здійснюватися, на наш погляд, комплексно: як при мовній, так і спеціальній фаховій підготовці. При цьому успішність вирішення цього завдання залежатиме багато в чому від наполегливості, з якою різні аспекти пунктуації опрацюватимуться впродовж усіх років навчання в університеті.

З одного боку, майбутній перекладач має постійно вдосконалювати свої знання рідної мови, що неодмінно передбачає і підвищення рівня пунктуаційної грамотності. Напрацювання і розвиток відповідних навичок, особливо в аспекті синтаксису тексту і стилістики, може здійснюватися передусім в курсі української мови для перекладачів. Неналежний рівень їхньої сформованості дається взнаки, на жаль, не тільки при виконанні перекладів на рідну мову. Іноді доводиться спостерігати парадоксальну ситуацію, коли в бакалаврській роботі, яку

виpusкник пише українською, він розставляє знаки, керуючись нормами іспанської мови. За чотири роки, завдяки масованому контакту з текстами іноземною мовою, вони, очевидно, стають для нього так само природними, як і норми його рідної мови.

З іншого боку, однаково високі вимоги висуваються і до знання студентами іноземної мови, навчання якій входить у програму університетської підготовки з фаху. Якщо говорити про іспанську, то відомостей щодо пунктуаційних норм у наших підручниках з цієї мови, на жаль, можна зустріти небагато. Ще однією важливою проблемою є те, що належної автоматизації навичок їхнього використання на практиці зазвичай так і не відбувається. Причиною цього є відсутність вправ, спеціально орієнтованих на закріплення правил розстановки тих чи тих розділових знаків. Чи буде їх запропоновано в курсі іноземної мови, на сьогодні залежить насамперед від викладача, його власних зусиль щодо розробки відповідного навчального матеріалу. А також від наполегливості в опрацюванні пунктуаційних тем в умовах того часу, що відведено програмою на мовну підготовку – особливо при вивченні іноземної "з нуля", як це найчастіше відбувається у випадку іспанської мови. За таких умов значна частина неавтоматизованих належним чином знань із часом втрачається, а також зазнає інтерференції – спершу з боку рідної мови на іноземну, а пізніше навпаки, про що ми вже згадували вище. Отож знайти час на пунктуацію, зважаючи на серйозність проблеми, необхідно.

На заняттях з іноземної мови закладається фундамент мовної компетенції майбутнього перекладача, і успішність набуття студентами пунктуаційної грамотності не в останню чергу залежить від цілеспрямованої роботи з порівняння систем, норми й узусу іноземної і рідної мов.

У випадку неблизькоспоріднених мов, якими є іспанська та українська, зіставлення основ їхніх пунктуаційних систем прогнозовано засвідчить розбіжності між ними. Для української мови головними принципами постановки розділових знаків визнано структурно-синтаксичний та семантичний, або смисловий, які доповнює інтонаційний [4, с. 15]. В іспанській, у свою чергу, домінуючими є смисловий та просодичний (інтонаційний) принципи і менш визначальним – формально-граматичний [8, с. 73].

Останній принцип дає підстави почати говорити про вживання розділових знаків буквально з перших занять з іноземної мови. До того ж це ті випадки, де очікуваним є позитивний перенос, оскільки формальний (структурно-синтаксичний) принцип добре знайомий студентам – саме він є основним у їхній рідній мові. В іспанській мові прикладом можуть стати відокремлення звертань, пунктуація при однорідних членах речення без єднального сполучника або при узагальнюючому слові. У цих випадках в обох мовах вживаємо відповідні знаки однаково. Проте слід мати на увазі й спеціально пояснювати випадки використання в аналогічних позиціях відмінних знаків. Наприклад, уже на самому початку курсу студенти стикаються з випадками еліпсису дієслова-присудка, який в іспанській мові, на відміну від української, позначається не тире, а комою.

Перелік випадків вживання розділових знаків, які необхідно достатньою мірою автоматизувати в курсі іноземної мови, доповнюють ті, що не знаходять відповідності в рідній мові студентів. У їхньому використанні зазвичай також можна виділити певний "формальний" принцип, що може полегшити їх засвоєння. В іспанській

мові до них відносимо обов'язкове відокремлення комою абсолютних зворотів з неособовими формами дієслова, вживання крапки у скороченнях слів або коми перед словом *etcétera* та його скороченням *etc.* тощо. Яскравим прикладом розбіжностей між названими мовами є традиція вживання в іспанській знаків оклику та питання не тільки наприкінці, а й на початку фрази для розрізнення спонукальної або питальної інтонації від розповідної, а також правило розташування першого з пари цих знаків безпосередньо в місці початку запитання чи спонукування, що може не збігатися з початком висловлення [8, с. 101]. Очевидні відмінності між двома мовами забезпечують відносну легкість засвоєння такого матеріалу, проте зовсім не гарантують сформованої навички грамотної розстановки знаків без постійного наголошування на ній. Приклади цього зустрічаємо у студентських роботах, на жаль, дедалі частіше. Це трапляється навіть у таких добре підготовлених текстах, як презентація випускної кваліфікаційної роботи: загальне враження від викладеного знижується, коли бачиш останній слайд із фразою *Gracias por su atención!** без знака "¡" на її початку.

Чіткої диференціації спільного і відмінного, а тому і більш кропіткого опрацювання і більш контрольованого процесу автоматизації використання розділових знаків, вимагають випадки, коли асиметрія двох мов не повна. Наочною ілюстрацією труднощів їхнього опанування може стати пунктуація у складнопідрядних реченнях. В українській мові підрядна частина, незалежно від її позиції, завжди відділяється комою, що є ознакою структурного членування речення. В іспанській вживання чи невживання коми у таких випадках більш складне і є віддзеркаленням принципів, відмінних від тих, що діють у рідній мові студента.

Вивченню складних речень на парах з іспанської мови присвячується досить багато часу. Основними аспектами, які традиційно розглядаються в межах названої теми, є вживання сполучників, що позначають семантику підрядної частини, вибір дієслівних форм (час і спосіб дії), а також питання синтаксичної синонімії деяких підрядних з обставинним значенням, та інших морфологічних способів вираження такої семантики. На жаль, пунктуаційний аспект при цьому залишається майже поза спеціальною увагою. Наслідком цього пізніше стають добре помітними у творах, написаних іноземною мовою. Вважаємо зменшити кількість помилок, цілком можливо, якщо при розгляді теми підрядних речень спеціально привертати увагу студентів до особливостей їхньої пунктуації.

Наприклад, іспанські підрядні додаткові комою не відділяються; для підрядних означальних суттєвим є їхній семантичний тип (обмежувальні ніколи не відокремлюються, а пояснювальні – завжди), а для підрядних з обставинними значеннями – їхня позиція у реченні така: кому вживають переважно у випадку передумовання підрядної частини головної відповідно до інтонаційного принципу; при зворотному розташуванні частин розділовий знак зазвичай непотрібний і поява коми може свідчити про зміну семантики відносин між головною і підрядною частинами [8, с. 81].

Розділові знаки можуть також маркувати в реченні значення і функції певних лексичних одиниць. Деякі з таких випадків легші для засвоєння через паралелізм з рідною мовою, наприклад, необхідність відокремлювати вставні одиниці в реченні. Складнішими є випадки багатозначних лексем, як наприклад, *así* або *pues*. Правильне вживання розділових знаків з

ними напряму залежить від розрізнення їхніх значень і контекстів використання.

Отже, у підготовці перекладачів курси мови – іноземної та рідної – це перший і неодмінний етап у напрацюванні питань пунктуації. Із позицій постійного зіставлення необхідно використати той чи інший розділовий знак у конкретних випадках в іноземній і рідній мовах і зафіксувати увагу студентів на виявлених збігах і розбіжностях між двома мовами. Виявлення збігів, безумовно, сприятиме полегшенню засвоєння правил пунктуації іноземної мови, а у випадку розбіжностей має допомогти запобігти помилкам чи інтерференції.

Комплексний порівняльний аналіз пунктуаційних систем двох мов, функцій кожного з розділових знаків та передумов їхньої внутрішньомовної та міжмовної варіантності можна провести вже в межах спеціального курсу – порівняльної граматики. Зазвичай він читається студентам-перекладачам після опанування базового курсу іноземної мови. Оскільки пунктуація безпосередньо пов'язана із синтаксисом, то присвятити їй час у межах цієї дисципліни цілком логічно.

З одного боку, міжмове зіставлення може дати нагоду повторити й узагальнити вивчені в курсі іноземної мови правила вживання кожного з розділових знаків, а з іншого, через системне зіставлення з фактами рідної мови – допомогти сформувати у студентів уявлення про випадки міжмовної асиметрії, насамперед функціональної, готуючи їх у такий спосіб до необхідності розв'язувати проблеми пунктуації в перекладі.

Визначення прийомів перекладу і встановлення кола потенційних міжмовних відповідників – це ті завдання, які мають вирішуватися на парах із практики та техніки перекладу. Серед найтиповіших прийомів слід назвати збереження знака або його вилучення, заміну одного знака на інший, використання комплексної трансформації. Іспансько-українська часткова теорія перекладу ось уже багато років має у своєму доробку посібник (перше видання, 2000), що висвітлює питання перекладу пунктуації у зв'язку з рядом таких важливих тем, як відтворення в перекладі відокремлених членів речення (детермінанти, відокремлені означення, прикладки, вставні слова та словосполучення), підрядних означальних з пояснювальним значенням, вживання розділових знаків і організація функціональної перспективи речення [5]. Важливим щодо формування базових перекладацьких вмінь і навичок є орієнтованість кожної з вправ на одну конкретну проблему, що дозволяє зосередитись на проблемі та усвідомити можливі способи її розв'язання [5, с. 5]. Ще однією навичкою, що має починати напрацьовуватися від початку навчання перекладу, є саморедагування, яке передбачає також і ретельну перевірку пунктуаційного оформлення перекладеного тексту.

Результатом виявлення міжмовних розбіжностей у використанні розділових знаків, зроблених в інтересах перекладу, можуть стати їхні "списки". Аналіз опублікованих переліків на матеріалі різних мовних пар показує, що складаються вони зазвичай щодо одного з напрямів перекладу, найчастіше – з іноземної на рідну [7, 11]; але це не виключає їхньої користі також і для зворотного напрямку [11, с. 64].

У вітчизняному перекладознавстві укладання таких реєстрів залишається, як відомо, невиконаним завданням ще для багатьох часткових теорій. За всієї його важливості тільки нормативним аспектом проблематики розділових знаків у перекладі зазвичай не обмежується. Наприклад, детально аналізуючи про-

блеми передачі пунктуації оригіналу у перекладі, О. М. Калустова вказує ще на два важливі аспекти: адекватне відтворення відтінків смислу і стилістичних особливостей оригіналу [10, с. 161, 162].

Зміни смислового характеру, яких через пунктуацію може зазнавати текст перекладу порівняно з оригіналом, мабуть, такі, що найменше піддаються типологізації. Серед них насамперед зазначимо ті, до яких можуть призводити зміни на рівні надфразових єдностей (поділ чи об'єднання речень, використання парцеляції тощо) або абзацної організації тексту. Такі проблеми найкраще розглядати в межах аналізу перекладу будь-якого цілісного тексту: саме на його тлі найліпше унаочнюється вплив на передачу смислу оригіналу прийнятих щодо пунктуації рішень.

Принцип стилістичного вибору автора дозволяє деяким дослідникам розділяти "нормативну пунктуацію" і "стилістичну" [8, с. 74-75], або "авторську, некодифіковану" [4, с. 21]. Думаємо, що в контексті вишколу перекладачів проблеми пунктуації можна було б умовно поділити на ті, що стосуються жанрово-стильових конвенцій вживання розділових знаків, і ті, що відображають авторську стилістику, яка стосується створення окремих образів або образу-тексту [10, с. 169-171].

Системне знайомство зі стильовими та жанровими нормами використання розділових знаків може бути здійснене в курсах стилістики іноземної мови та спеціального перекладу. Зокрема, предметом розгляду можуть стати особливості пунктуаційного оформлення листів та інших офіційних документів, цитат і посилань при написанні академічних текстів, використання лапок, крапок, дужок та інших знаків, що мають специфічне призначення і залежно від стилю мовлення можуть застосовуватися у двох мовах по-різному. Наприклад, в іспанській мові при згадуванні в тексті назв статей чи окремих розділів якоїсь публікації, вони обов'язково беруться в лапки, а назви книг – ні, для них використовують шрифтове виділення. Натомість в українській мові такі індивідуальні назви подаються без лапок тільки у бібліографічних списках, виносках тощо, коли назва йде після прізвища автора.

Використання окремих знаків може виходити за межі конвенційного, підпорядковуючись авторському баченню смислового та інтонаційного оформлення тексту, а також може підкорятись певним тенденціям, що складаються в окремих сферах вживання мови. Досліджуючи тире в іспанській мові, О. М. Пронченко називає його, з одного боку, одним з основних засобів авторської пунктуації, а з іншого, вказує, що останнім часом в іспанських художніх та публіцистичних текстах спостерігається надмірне вживання тире замість коми або двокрапки, яке виходить за межі простої багатозначності [6]. В українській мові тире також вважають знаком індивідуального стилю автора (найчастіше в поезії та при передачі усного мовлення) [4, с. 311], чие використання найменш упорядковане, особливо в публіцистичному мовленні [1, с. 359]. Питання авторської пунктуації та сучасні тенденції у вживанні тих чи інших знаків можуть розглядатися передусім у курсах порівняльної стилістики, редагування перекладів, жанрово-стильових теорій перекладу. Однією з ефективних форм освоєння таких випадків є зіставлення та аналіз оригіналів і перекладів, виконаних професійними перекладачами.

Таким чином, як формант змісту, смислу і стилю повідомлення пунктуація важлива на всіх етапах роботи

перекладача з текстом. Недбайливе ставлення до розділових знаків, що може виражатися в недотриманні норм цільової мови, порушенні стильових конвенцій, внесенні в текст перекладу смислових зсувів тощо, шкодить оптимальному результату, і майбутній перекладач повинен бути свідомим цих аспектів своєї роботи. Доконечною передумовою для формування пунктуаційної грамотності як складової його професійної компетенції є створення відповідних дидактичних матеріалів, які забезпечуватимуть послідовне навчання пунктуації на всіх етапах фахової підготовки – від мовної до спеціальної. Успішний розвиток пунктуаційної пильності у студентів залежить також від наполегливості і вимогливості викладачів усіх профільних дисциплін, що мають справу з письмовою формою текстів.

При перекладі на кількість помилок, пов'язаних із пунктуацією, впливають декілька чинників: наскільки добре перекладач знає правила вихідної та цільової мов, пильно аналізує функціональний потенціал знака, а також наскільки вміє опиратися "гіпнозу" оригіналу і не копіює його розділові знаки в тексті перекладу. Здійснення комплексного зіставлення системи розділових знаків іноземної й рідної мов та виявлення збігів і розбіжностей видається ключовою передумовою для системного формування пунктуаційної грамотності майбутніх перекладачів. Належне оволодіння її основами, а також навичками самоконтролю, дозволить їм вже від початку професійної діяльності уникати багатьох прикрий недоліків у перекладах, які можуть ставати причиною критики за порушення вимог еквівалентності, а також шкодити професійному іміджу перекладача. Вважаємо, що вдосконалення ж пунктуаційної грамотності перекладачем не повинно припинятися ніколи.

Список використаної літератури

1. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підручник / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : Академія, 2010. – 384 с.
2. Карабан В. И. Пунктуационный аспект письменного перевода / В. И. Карабан // Теория и практика перевода. – К. : Изд-кое объединение "Вища школа", 1988. – Вып. 15. – С. 145-154.
3. Княжева Е. А. Переводческий анализ текста и качество перевода. [Электронный ресурс] / Е. А. Княжева // Вестник Воронеж. гос. ун-та. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2012. – № 1. – С. 170-174. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/perevodcheskiy-analiz-teksta-i-kachestvo-perevoda>.
4. Козленко І. Українська пунктуація : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Козленко ; КНУТШ. – К. : Київський університет, 2009. – 320 с.
5. Курс письмового перекладу. Іспанська мова : навч. посіб. / О. М. Калустова, І. М. Шиянова, К. А. Танич та ін. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 271 с.
6. Пронченко Е. Н. Тире в испанском языке. [Электронный ресурс] / Е. Н. Пронченко. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2011/V/uch_2011_V_00009.pdf.
7. Шахова Н. Г. Переводим служебные знаки. [Электронный ресурс] / Н. Г. Шахова // Мосты, № 4, 2007. – Режим доступа : <http://www.enrus.ru/ru/publications/?10>.
8. Gómez Torrego L. Nuevo manual de español correcto. T. 1 Acentuación, Puntuación, Ortografía, Pronunciación, Léxico, Estilo / Leonardo Gómez Torrego. – Madrid : Arco/Libros, S. L., 2004. – 405 p.
9. Hurtado Albir A. Aprender a traducir del francés al español. Competencias y tareas para la iniciación a la traducción. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I / Amparo Hurtado Albir. – Madrid : Edelsa, 2015. – 259 p.
10. Kalustova O. M. La traducción y la puntuación / O. M. Kalustova // Mundo Eslavo, 2015. – 14. – P. 159-173.
11. Moya V. La traducción de algunos signos de lo suprasegmental / V. Moya // Revista de Lenguas Para Fines Específicos. 1. – p. 49-79. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Recuperado a partir de <https://ojsppdc.ulpgc.es/ojs/index.php/LFE/article/view/89>

Iryna Shyyanova, Cand. Sci. (Philol.)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PUNCTUATION IN TRANSLATORS' TRAINING

The article deals with the punctuation as a part of students' translation competence, focusing on Spanish-Ukrainian translators' training.

Keywords: *punctuation, translators' training, Spanish, Ukrainian.*

References

1. Dudyk, P.S. (2010). *Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk*. Kyiv: Akademiia.
2. Karaban, V. I. (1988). Punktucionnyj aspekt pis'mennogo perevoda. *Teorija i praktika perevoda*, 15, 145–154.
3. Knjazheva, E. A. (2012). Perevodcheskij analiz teksta i kachestvo perevo da. *Vestnik Voronezh. gos. un-ta. Serija: Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija*, 1, 170–174. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/perevodcheskij-analiz-teksta-i-kachestvo-perevoda>.
4. Kozlenko, I. (2009). *Ukrainska punktuatsiia: navch. posib. dla stud. vyshch. navch. zakl.* Kyiv: Kyivskyi universytet.
5. Kalustova, O. M., Shyianova, I. M., Tanych, K. A., et al. (2012). *Kurs pysmovoho perekladu. Ispanska mova: Navch. posib.* Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi universytet".
6. Pronchenko, E. N. (2011). *Tire v ispanskom jazyke*. Retrieved from http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2011/V/uch_2011_V_00009.pdf.
7. Shahova, N. G. (2007). Perevodim sluzhebnye znaki. *Mosty*, 4. Retrieved from <http://www.enrus.ru/ru/publications/?10>.
8. Gómez, Torrego L. (2004). *Nuevo manual de español correcto. T. 1 Acentuación, Puntuación, Ortografía, Pronunciación, Léxico, Estilo*. Madrid: Arco/Libros, S. L.
9. Hurtado, Albir A. (2015). *Aprender a traducir del francés al español. Competencias y tareas para la iniciación a la traducción. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I*. Madrid: Edelsa.
10. Kalustova, O. M. (2015). La traducción y la puntuación. *Mundo Eslovo*, 14, 159–173.
11. Moya, V. La traducción de algunos signos de lo suprasegmental. *Revista de Lenguas Para Fines Específicos*, 1, 49–79. Retrieved from <https://ojsppdc.ulpgc.es/ojs/index.php/LFE/article/view/89/>

ГЕРМАНІСТИКА. РОМАНІСТИКА. ДІАСПОРНІ СТУДІЇ

УДК 801(092)+821.161.2.09

Антоніна Березовенко, канд. філол. наук, доц.
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
Національний технічний університет України
імені Ігоря Сікорського, Київ, Україна

**ХАРКІВ У МЕМУАРАХ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА:
ДЖЕРЕЛА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОШУКУ ФІЛОЛОГА**

Досліджено процеси формування національної ідентичності та джерела наукових зацікавлень видатного гуманітарія ХХ ст. – Юрія Володимировича Шереха-Шевельова. Особливу увагу сфокусовано на аналізі факторів, що впливали на розвиток Шевельова як особистості і науковця в період, коли він жив у Харкові. Розглянуто вплив самого урбаністичного простору та людей, з якими тоді взаємодіяв учений, на формування його особистості. Зокрема, йдеться про складний, непрямолінійний вплив його сім'ї, викладачів, колег, що, врешті, спричинилося до свідомого обрання Шевельовим української ідентичності як своєї єдиної національної належності, яку він ніколи не міняв на іншу. Також розглянуто формування Шевельова як українця через розвиток комплексу його персональних, культурних і соціо-політичних лояльностей. З цієї позиції проаналізовано, як індивідуальне становлення людини-науковця впливає на обрання чи необрання ним напрямів дослідницької роботи. Зроблено спробу виявити через аналіз тексту його мемуарів глибинні причини формування у Шевельова сукупності тих наукових зацікавлень, які кардинально змінили сприйняття світом української мови і українських студій у цілому. Спрямування наукового пошуку ученого простежуються від його студентських років до періоду зрілої творчості, до і після постання незалежної України. Досліджено автоперцепцію Шевельова та його ролі в контексті становлення української політичної нації. Проаналізовано значення доробку Шевельова як чинника оформлення поглядів наукового загалу та ширшої зацікавленої аудиторії на глотогенезу слов'янських мов. Підкреслено, що усталені до того у традиційному слов'янознавстві підходи, що спиралися на концепцію Олексія Шахматова, Шевельов обґрунтовано заперечив. Наголошено на ролі науковця в оприявленні феноменологічної цінності української мови через відтворення історії її фонологічного розвитку як самодостатньої комунікативної системи, коріння якої сягає дописемних часів. Підкреслено роль створеної Шевельовим концепції слов'янської глотогенези як твердого теоретичного підґрунтя для відновлення української державності в 1991 р. Застосовано контент- і дискурс-аналіз, а також текстологічний аналіз мемуарів Юрія Шевельова.

Ключові слова: Юрій Шевельов, національна ідентичність, Харків, Україна, філологія.

У світовому дискурсі ХХ-ХХІ ст. Україна часто постає в трагедійному контексті – як країна, пов'язана з Голодомором (і 1933, і 1947 рр.), або Другою світовою війною, або Чорнобилем, або у новітні часи – із загибеллю людей на Майдані в 2014 р., чи війною на сході України. Такою її знають за кордоном, так часто про неї думають і самі українці.

Утім, образ країни та обрії можливого передусім визначаються масштабом індивідів, діяльність яких з цією країною пов'язана. Такі особистості стають мірилом, за яким визначаються потенціал і значущість країни, і в її самосприйнятті, і в сприйнятті її зовнішнім світом. Такою постаттю для України є Юрій Володимирович Шевельов, народжений не в Харкові харків'янин, свідомий українець неукраїнського походження, професор славістики найкращих американських університетів – Гарвардського та Колумбійського, гуманітарій світового масштабу. За походженням Шевельов майже повністю був німцем, але мав стійку українську національну ідентичність, яку, один раз свідомо обравши, ніколи не міняв.

Разом з тим саме особистість Шевельова, штиб його самоусвідомлення, комплекс його "соціополітичних лояльностей" не раз були предметом дискусій у наукових, квазінаукових та політичних колах. Причиною цього від кінця 1950-х років став конфлікт Юрія Шевельова з найвпливовішим на той час в Америці славістом – Романом Якобсоном. Конфлікт цей виник через кілька чинників як особистого, так і об'єктивного характеру. *По-перше*, уже у 1950-ті роки, до написання фундаментальної праці Шевельова "Передісторія слов'янської мови: Історична фонологія загальнослов'янської мови" стало очевидно, що за інтелектуальним масштабом Шевельов не поступається Якобсону, а навіть перевищує його.

По-друге, співпраця Шевельова і Якобсона в 1950–1952 роках у Гарварді виявила повну непридатність Шевельова бути будь-чим поприхачем у науці, у т. ч., і Якобсоновим. Із цього приводу в мемуарах Шевельов нотує: "Якобсон хотів мати "свого" українця, не націоналіста, не сепаратиста, і він сподівався на такого мене виробити" [10, с. 292]. А в листі Дмитру Чижевському описував свою позицію так: "Я розпрощався з одним "культу" особи /в СРСР/ не для того, щоб переключитися тут на інший" [7].

По-третє, виявилось, що підхід Шевельова до слов'янської глотогенези (згідно з якою українська і білоруська мови не є "молодшими" паростками російської) ціком (і обґрунтовано) підриватиме усталену систему поглядів на це питання, згідно з якою російська мова відігравала упривілейовану роль серед слов'янства, а для української та білоруської була потужним стовбуром, від якого вони відгалузилися щойно в XIV-XV ст. Отже, концепція Шевельова руйнувала підвалини не тільки російсько- та советсько-імперської ідеології (що відтворювалося славістикою Заходу), але й облаштованої в межах цього імперського дискурсу "слов'янознавчої імперії" самого Якобсона. Проте, не будучи спроможним запропонувати непротирічну альтернативу концепції Шевельова, Якобсон вдавсь – цілком у дусі часів "залізної завіси" – до шельмування її автора. І хоча ця кампанія була інспірована ще в часи холодної війни, вона озивається й сьогодні сплесками дискусій довкола постаті Юрія Шевельова, друком і передруком його власних статей [8, 9] та робіт інших авторів з вказаної проблеми [2–4], або ж навіть політичними подіями, що мають вагомий суспільні наслідки. Зокрема, провісником Майдану 2014 року стало те, що в Харкові було розбито меморіальну дошку, встановлену двома роками раніше на будинку, де жив мислитель. Можливо тому зацікав-

лення феноменом ідентичності, як і авторефлексія з цього приводу, лишалися для мислителя актуальними впродовж всього життя. До теми ідентичності національної, державної, соціальної він звертався систематично. Багато в чому це визначило спрямування його наукових зацікавлень, включно з тими, які принесли йому світове визнання.

Виростав Шевельов у Харкові 1920-х років. Після революції провінційне полкове містечко, будучи у статусі столиці (1919–1934) та індустріального центру УРСР, перетворилося згодом не тільки на центр інтенсивної боротьби політичних течій про- і антиукраїнського спрямування, але й на осереддя репресій комуністичного режиму в політичному і культурно-освітньому середовищі. Саме зростання політичної несповоди справило вирішальний вплив на обрання Шевельовим сфери інтелектуальних зацікавлень: "Моє навернення на мовознавця сталося вже пізніше, у 30-х роках, і було це почасти викликане зовнішніми обставинами. Літературознавство чимраз більше ставало полем застосування політики, мовознавство тоді ще лишалося безпартійним і відносно об'єктивним" [10, с. 123]. Тобто від початків інтелектуальний пошук для Шевельова був не тільки ділянкою професійної реалізації, але й універсальним інструментом його взаємодії з довколишнім світом. Можна припуститися думки, що для Шевельова питання соціального значення ЗВУКА – СЛОВА – МОВИ ЯК СИСТЕМИ – це різні іпостасі того самого пильного дослідження себе, світу, ширше кажучи, – виявлення, встановлення ідентифікаційних ознак людей, явищ, процесів та їхніх взаємозв'язків.

Вплив довкілля як суттєвий фактор становлення національної ідентичності, інтелектуальних уподобань, моделей поведінки індивіда підкреслював сам Шевельов. Цим довкіллям – "годувальним ландшафтом" (Гумільов) – до 1943 року для вченого був Харків: "Я виріс у цьому місті, я був його частиною, і воно було частиною мене, я добре бачив його вбогість, брак культурної традиції, але я був свідком його зростання в роки його столичності, кожний новий будинок, кожна нова трамвайна лінія, поява перших тролейбусів і таксі – це все було моїм зростанням, я боліче переживав його занедбання після перенесення столиці до Києва. Усі мої свідомі роки пройшли тут, і своє майбутнє життя я уявляв собі як перебування тут, у цьому будинку "Саламандра", в цьому університеті" [10, с. 339]. Роками пізніше, на еміграції, харківський досвід і спогади про нього лишатимуться твердим підґрунтям для самоідентифікації Шевельова.

Взагалі місто Харків постає значущою семіотичною ланкою, яка пов'язувала Шевельова і з сучасною йому Україною, і з її минулим, і з його великими земляками – Григорієм Сковородою та Олександром Потебнею. Недарма до харківського досвіду він систематично повертався протягом життя, досліджуючи їхню творчість. Примітно, що, як у студентські роки для Шевельова був важливим детальний огляд харківських аудиторій, де читав лекції Потебня, так само, майже 90-річному, йому було важливо відвідати в 1996 р. Сковородинівку, де жив і був похований великий український філософ.

Очевидна антропоморфність описів Харкова в текстах Шевельова дає підстави припустити, що це місто у сприйнятті вченого існувало як "батьківський простір". Заглиблене дослідження життя і творчості харків'ян-попередників було частиною його власного пошуку розуміння своєї ідентичності. Зрозуміло, що для формування "Я" кожної людини, особливо хлопця, для процесу його самоідентифікації фігура батька є наріжною.

Але свого батька Шевельов майже не знав. Тим важливіше, мабуть, для нього було встановити інтелектуально-духовний зв'язок зі *своїм* містом. Цей зв'язок виник у сферу духовного, у царину інтелектуального єднання із земляками, з якими через посередництво харківської землі, можна було встановити ідентифікаційне підґрунтя для осмислення самого себе у світі.

Таку ж глибоку, майже синівську прив'язаність Шевельов мав і до свого харківського професора, мовознавця Леоніда Арсенійовича Булаховського. Його від'їзд в евакуацію Шевельов переживав як тяжку втрату: "Так він (Булаховський – А. Б.) зник, не попрощавшись. Я знав, що він не винний у цьому, а все таки мав гірке відчуття не тільки втрати, а й зради. Я лишився сам, без учителя" [10, с. 123]. Пізніше, у Львові, подібний батьківсько-синівський зв'язок постане у Шевельова з мовознавцем Василем Сімовичем: "Після матері він був особою, яку я найбільш любив. Я думаю, що не перебільшу, сказавши, що між нами постали відносини, близькі до відносин батька й сина. Ніколи в житті не мавши батька, раптом утратити його після такого короткого часу – це не було легко пережити" [10, с. 375]. Звичайно, Харків, Україна лишилися на Сході, але вироблене Шевельовим сприйняття наукового оточення як батьківського прихистку лишилося з ним назавжди.

Отже, сам міський простір був для Шевельова не чимось безвідносним, а навпаки, важливою частиною його особистісного буття і розвитку, де можна шукати і знаходити відповіді екзистенційної значущості. Із Харковом пов'язані перші духовні зусилля Шевельова щодо розуміння України як оточення, до якого належить і він сам, України як держави та розуміння свого власного українства.

Для оформлення українськості Шевельова-студента – на його власне переконання – нічого не дав зміст курсу української етнографії, який викладав "нецікавий викладач" Олекса Ветухів. За словами Шевельова, сильне враження справляв "його будиночок на Лермонтовській вулиці, де місто кінчалося і починалися поля. <...> Це не була сільська хата, але маленькі кімнати з підсліпуватими вікнами над віконницями, своєрідний запах, наче якогось зілля, – все це нагадувало сільську хату. А що найбільше вражало відвідувачів – це величезна кількість ікон у кутках кімнат, лампадки перед ними. Ікони в золотих ризах. Ікони починалися просто від низької стелі і йшли мало не до підлоги. На той час у місті це вже було щось надзвичайне, а надто в мешканні викладача університету, говорив Ветухів не тогочасною літературною мовою, а так, як селянин Слобожанщини. Нам видавалося, що ми маємо тут справу <...> з українцем-українофілом етнографічної доби <...>, просвітянином. Чого він не навчив нас у своєму курсі, Ветухів доробляв своїм образом, побутом, мовою. Тільки це була не етнографія селянина, а старочасового інтелігента, що походив з селян і взувався на них. Сам факт, що його домочок стояв там, де уривалося місто, де воно ніби ставало селом, здавався символічним і многозначним" [10, с. 132-133].

У 20-30 роки Шевельов пильно вдивляється у довколишній Харківський ландшафт – лінгвістичний, етнографічний, географічний. "Домочок" Ветухів символізує для нього браму, яка відділяє міський простір Харкова від сільської української стихії. Примітно, що цю "браму" українськості – оселю Ветухів – Шевельов не називає "будинком" чи "будиночком". Він вживає димінутивну форму від "дім" – "домочок", семантика якого крім значення будівлі містить сему родини, родинного об'єднання. Тому використання димінутиву у цьому випадку читається вже не тільки як засіб позначення

малого розміру "домочка", але також як засіб виявлення через зменшувально-пестливу форму ніжного ставлення Шевельова до символізованого цим "домочком" української стихії. Примітно, що, описуючи період свого буття у Швеції через п'ять років після війни, Шевельов говорить про те, як намагався побачити в Стокгольмі Харків, у Швеції – Україну. У тексті знов з'являється номінатив "домочок", але не стільки як справді найдоцільніше слово для позначення частини шведського ландшафту, а швидше, як відтворення тодішнього палкого бажання Шевельова відшукати у чужому до-вкільлі риси, які можна було б хоча б дискурсивно ото-тожнювати з уявлюваною бароковою батьківщиною, назавжди символізовану для Шевельова "домочком" Ветухіва на околиці Харкова.

Саме ж місто у сприйнятті Шевельова поставало цілісним урбаністичним організмом, "мозком" якого був університет. І те, що попри радянське переіменування університету на "Харківський інститут народної освіти", а згодом на "Харківський педагогічний інститут професійної освіти", що в широкому вжитку відповідно позначалися чудернацькими аббревіатурами "ХІНО та ХПІПО, лишався для харків'ян просто "університетом", Шевельов пояснював саме географічними чинниками. З цього приводу він пише: "Тож місце університету, місце духу й розуму, було якраз між місцем влади, адміністрації, на північ і місцем торгівлі зразу на південь. Це була одна з причин, чому ніякі переіменування не могли змінити **університетськості університету**. Сама "географія", сама вписаність його в серце міста робили його мозком міста, коротко – університетом" [10, с. 118].

Отже, "домочок" Ветухіва і споруди університету можна визначити як символічні полюси духовного простору, у якому оформлювалися національна ідентичність та інтелектуальні прагнення майбутнього видатного мислителя ХХ ст.

Визначаючи джерело свого особистісного формування Шевельов виділяв боротьбу двох його чинників: 1) "українськості" – "любов'ю до України" та 2) "антирустикальності" – "переборенням комплексу антирустикальності" [10, с. 176]. Він також пише, що "поєднати цей комплекс з любов'ю до України і українців – це не проста справа, ледве чи можлива кінець кінцем. Дві душі в одному тілі – одна українська, друга антирустикальна? Чи вони можуть співіснувати без війни? У мої студентські роки перевагу взяла антирустикальність" [10, с. 176]. Коливання балансу між цими сторонами внутрішнього світу Шевельова, які за його ж словами "характеризували не одного містюка, зіставленого з українською стихією, її гоном, розмахом і обмеженнями" [10, с. 176] – визначили зрештою траєкторію його життя.

Початки оформлення своєї усвідомленої національної ідентичності, свого українства, в описі Шевельова виглядають так: "Найбільшим відкриттям мого шкільного навчання, яке заважило на всьому моєму подальшому житті, було відкриття України. Епізод був блискавичний, як навернення Савла на християнство й перетворення його на Павла <...>. Це був тільки короткий обмін репліками з Толею Носовим <...> кузенком, що жив у Києві і працював керівником антропологічного кабінету Академії Наук. <...> я сказав щось про те, що, правда, українська мова існує <...>, але вона не красива <...>, мовляв, на що ж її вживати, коли вона така! <...> Толя спокійно відповів: "**Мова, якою говорять мільйони людей, не може бути некрасива.**" І ця врівноважена відповідь стала для мене тим, чим було видіння Бога у розчиненому небі Савлові. <...> Більше між нами ніколи мови про **красу** чи **некрасу української мови** не було.

Але його коротка репліка стала "неначе цвяшок, в серце вбитий" [10, с. 74]. Треба сказати, що і пізніше, наприкінці 20-х та у 30-х роках, "коли бути українцем стало державним злочином" [10, с. 79], Шевельов своєї обраної ідентичності не змінив. І навіть його мати, для якої він був найбільшою цінністю її життя, – як пише Шевельов, – ніколи не намагалася "навернути його до куди **безпечнішої російськості**" [10, с. 79].

Окрім того, що російськість була "безпечною", вона також була і "приємною" для пережиття молодості людини. Адже, навіть наглядяч за кабінетом російської літератури в ті часи "зневажав цих селяків-хахлів", хоча його зневага і була "не злісна, а дивним дивом поблажливо добродушна, як до недорозвинених дітей, але таки дітей" [10, с. 125]. Напевно, ніхто не хоче відчувати себе "недорозвиненим". А надто людина з інтелектом Шевельова. Втім уже в середині 30-х років, коли бути українцем справді ставало дедалі небезпечнішим, Шевельов стає на бік слабшого – українського народу. Еволюцію змін власної ідентичності, яка тривала від початку студентських років до часів викладання, учений коротко описує так: "До ХІНО я ще йшов під чаром російської літератури, тепер ніс українське слово і я вірив у нього. Чинники моєї зміни мені тепер ясні: перша зустріч з українською стихією в студентські роки (хай не найкраще репрезентованою), викладання української літератури й мови і – далеко не найменше – початок переслідувань української культури, відчуття комплексу underdog. Моє давнє внутрішнє неприйняття радянщини примхливою психологічною грою ввійшло в асоціацію зі станом української культури: її женуть і переслідують, значить – ми спільники" [10, с. 168-169].

Взагалі, огляд життя вченого через текст його мемуарів дозволяє досить чітко реконструювати процес становлення Шевельова як індивіда з українською ідентичністю в просторі Харкова 20-30-х років. Як пише сам учений, це місто в ті часи "назовні було російським. <...> І все таки, все таки... Українськість якось ірраціонально жила в Харкові, жила в матері і в сестрі. Тисячею дрібниць вона входила в життя. <...> Майже ніщо з того не було на поверхні, і все таки воно існувало. <...> Україна була **своєю**, з її пейзажем, з її людьми, з її білими (тоді) хатками" [10, с. 77]. У цьому контексті Шевельов говорить про "телюричні сили української землі – здатність української землі і повітря навіть чужинців і зайд змусити відчувати себе таки своїми на цій землі і чужими на тій, де вони виховалися й звідки прийшли" [10, с. 77].

Припускаю, що ці рядки мемуарів Шевельова не тільки передають слова Юрія Липи – теоретика українського націоналізму, автора Чорноморської доктрини, у межах якої розглядається геополітична роль України. (Докладніше щодо впливу української землі на неукраїнців див. у роботах [1, 6]). Вони також продиктовані і власними самовідчуттям Шевельова, можливо, не як достеменного "зайди", але людини, яка пройшла тривалий шлях усвідомлення себе як українця. Пізніше, у період життя під німецькою окупацією, питання ідентичності набуло властивостей переполітичної/непереполітичної у фізичне виживання. Осінь 1942 року Шевельов згадує як час, коли не уможлядно, а зовсім буквально всі його життєві прагнення зосередилися на боротьбі з голодом, який хазяйнував тоді в Харкові, і був, за словами Шевельова, "паном міста" [10, с. 300]. Про свої тодішні відчуття він говорить: "Я був голодний, я хотів їсти, не їсти – жерти. ... Як дика тварина, я кидався на їжу... [10, с. 300]. Зауважимо, що, як відомо, дорога до порятунку для Шевельова існувала – для нього цілком можливо було стати "фольксдойче", як це зробили його родичі-

харків'яни Медери, у яких він за нагоди цупив їстівні зернини і тут таки споживав їх. Але виявилось, що відступити попри увесь жах голодного і холодного існування в окупованому Харкові від своєї раз обраної українськості Шевельов не побажав: "Німцем я не хотів робитися. Рід родом, але я не був згодний міняти свою шкуру й душу. Я належав не туди [10, с. 302]. <...> "Ціна була незмірно висока за теплу кімнату і скромний харч у вигодованому, скоцюрбленому Харкові 1942 року. Моя чеснота тоді полягала, правда, тільки в **неробленні** чогось, у **неприйманні** спокус" [10, с. 303].

Шевельов справді працював на окупованій німцями території, заробляючи на життя своїм філологічним трудом. Але не як "упривілейований" гітлерівським режимом фольксдойче, а як мільйони співвітчизників-українців. Він ділив долю тих співгромадян, які опинилися під окупаційною владою не з власної волі, а через недолугість радянського комуністичного режиму. Цей останній – що нині не є таємницею, – заграючи з гітлерівцями, зрештою не спромігся захистити своїх громадян від німецько-фашистської навали. Ба більше. Уже після початку війни органи НКВС продовжували нищення української інтелігенції. Як повідомляють сухо-об'єктивні рядки Енциклопедії історії України, унікальний філолог-сходознавець, один із засновників Української академії наук, Агатангел Кримський, після початку війни "як особливо неблагонадійний був заарештований (20 лип. 1941) за звинуваченням в антирадянській націоналістичній діяльності й етапом відправлений до Казахстану. У жовтні цього ж року був ув'язнений у Кустанайській тюрмі НКВС СРСР. Невдовзі помер у тюрмній лікарні" [12]. Втім після війни той самий режим масово звинувачував українців у проживанні на "окупованих територіях". Десятиліттями, аж до розвалу СРСР у анкетах зберігалася спеціальна графа, де слід було зазначати, чи була особа під німецькою окупацією.

Тим надуманішою виглядає зорганізована Романом Якобсоном кампанія з шельмування Шевельова як колаборанта. Тим абсурдніше звучать звинувачення у тому, що під час війни він працював, заробляючи собі й старенькій матері на хліб. До речі, так само, як це робили інші велети української культури – Олена Теліга, Борис Гмиря чи Іван Кавалерідзе. У 2014 р. Катерина Карунік опублікувала статтю "Новознайдени публікації Шевельова за 1941–1944 рр", у якій наведено детальний перелік робіт Шевельова воєнного часу [5], які ніким пронацистським пафосом не вирізняються. Імовірно, з погляду ХХІ ст. питання, чому доля замордованого НКВС у кустанайській тюрмі напівсліпого 70-літнього генія філології Агатангела Кримського повинна була бути привабливішою для Шевельова (та інших українських інтелігентів), ніж доля розстріляної німцями у Бабиному Яру Олени Теліги – є риторичним. Тоді, у воєнні часи, Шевельов виживав, як виживала решта залишених напризволяще радянським режимом українців, до яких він відчував належність. Раз обрана лояльність до українського народу стала його прихистком: ".... Я ховався в українській громаді, і це рятувало..." [10, с. 302]. Утім Україна ніколи Шевельовим не ототожнювалася з СРСР чи УРСР. Відповідно, лояльності до радянського режиму він не мав, як не мав її і до окупаційного нацистського режиму. І той, і інший він вважав людиноненависницькими, чужими і для України, і для себе. Із цього приводу він писав, що не хотів "загинутися в безглуздому двобою Сталін–Гітлер, де ні один не боронив інтереси ні мої, ні мого народу" [10, т. 1, с. 285].

А своє свідоме українство, свідомо вибрану належність до українського народу Шевельов плекав і шанував. Тут його лояльність – *українській Україні* – була беззастережна і повна: "Не думаю, що "батьківщину не можна вибирати", – в обставинах мішаного населення кожний її вибирає, але думаю, що можна її вибирати тільки раз" [10, с. 303]. Обравши українство, він ніколи від нього не відійшов. Більше того. Лояльність Шевельова до України була не тільки повною, він не тільки "рятувався" в українській громаді. Його лояльність була вдячною і продуктивною. Її чи не буквально можна описати рядками Тараса Шевченка: "...Ради їх, // Людей закованих моїх, // Убогих, нищих... // Возвеличу // Малих отих рабов німих! // Я на сторожі коло їх // Поставлю слово" (Шевченко, Подражаніє 11 псалму).

Справді, слово Шевельова – створена ним теорія слов'янської глотогенези – цілком змінило усталені погляди на українську мову і, як результат, на український народ та його політичні перспективи. У межах цієї теорії українська набувала якостей цілком самостійної, "первородної" – серед інших слов'янських – мови, коріння якої сягає VI-VII ст., а не XVI-XV, як це було усталено у славистиці до того згідно з концепцією Олексія Шахматова. Теорія Шевельова цілком спростувала міф про меншість/молодість (меншовартість) української мови і культури. Адже непротирічне обґрунтування цього було зроблене ним на обширі всього слов'янського ареалу.

Оцінюючи доробок "ділового директора" лівівського Українського видавництва воєнного часу, філософа за освітою Михайла Мотчака (М. Іванейко), Шевельов з жалем написав: "...невесела українська дійсність, якою він усе-таки жив, не вивела його на ширшу, позаукраїнську сцену. Він лишився мислителем для свого народу, що є дуже багато, але все таки не все" [10, с. 371]. Шевельову вдалося цієї долі уникнути. Він вивів українську мову і, відповідно, українські студії в цілому на "позаукраїнську сцену". До сьогодні західна славістика сперта на його теорію слов'янської глотогенези. Опублікована ним у 1964 і 1965 роках фундаментальна праця *A Prehistory of Slavic: The Historical Phonology of Common Slavic* ("Передісторія слов'янської мови: історична фонологія загальнослов'янської мови") лишається базовою для славистичних студій в усьому світі. У всякому випадку станом на сьогодні альтернативної теорії, яка б спростовувала створену Шевельовим концепцію, не запропоновано.

У 1979 р. Шевельов видав іншу фундаментальну працю – *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*, 1979 р. ("Історична фонологія української мови"). Цією роботою Шевельов завершив оприявлення світові феноменальної цінності української мови через презентацію філігранно ним розробленої її фонологічної еволюції. В українському перекладі вона вийшла 2002 року, уже після смерті автора.

Фінальним акордом на останній сторінці автожитетеліси Шевельова, у постскрипті, звучить його думка про себе як про "співучасника великої таїни формування українського народу". Мемуари були завершені 1997 року, але слова цілком суголосні колись виробленому в Харкові 30-40-х років баченню себе як частини українства. Обравши цей народ *своїм*, Шевельов дійсно ніколи його не зрадив. Як інтелектуал світового масштабу він зробив той максимум, що є можливим у сфері гуманітаристики, для формування української національної ідентичності, її зовнішнього сприйняття, постанови української політичної нації та суверенної України.

Список використаної літератури

1. *Архівний збірник в світлу пам'ять д-ра Юрія Липи 1900–1944* (в сорокаліття його геройської смерті). Ч. 8 // Укр. мед. архів, 1984. – Чикаго, Іллінойс. [Електронний варіант]. – URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15134/file.pdf>.
2. *Березовенко А. В.* Вплив наукових поглядів Юрія Шевельова на формування української національної ідентичності та державності / А. В. Березовенко // *Наук. записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса*, 2011. – Вип. 2(64). – С. 324–338.
3. *Валявко І.* Юрій Шевельов та Дмитро Чижевський: епістолярна спадщина мислителів минулого / І. Валявко // *Юрій Шевельов – філолог, мислитель, інтелігент* // *Філолог. вісник* : зб. наук. пр. ; за заг. ред. А.В. Березовенко. – К. : ВПІ ВПК "Політехніка", 2011. – С. 90–154.
4. *З історії незакінченої війни* : упорядники О. Забужко, Л. Масенко. – К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2009.
5. *Каруник К.* Новознайдений публікації Юрія Шевельова за 1941–1944 рр. // 2014, Юрій Шевельов: учора, сьогодні, завтра : зб. за підсумками наук. викладів у Харкові 30 жовтня 2013 р. ; редкол. С. Вакуленко, В. Калашник, Р. Трифонов. – Харків : Майдан. – С. 98–112.
6. *Липа Ю.* Чорноморська доктрина. Всеукраїнська трилогія / Ю. Липа ; Василь Яременко (кер. проекту) // *Бібліотека українознавства*. – К. : БАТ "Білоцерківська книжкова фабрика", 2007. – Т. 2. – С. 22–23.

7. Приватна колекція Ю.В. Шевельова у Бахметьєвському архіві, лист до Д.Чижевського від 19.04.1957. [Цит. за: І. Валявко. Юрій Шевельов та Дмитро Чижевський: епістолярна спадщина мислителів минулого // Юрій Шевельов – філолог, мислитель, інтелігент // *Філологічний вісн.* : зб. наук. пр. ; за заг. ред. А.В. Березовенко. – К. : ВПІ ВПК "Політехніка", 2011. – С. 90–154].

8. *Шевельов Ю. В.* Мої зустрічі з Романом Якобсоном / Ю. В. Шевельов // *Сучасність*, №12. – С. 93–128.

9. *Шевельов Ю.* Четвертий Харків / Ю. Шевельов // *З історії незакінченої війни* ; упоряд. : О. Забужко, Л. Масенко. – К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2009. – С. 160–177.

10. *Шевельов Ю. Я, мене, мені...* (і довкруги). Спогади. – В 2 т. : Т. I. В Україні; Т. II. В Європі. – Харків : Часопис "Березіль"; Нью Йорк : Вид-во М.П. Коць, 2001.

11. *Ясь О. В.* Кримський Агатангел Юхимович. Т. 5: Кон-Кю : Енциклопедія історії України / О. В. Ясь ; за ред. В. А. Смолія. – К. : Наук. думка, 2008. [Електронний ресурс] URL: http://www.history.org.ua/termin=Krimskii_A.

Надійшла до редколегії 24.09.20

Antonina Berzovenko, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof.
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, National Academy
of Sciences of Ukraine & National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

KHARKIV IN YURIY SHEVELYOV'S MEMOIRS: THE SOURCES OF NATIONAL IDENTITY AND THE INTELLECTUAL EXPLORATION OF THE SCHOLAR

The article explores the process of formation of national identity and sources of scholarly interests of the outstanding humanist of the 20th century – Yuri Volodymyrovych Sherekh – Shevelov. Particular attention is focused on the study of factors that influenced the development of Shevelov as a person and as a scholar during the period in which he lived in Kharkiv. Under consideration is the influence of the urban space itself and the people with whom the scholar interacted in the formation of his personality. In particular, it is the complex, non-linear influence of his family, professors, and colleagues, who ultimately led to Shevelov's conscious choice of his Ukrainian identity as his only national affiliation, which he never changed or forgot. The formation of Shevelov as a Ukrainian through the development of a complex of his personal, cultural and socio-political loyalties is also considered. From this standpoint, an analysis of how the individual formation of a human scientist affects the choice or non-choice of research areas. The article attempts to identify, through the analysis of the text of his memoirs, the deep reasons for the formation of Shevelov's set of scientific interests that ultimately radically changed the world's perception of the Ukrainian language and Ukrainian studies in general. The directions of the scholar's scientific search can be traced from his student years to the period of mature creativity, before and after the establishment of independent Ukraine. Shevelov's self-perception and his role in the context of the formation of the Ukrainian political nation are studied. The significance of Shevelov's work as a factor in shaping the views of the scientific community and a broader interested audience on the glottogenesis of Slavic languages is examined. It is emphasized that the approaches previously established in traditional Slavic science, based on the concept of Alexei Shakhmatov, Shevelov rightly rebutted. The role of the scholar in the manifestation of the phenomenological value of the Ukrainian language through the reproduction of the history of its phonological development as a self-sufficient communicative system, the roots of which date back to pre-written times, is especially emphasized. The significance of Shevelov's concept of Slavic glottogenesis as a solid theoretical basis for the restoration of Ukrainian statehood in 1991 is also stressed in the proposed article. This work uses content and discourse analysis, as well as textual analysis of Yuri Shevelov's memoirs.

Keywords: Yuriy Shevelov, national identity, Kharkiv, Ukraine, philology.

References

1. *Arkhivnyi zbirnyk v svitlu pamiat d-ra Yuriiia Lypy 1900–1944* (v sorokalittia yoho heroiskoi smerty. Ch. 8 (1984). *Ukr. med. arkhiv*. Chicago, Illinois. Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15134/file.pdf>.
2. *Berezovenko A. V.* (2011). Vplyv naukovykh pohliadiv Yuriiia Shevelova na formuvannia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti ta derzhavnosti. *Nauk. zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa*, 2(64), 324–338.
3. *Valiavko, I.* (2011). Yurii Shevelov ta Dmytro Chyzhevskiy: Epistoliarna spadshchyna myslyteliv mynuloho. In A. Berzovenko (Ed.), *Yurii Shevelov – filoloh, myslytel, inteliht: Filoloh. visnyk* : Zb. nauk. pr. (pp. 90–154). Kyiv: VPI VPK "Politehnika".
4. *Zabuzhko, O., & Masenko, L.* (Comp.). (2009). *Z istorii nezakinchennoi viiny*. Kyiv: VD "Kyievo-Mohylianska akademiia".
5. *Karunyk, K.* (2014). Novoznaideni publikatsii Yuriiia Shevelova za 1941–1944 rr. In S. Vakulenko, V. Kalashnyk, R. Tryfonov (Eds), 2014, *Yurii Shevelov: uchora, sohodni, zavtra: zb. za pidsumkamy nauk. vykladiv u Kharkovi 30 zhovtnia 2013 r.* (pp. 98–112). Kharkiv: Maidan.
6. *Lypa, Y.* (2007). Chornomorska doktryna. Vseukrainska trylohiia. In V. Yaremenko (Ed.), *Biblioteka ukrainoznavstva* (Vol. 2, pp. 22–23). Kyiv: VAT "Bilotserkivska knyzhkova fabryka".
7. *Pryvatna kolektsiia Yu.V. Shevelova u Bakhmetievskomu arkhivi, lyst do D.Chyzhevskoho vid 19.04.1957.* [as cited in: Valiavko, I. (2011). Yurii Shevelov ta Dmytro Chyzhevskiy: Epistoliarna spadshchyna myslyteliv mynuloho. In A. Berzovenko (Ed.), *Yurii Shevelov – filoloh, myslytel, inteliht: Filoloh. visnyk* : Zb. nauk. pr. (pp. 90–154). Kyiv: VPI VPK "Politehnika"].
8. *Shevelov, Yu.* (1994). V. Moi zustrichi z Romanom Yakobsonom. *Suchasnist*, 12, 93–128.
9. *Shevelov, Yu.* (2009). Chetvertyi Kharkiv. In Zabuzhko, O., & Masenko, L. (Comp.), *Z istorii nezakinchennoi viiny* (pp. 160–177). Kyiv: VD "Kyievo-Mohylianska akademiia".
10. *Shevelov, Yu.* (2001). *Ya, mene, meni... (i dovkruiy). Spohady. V 2 t.: T. I. V Ukraini; T. II. V Yevropi.* Kharkiv: Chasopys "Berezil"; New York: Vyd-vo M.P. Kots.
11. *Yas, O. V.* (2008). Krymskyi Ahatanhel Yukhymovych. In V. A. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 5). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from http://www.history.org.ua/termin=Krimskii_A.

УДК 811.133.1'373.43'373.45'06

Тетяна Гейко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЗАПОЗИЧЕННЯ У СВІТЛІ НЕОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Розглянуто проблематику іншомовних запозичень на сучасному етапі французької мови та їхнє співвідношення з неологічними конструкціями. При такому підході термін запозичення тлумачиться як певна матриця, що викликає появу у французькій мові лексій, притаманних іншим мовам і відсутніх у французькій. При іншому підході, запозиченням називають будь-яку лексію, що представляє іншомовний елемент, без визначення матричної структури. Обстоюється домінування внутрішніх матриць над зовнішніми. Найяскравішими випадками відмінної зовнішньої матриці є французькі похідні, утворені від запозичених основ іншомовних слів, оскільки такі лексичні одиниці не існують і не можуть існувати в мові-донорі або мові-посередниці. Головне місце відведено таким способам словотвору, як: конверсія, ад'єктивація, суфіксація, префіксація, інверсивна деривація. Іншими прикладами лексій, що утворилися за зовнішньою матрицею, є так звані хибні (несправжні) запозичення – словотвірні конструкції французької мови з використанням іншомовних формантів, що відповідає нормам мови-донора. Вони утворюють дві групи: наукові складні лексії-терміни та хибні англіцизми. При утворенні перших використовують як інтегровані іншомовні форманти, так і запозичені нові. У другому випадку, висока частотність у сучасній французькій мові англіцизмів *business, people, store, trash, tabloid* сприяла утворенню саме на французькому ґрунті лексій *footbusiness, kidstore, lolitrash, peopolisation, trashoid*. У гібридних конструкціях використовують французький та іншомовний елементи, зазвичай останній має певні збіги з французькою мовою. Якщо обидва елементи іншомовні, то виявити характер походження лексії – питомих чи запозичених, можна лише аналізуючи конкретний випадок. Нові значення і форми зокрема, утворені за морфосемантичними внутрішніми матрицями (здебільшого деривація та складання), мають відбиток іншомовних моделей. При утворенні сталих виразів (*serial menteur, sanitairelement correct, scientifiquement correct, homotélérealités*), що виникли аналогічно матричним моделям, отримуємо матрицю присвоєння (*la matrice du détournement*), яку використовують при створенні семантико-прагматичних неологізмів. Такі лексії інтерпретують у співвідношенні зі сталими словосполученнями, що присвоюються; унаслідок накладання цієї матриці на нову основу утворюється неологізм шляхом присвоєння. У калках (*jeu en réseau (LAN party), télétravail (kiworking), télétravailleur (kiworker)*), що утворилися у французькій мові на позначення іноземних реалій, іншомовний вплив позначається на референті, а не на формі слова: структура французького неологізму необов'язково збігається з вихідною – може відбуватися інверсія елементів у складних лексіях, синтаксисі тощо. Підтверджено вагоме значення семантичного запозичення в неологічному процесі і формальних маркерів (лапки, курсив) при означенні запозичень.

Ключові слова: запозичення, неологія, неологізм, внутрішня матриця, зовнішня матриця, складні наукові лексії-терміни, хибні англіцизми, семантичне запозичення, калки.

Вступ. Поняття запозичення доволі складне й неоднозначне, його проблематика є об'єктом тривалих лінгвістичних дискусій. Виділимо два моменти в тлумаченні цього поняття. По-перше, спостерігаємо змішування двох рівнів аналізу: у синхронії та морфологічної структури лексії, а з іншого боку, ідентифікації лексичної матриці, що спонукала появу цієї лексії в мові у певний історичний період. Таке змішування можна пояснити тим, що ці рівні іноді накладаються, але це не є правилом, нормою. Якщо запозичення тлумачити як "факт/процес/явище запозичення", то процес/явище обмежується його неологізацією, тобто декількома роками до його зникнення або інтеграції. Однак, якщо запозиченнями вважати лексичні одиниці, не словотвори французької мови (на походження яких вказують певні маркери), то таких одиниць іншомовного походження виявляється чимало, оскільки вони назавжди зберігають статус запозичення, як-от, *alcool, pintade, redingote* або *week end*. Отже, розглядаючи запозичення в нерозривному зв'язку з процесом неології, ми тлумачимо термін запозичення як певну матрицю, яка викликає появу у французькій мові лексій, притаманних іншим мовам і наразі відсутніх у французькій. По-друге, існує також підхід, називати запозиченням будь-яку лексію, яка представляє іншомовний елемент. Слід зауважити, що можемо позичати у когось лише те, чим він володіє. З цієї точки зору, запозичення менш численні, ніж здається. Навпаки, справжні запозичення можуть бути навіть непомітними через відсутність формальних маркерів, що сприяють їхній ідентифікації [1].

Послідовно розглянемо випадки, у яких зовнішня матриця не збігається з внутрішньою, має певні збіги і, нарешті, збігається (майже) повністю.

Випадки відмінної зовнішньої матриці

А. Французькі словотвори від запозичених основ. Найяскравішими випадками відмінної зовнішньої матриці є французькі похідні, що утворилися від запозичених основ іншомовних слів, оскільки, вочевидь, такі лексичні одиниці не існують і не можуть існувати в мові-донорі або в мові-посередниці. Тут слід назвати такі способи словотвору:

- конверсія, зокрема вербалізація іменникових запозичень: **tai chi chuer, talibaner...**
- ад'єктивація через суфіксацію іменної основи: **cartoonnesque, clippeux, showbizien...**
- суфіксація з використанням дієслівного афікса -is-: **bestselleriser, bigbrotheriser...**
- префіксація: **déstresser...**
- інверсивна (зворотна) деривація: **caster < casting...**

Б. Хибні запозичення. Хибними або несправжніми запозиченнями називають словотвірні конструкції французької мови з використанням іншомовних формантів, що відповідають нормам мови-донора. Не виникає жодних сумнівів щодо їхнього французького походження за відсутності цих лексій у мові вірогідного джерела. Навіть за умови, що вони існують, не слід відкидати неологічні можливості французької мови. Хибні запозичення розподіляють на дві групи: наукові складні лексії-терміни та хибні англіцизми.

Зауважимо, що можна використовувати як інтегровані іншомовні форманти, наприклад, **anthrop, mane, phile**, так і запозичені нові (**psoph-iques**). Наприклад, формант **péo-** ввійшов до засобів французької мови на початку XVIII ст. при утворенні **néologique** та інших однокоренових похідних, які дали поштовх для його подальшої словотвірної інтеграції [3, с. 20].

Наукові складні лексії-терміни. Такі терміни, як *anatopisme, athéologie, chronophage, gérontophobie, logomaturge, onirogène*, не існували в давньогрецькій мові, а отже, йдеться про неологію. Приклад *anatopisme* привертає особливу увагу, оскільки лексія є результатом потрійної омонімії без прямого накладання значень. По-перше, це термін психіатрії, що позначає психічні розлади в людей, позбавлених звичного середовища. По-друге, він означає "рекламна афіша, плакат із зображенням туристичного краєвиду, відчуття приємних змін, новизни, що властиво відпочивальникам". І нарешті, так називають прийом у науково-фантастичній літературі, співзвучний з анахронізмом, коли реальні події/факти представлені поза звичними географічними межами, умовами, наприклад, верблуди на північному полюсі. Зауважимо, що хоча ці слова не грецького походження, вони могли бути запозичені французькою з інших мов. Тобто слід розрізняти мову походження лексії та мову-джерело запозичення (мову-донор): лексичні одиниці можуть проходити через декілька мов.

Хибні англіцизми. Якщо такі відомі лексичні одиниці, як *tennisman* та *camping car*, є незаперечними французькими словотворами, то виникає запитання щодо походження таких лексій, як: *footbusiness, kidstore, lolitrash, peopolisation, trashoid*. Оскільки запозичення *business, people, store, trash, tabloid* частотні в сучасній французькій мові, то можна з високою вірогідністю припустити, що вищезазначені одиниці утворилися саме у французькій мові й необов'язково мають фіксуватися в англійській. Це припущення набуває ще більшої сили у випадках, коли на французьке походження вказує контекст, як наприклад, *kitchen music* (так одна французька артистка позначає стиль своєї творчості) або *big sister* ("фемінізація" виразу *big brother* для характеристики комунікації, що вжито дописувачем газети, який картає "big brotherisation" суспільства). Звичайно, у таких випадках, щоб визначити походження лексії-запозичення або французький словотвір, потрібні більш глибокі дослідження, але і вони стовідсотково не можуть гарантувати, що відповідна одиниця існує в потенційній мові-джерелі.

В. Гібридні утворення. У гібридних конструкціях використовуються французький та іншомовний елементи, де зазвичай останній має певні збіги з французькою мовою. Якщо обидва елементи іншомовні, то виявити характер походження лексії – питомих чи запозичених, можна лише внаслідок аналізу конкретного випадку. Отже, спостерігаємо наявність внутрішньої матриці в таких гібридних конструкціях з однією французькою складовою, наприклад, *e-connaissance, flashpasteurisé, khmers verts, one meuf show, papyboom, pré-teenage, tabacophobe, ultralooké...* Проте відповідь неоднозначна у випадках *e-design, télécoaching, tsunamigène*, де обидві основи запозичені.

Неологізми: зовнішній і внутрішній аналіз. Іноді, навіть після детального аналізу, важко сказати, у словотворі задіяна більше внутрішня чи зовнішня матриця – неможливо визначити лише за морфологічною структурою неологізму [2, с. 143]. Наприклад, похідні *économisation* ("спорт, що функціонує за законами економіки, ринку", а не "дія / результат заощадження") і *végétalisation* (озеленення терас) є французькими словотворами чи запозиченнями? Оскільки йдеться про сучасні лексії, то словниковий аналіз виявляється недостатнім. Пошуки в інтернеті, хоча і більш результативні, але забирають багато часу і також не гарантують одно-

значну відповідь. Наприклад, лексія *ciste* "скарб" є запозиченням або семантичним неологізмом від *ciste* "кошик"? Це слово фіксується в 2002 р. і походить від грецького *kiste*, але наразі важко визначити, яким був його шлях [3, с. 23].

Не менш складним питанням є характеристика деяких інтернаціоналізмів. Численні інновації швидко поширюються по світу разом із відповідними назвами, тому неможливо відстежити їхні хаотичні траєкторії. До того ж, ці назви зазвичай не розглядають як запозичення, оскільки вони містять латинські та грецькі форманти. Але завдяки розвитку технологій у США сучасні терміни все частіше мають англо-американське походження: насамперед це стосується галузі техніки, а також сфери хірургічної косметології та емоцій. Чи слід їх наразі вважати запозиченнями? Запитання залишається відкритим.

Новотвори за зовнішніми моделями. Такі лексії, як *serial menteur, serial dragueur..., sanitaire correct, scientifiquement correct..., homotélérealité...*, утворилися за аналогією з моделями, що стали матрицями: *serial* односкладний корінь + *er/eur*; прикметник + *ment correct*; *homo* основа + *us*. Іноді використовують схему – іменник або прикметник + *attitude*: *bus attitude, négative attitude...* Тоді постає запитання: неологічна модель чи результат? І якщо ці структури іншомовного походження стали продуктивними моделями у французькій мові, чи варто їх розглядати як запозичення, чи вони вже інтегровані в систему французької мови? На нашу думку, усі ці приклади слід вважати французькими словотворами, а не запозиченнями: базові латинські моделі (*homo Xus*) є сучасними новотворами і більшість інших лексичних одиниць відсутня в мові-донорі моделі. Тут імовірно йдеться про матрицю присвоєння (*la matrice du détournement*), ніж про модель складання. За цією матрицею утворюються семантико-прагматичні неологізми, тобто сталі вирази. Такі лексичні одиниці інтерпретуються у співвідношенні зі сталими словосполученнями, які присвоюються, тобто маємо своєрідний палімпсест. У результаті накладання цієї матриці на нову основу утворюється неологізм шляхом присвоєння. Отже, неологічною є не матриця, а ті одиниці, які вона продукує (тільки лексія може бути неологізмом, а матриця не лексія) [2, с. 147].

Кальки, переклад та інші еквіваленти. *Gratte-ciel* традиційно вважають морфологічною калькою *sky scraper*. Однак аналіз складу через внутрішню матрицю видається більш слушним, з точки зору лінгвістики. Слід встановити різницю між справжнім запозиченням, яке сприяло використанню англ. *sky scraper* у французькій мові та утворенню лексії *gratte-ciel*. Існували інші варіанти: аббревіатура *IGH* – *Immeuble Grande Hauteur* (зі значенням "адміністративна будівля", яке не фіксується сучасними словниками) та семантичний неологізм *tour* "вежа". Вірогідне також утворення перекладеного еквівалента, як *gratteur*. Але укоренилася заміна англіцизму, тобто ситуацію з появою нового слова слід розглядати в повному обсязі, а не обмежуватися лише визначенням запозичення.

Таким чином, лексії *action collective en justice, flexicurité, jeu en réseau (LAN party), plainte de groupe, télétravail (kiworking), télétravailleur (kiworker)* утворилися у французькій мові на позначення іноземних реалій. Іншомовний вплив не можна заперечити, але він позначається на референті, а не на формі слова, адже структура французького неологізму необов'язково збі-

гається з вихідною, тобто може відбуватися інверсія елементів у складних лексіях, синапсис тощо.

Власне запозичення

- *Маркери зовнішніх запозичень.* Неологізми, які певним чином відхиляються від норм французької мови, а priori можна розглядати як запозичення. Наведено випадки розбіжності в написанні та вимові такі, як *girly*, *swing state*, *nipple gate*, і семантичної омонімії, наприклад, *supporter* "прибічник / підтримка" та "терпіти, переносити".

- *Контекст та пояснення.* Іноді слово або річ мають для мовця експліцитне іншомовне / іноземне забарвлення. Наприклад, *skidou*, *géocacheur* є французькованими графічними варіантами англ. *skidoo*, *geocacher*, що позначають відповідно снігоход і шукача "скарбів", захованих на природі іншими учасниками гри, що прийшла із США. Матриця запозичення наявна в обох випадках. Вона проступає ще рельєфніше, коли додається пояснення з боку відправника, передавача, іноді отримувача повідомлення, до слів, які і так мають іншомовні маркери, наприклад, *Dating market*, *free ride et free rider*, *one-to-one*, *nostalgie*, *no show*, *split screen*... У таких випадках можливе також використання розділових знаків і друкарських засобів, як лапки та курсив – це важливий спосіб вирізнення запозичення, наприклад: *"best-of-ing"*, *"big five"*, *"call center"*, *"care"*, *"chart"* тощо. [3, с. 25].

Висновки. Вважаємо, що слід розглядати лексію перш за все як словотвір французької мови, і як запозичення лише тоді, коли неможливо провести внутрішній аналіз (морфологічний або семантичний). Унаслідок такого підходу зменшується кількість запозичень. Каль-

ки, переклади, еквіваленти є ніщо інше, як спонтанні або зважені намагання віднайти прийнятне для системи мови рішення. При розрізненні запозичень і французьких словотворів слід також зважати на лінгвістичне відчуття мовця, а не тільки фахівця. Семантичне запозичення існує, оскільки іноді нове значення не може утворитися від існуючих питомих: *réaliser* "comprendre" та *supporter* "soutenir, encourager".

Варто також зауважити, що нові значення та форми, зокрема утворені за морфосемантичними внутрішніми матрицями (здебільшого деривація та складання), несуть відбиток іншомовних моделей. Складні наукові лексії-терміни так само мають розглядатися як французькі словотвори, якщо не мають певних характеристик запозичення, тобто як такі, що утворені за матрицею 'наукового складання', але під впливом тієї чи іншої сучасної мови.

Список використаної літератури

1. Cartier Emmanuel. Emprunts en français contemporain: étude linguistique et statistique à partir de la plateforme Néoveille. L'emprunt en question(s) : conceptions, réceptions, traitements lexicographiques. – 2019. hal-02537344.
2. Sablayrolles Jean-François. La néologie aujourd'hui. – Claude Gruaz. A la recherche du mot : De la langue au discours. Lambert-Lucas. – 2006. – pp. 141–157. halshs-00169475.
3. Sablayrolles Jean-François, Christine Jacquet-Pfau. Les emprunts: du repérage aux analyses. Diver-sité des objectifs et des traitements. Neologica: revue internationale de la néologie. – Paris : Garnier. – 2008. – pp. 19–38. halshs-00411342.

Надійшла до редколегії 11.11.20

Tetiana Heiko, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

BORROWINGS IN CONTEMPORARY FRENCH NEOLOGY

The article deals with the problem of borrowing in contemporary French and its relation to the structures of neologisms. In this approach, the term borrowing is interpreted as a matrix that causes the French language to have lexis that are characteristic of other languages and are absent in French. From another approach it is stated that we call borrowing any lexical unit, which represents a foreign element without matrix determination. There is also the dominance of internal matrices over external matrices. The most evident cases of external matrix are the French derivatives, which are derived from the borrowed basics of foreign words, since apparently such lexical units do not exist and cannot exist in the donor language or in the mediator language. Thus, the valuable part is played by such derivation methods as: conversion, adjectivation, suffixation, prefixation, and improper derivation. Other examples of lexis formed behind the external matrix are so-called fake/pseudo borrowings – phrasing constructions of the French language using foreign-language formations that meet the standards of the donor language. They are decided into two groups: scientific complex terms and pseudoanglicisms. Hybrid lexical units use French and foreign-language elements, usually the later having some similarities with French. If both elements are foreign-language, the origin of the lexis – specific or borrowed – can only be identified as a result of analysis of concrete case. Thus, the new meanings and forms, particularly those formed behind the morphosemantic internal matrices (mostly derivation and composition), bear the imprint of foreign models. With the formation of stable expressions (serial menteur, sanitairement correct) by analogy of matrix models, it deals with the acquisition matrix (le matrice du détournement) frequently applied for the semantic-pragmatic neologisms. Such lexis are interpreted in relation to the fixed expressions that are assigned: as a result of the superimposition of this matrix on a new basis, neologism is formed by attribution. In the second case, the high frequency in contemporary French of borrowed lexis as business, people, store, trash, tabloid contributed to the formation of lexical units footbusiness, kidstore, lolitrash, peopolisation, trashoid on French ground. The importance of semantic borrowing in the process of neologism and formal markers (quotes, italics) in determining borrowings is also confirmed.

Keywords: borrowing, neology, neologism, inner matrix, external matrix, complex scientific terms, pseudoanglicism, semantic borrowing, calques.

References

1. Cartier, E. (2019). Emprunts en français contemporain: étude linguistique et statistique à partir de la plateforme Néoveille. L'emprunt en question(s): conceptions, réceptions, traitements lexicographiques. Retrieved from <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02537344/document>.
2. Sablayrolles, J.-F. (2006). La néologie aujourd'hui. In C. Gruaz (Ed), *A la recherche du mot: De la langue au discours* (pp.141–157). Lambert-Lucas. Retrieved from <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00169475/document>.
3. Sablayrolles, J.-F., & Jacquet-Pfau, Ch. (2008). Les emprunts: du repérage aux analyses. Diver-sité des objectifs et des traitements. *Neologica: revue internationale de la néologie*. 19–38, Paris: Garnier. Retrieved from <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00411342/document>

УДК 82-1/29:Бойчук

Ольга Лучук, канд. філол. наук, доц.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна**БОГДАН БОЙЧУК І АНТОЛОГІЯ "СТО РОКІВ ЮНОСТІ"**

Окреслено постать відомого українського поета і перекладача, одного із співзасновників Нью-Йоркської групи поетів Богдана Бойчука (1927–2017), зокрема висвітлено його діяльність, пов'язану з популяризацією української поезії в англомовному світі. Ще в 1970–1980-х роках, збираючи матеріали для англомовної антології української поезії, він залучив до праці над цією антологією відомих американських поетів: Стенлі К'юніца, Деніела Гелперна, Дейвіда Ігнатовича, Марка Радмена та ін. До книжкового видання антології справа тоді не дійшла, було опубліковано тільки дві перекладні збірки ("Square of Angels" Богдана Ігоря Антонича та "Orchard Lamps" Івана Драча), інші переклади друкувалися в часописах "Pequod", "Kenyon Review", "Confrontation", "Grand Street", "Translation", "2plus2", "Forum", "Studia Ukrainica" тощо. Однак, коли наприкінці 1999 року поет довідався, що над подібною антологією (під назвою "Сто років юності") працює авторка цієї статті, він передав їй матеріали зі свого архіву, серед яких були англомовні переклади української поезії. Деякі з них були опубліковані раніше (зокрема, у часописі "Pequod", 1984, № 16/17), деякі згодом з'явилися в антології "Сто років юності" (2000), але дещо залишилося поза нею. На основі архівних матеріалів (перекладів, біографічних силуеток тощо), які зберігаються в авторки статті, реконструйовано "Бойчуківську" антологію української поезії в перекладах англійською мовою. Увесь матеріал систематизовано в таблицях. Як ілюстративний додаток уперше опубліковано англомовні переклади Богдана Бойчука та Миросі Стефанюк віршів чотирьох українських поетів – Віктора Кордуна, Романа Бабовала, Тадея Карабовича та Івана Малковича. Ці переклади робилися спеціально для антології "Сто років юності", але через "обмежений обсяг" антології не увійшли до неї.

Ключові слова: українська поезія, переклади англійською мовою, білінгвальні антології, Нью-Йоркська група поетів, Богдан Бойчук.

Поєднання імені відомого українського поета Богдана Бойчука (1927–2017) та антології "Сто років юності" може на перший погляд видатися випадковим. Проте з цією антологією пов'язано кілька прикметних літературних сюжетів, до яких так чи інакше був причетний один із співзасновників Нью-Йоркської групи поетів. Нагадаю, що антологія "Сто років юності" ("A Hundred Years of Youth"), яка вийшла друком наприкінці 2000 року, це білінгвальна антологія української поезії ХХ ст. в англомовних перекладах [12]. В антології було представлено 100 українських поетів ХХ ст. з усього світу. Богдан Бойчук виступає у цій антології і як поет (надруковано сім його віршів: "Матері", "Дзеркало", "Краєвиди", "Дивися в обличчя мертвих поетів", "П'ять віршів на одну тему", "Устні мої отверзеши", "З нами Бог"), і як перекладач (який доклався до понад 20 англомовних перекладів інших українських авторів, серед яких: Володимир Свідзінський, Микола Бажан, Олег Ольжич, Віктор Кордун, Роман Бабовал, Мойсей Фішбеїн, Іван Малкович і Тадей Карабович). Тут доречно згадати, що Богдан Бойчук і сам був невтомним упорядником поетичних антологій, серед яких найвідоміші: двотомна антологія української поезії на Заході "Координати" (співупорядник – Богдан Рубчак) [7] і антологія української модерної поезії в діаспорі "Поза традиції" [10].

Проте існують ще й інші зв'язки Богдана Бойчука з антологією "Сто років юності", про які мало кому відомо. Коли в 1999–2000 роках я упорядковувала двомовну антологію української поезії, то звернулася до Богдана Бойчука з проханням подати до цього видання свої англомовні переклади української поезії. Відрадно, що Бойчук охоче відгукнувся на моє прохання. Ба більше, він активно долучився до цієї праці, перейнявся антологією "Сто років юності", допомагав своїми матеріалами і порадами, а також робив нові переклади спеціально для цієї антології, оскільки вважав, що є поети, яких неодмінно треба включити в антологію з якісними текстами і добрими перекладами. Бойчук часом телефонував мені, і навіть іноді критикував мій добір авторів. Я здебільшого погоджувалася з ним, часом сперечалася, іноді робила по-своєму. Тепер через 20 років бачу, що в багатьох випадках він таки мав цілковиту рацію, адже літературне чуття його не підводило. Наприклад, він радив не включати в антологію двох молодих тоді поетів, але я не дослухалася до його поради. А за короткий час ці автори зовсім зникли з літературної орбіти. Також не до всіх включених в антологію перекладів і

перекладачів Бойчук ставився прихильно. Скажімо, надсилаючи копії поезій Богдана Ігоря Антонича в перекладах Пола Немзера і Марка Радмена, він додав для мене окрему картку з власноручним дописом: "Давайте цю добірку Антонича і повикидайте прохфесорські вправи. Великому поета не можна збувати будь чим" [1, арк. 18]. В іншому випадку, біля твору Павла Тичини "Чистила мати картоплю..." у перекладі Христини Завадівської, Бойчук дописав: "Добрий переклад!!!" [1, арк. 4]. Або внизу під віршем Василя Барки "Рай" у перекладі Стаха Лучківа є така примітка Бойчука: "Це дуже славний вірш Барки, варто (треба) помістити" [1, арк. 36].

Щоб іще яскравіше проілюструвати допомогу Богдана Бойчука, процитую тут уривок з його листа до мене від 16 січня 2000 р.: "Дорога Пані Олю! Листаю добірку матеріалів, які вважаю добрими. В процесі маю ще переклади Кордуна, Карабовича, Бабовала і Рубчака. Вони повинні бути готові десь у березні. Ви дарма спішите. Нема найменшої можливості, щоб Ви дістали всі потрібні Вам дозволи і біографічні довідки (не говорячи вже про переклади) до кінця лютого. Хіба що наміряєтесь зіпшити те, що є і видати. Це була б велика шкода. Нема, зрештою, чого і куди спішити" [1, арк. 1]. А трохи пізніше, у квітні 2000 року, надсилаючи біографічні довідки американських поетів-перекладачів української поезії, Бойчук додає: "Дорога пані Олю! Думаю, що зібрав для Вас усе. Від 14 квітня до 28 травня буду в Києві. Дзвоніть, якщо маєте ще якісь питання" [1, арк. 75]. Матеріалів від Богдана Бойчука, а також порада від нього за увесь час праці над антологією було чимало, більшість із них були висловлені усно і не зафіксовані на папері. Однак залишилося загальне враження турботи і допомоги (не без іронії і гостроти вислову) з боку Бойчука щодо упорядкування і видання двомовної антології "Сто років юності".

У своїх листах Богдан Бойчук згадує в контексті антології "Сто років юності" ім'я іншого чільного представника Нью-Йоркської групи поетів – Богдана Рубчака. Знаючи, що я просила Рубчака написати передмову до антології і, ймовірно, відповідаючи на моє питання чи прохання щось про це довідатися, Бойчук іронічно пише: "Говорив з Богданом Рубчаком – він не починав ще роботи над статтею. Якщо напише її ще цього тисячоліття, то буде чудо" (лист від 16 січня 2000) [1, арк. 1 зв.]. В іншому листі (від 1 березня 2000 р.) [1, арк. 88] Бойчук просить викреслити Рубчака зі списку поетів, переклади яких він (Бойчук) обіцяв підготувати

до антології "Сто років юності" (згадка про це буде ще пізніше). Проте заради справедливості треба зазначити, що Богдан Рубчак також немало допоміг мені в упорядкуванні антології "Сто років юності". Хоча він так і не написав обіцяної передмови до антології (чим згрішив, за його словами, супроти української літератури), проте надсилав свої твори і переклади, а також твори інших авторів до антології. Зокрема, в моєму архіві містяться копії, зроблені з деяких книжок, безпосередньо з приватної бібліотеки Рубчака. Серед таких згадаю: "Крейдяне коло" Вадима Лесича – з англійськими перекладами Патриції Килини і Жені Васильківської [9, с. 85–88; 11, арк. 13–16], його ж "Вибрані поезії" [8; 11, арк. 17–20], а також копії з книжок Олега Зуєвського: "Під знаком Фенікса" [6; 11, арк. 3–5], "Голуб серед ательє" [4; 11, арк. 6–7] та "Кассіопея. Парафрази" [5; 11, арк. 8–12]. На потвердження допомоги Рубчака, з приємністю подаю цитату з одного з його листів до мене: "Люба Олю (чи не занадто? – на все готовий задля алітерації!). Посилаю деякі переклади, які я захопив наохляп, йдучи нині до університету. Буде ще трохи, але не дуже багато, бо в мене архів зовсім невпорядкований. Пригадав, що колись перекладав якийсь вірш Барки – може, дастьбі, знайдеться. Багато Барки перекладав (і то непогано) дуже дивний і оригінальний суб'єкт, що підписував свої вірші й численні переклади "Стась" (Стас). Він був (чи навіть є) гіндуським гуру, і мабуть постійно живе в Індії. Про нього більше знає Бойчук, а я зустрів його тільки раз, і то не в Індії, а таки в Києві. <...> Переклад Жені Васильківської Осьмаччиного вірша "Регіт", приміром, я вважаю за майже конгеніальний". Далі, завершуючи свого листа, в якому просить вважати його завваги "за слова потіхи і заохоти", Рубчак досить оптимістично і обнадійливо для мене пише: "Передумавши це все, я вирішив Вам допомогти, якщо не запізно" (лист від 12 липня 1999) [11, арк. 1]. Запізно, звісно, не було, бо після цього листа пройшло ще майже півтора року до публікації антології.

А тепер до найважливішого. У процесі роботи над антологією "Сто років юності" виявилось, що упродовж 1970–1980-х років Богдан Бойчук сам збирав матеріали для англійської антології української поезії. До праці над своєю антологією він залучав відомих американських поетів, серед яких були: Стенлі К'юніц, Дейвід Ігна-

тов, Марк Радмен, Пол Немзер, Деніел Гелперн, Пола Шворц, Ката Поллітт та ін. До книжкового видання антології справа тоді не дійшла, проте було опубліковано дві перекладні збірки: "Площа янголів" Богдана Ігоря Антонича – "Square of Angels" [13] та "Світільники саду" Івана Драча – "Orchard Lamps" [15]. Окрім того, поезія самого Богдана Бойчука в англійських перекладах Дейвіда Ігнатова та Марка Радмена була опублікована згодом у книзі "Memories of Love" [14]. Також треба зазначити, що англійські переклади української поезії ХХ ст. з'явилися тоді у відомих американських часописах. На особливу увагу заслуговує добірка (мініантологія) української поезії в часописі "Requod" (1984, № 16/17). У цьому виданні були надруковані поезії десятих українських поетів: Євгена Плужника (у перекладі Греґорі Орра), Василя Хмелюка (у перекладі Пола Пайнса), Богдана Ігоря Антонича (у перекладі Марка Радмена), Вадима Лесича (у перекладі Ілейн Епстін), Олега Ольжича та Богдана Бойчука (у перекладі Дейвіда Ігнатова і Богдана Бойчука), Юрія Тарнавського (у перекладі автора), Івана Драча (у перекладі Пола Немзера і Марка Радмена), Ігоря Калинця та Василя Голобородька (у перекладі Богдана Бойчука) (докладніше див. табл. 1). У 1980-х роках поетичні твори цих та інших авторів у перекладах американських поетів з'являлися і в інших часописах та книжкових виданнях. Серед таких варто згадати той самий часопис "Requod", який часто друкував на своїх сторінках українську поезію. Зокрема, у перекладі Богдана Бойчука і Марка Радмена було надруковано "Слово о полку" Миколи Бажана (1982, № 14), дві поетичні добірки самого Бойчука (1983, № 15; 1985, № 19/20). Окрім того, поезії Богдана Бойчука в англійських перекладах друкувалися ще в таких виданнях: "Confrontation" (1984, № 27/28), "Grand Street" (1985), "Translation" (1985), "2 plus 2: a collection of international writing" (1986). У 1980 р. поема Миколи Бажана "Гофманова ніч" у перекладі Марка Радмена і Богдана Бойчука з'явилася друком у часописі "Kenyon Review". Часто публікувалися вірші Івана Драча в перекладах Деніела Гелперна, Пола Немзера, Марка Радмена і Богдана Бойчука, наприклад, у часописах "Forum" (1985, № 61), "Studia Ucrainica" (1988, № 4) тощо. Докладніше про публікації 1980-х років див. у вид. [17].

Таблиця 1. Англійська мініантологія української поезії, опублікована в часописі "Requod" (1984, № 16/17)

Автор і твори в перекладі англійською	Перекладач(и)	Сторінки	Примітка: Автор і твори українською
Ievhen Pluzhnyk "He showed him up against the wall..." "Those days they didn't take prisoners of war..." "Stone has a single purpose – to stay..."	Gregory Orr	180–1	Євген Плужник "Притулив до стінки людину..." "Ще в полон не брали тоді..." "Каменя один приділ – лежати..."
Vasyl' Khmeliuk The Ladies' Pissoir "When will my auntie come for me..."	Paul Pines	182–4	Василь Хмелюк "А коли день..." "Коли прийде до мене моя тітка..."
Bohdan Antonych Song on the Indestructability of Matter Bitter Night	Mark Rudman	185–6	Богдан Ігор Антонич Пісня про незнищенність матерії Гірка ніч
Oleh Olzhych Dutch painting Aquarium	Bohdan Boychuk & David Ignatow	187–8	Олег Ольжич Голландський образ Акваріум

Закінчення табл. 1

Автор і твори в перекладі англійською	Перекладач(и)	Сторінки	Примітка: Автор і твори українською
Vadym Lesych Catharsis of War	<i>Elaine Epstein</i>	189–90	Вадим Лесич Катарсис війни
Bohdan Boychuk Five poems on one theme 1. Whoever can smell 2. Whoever can taste 3. Whoever has eyes 4. Whoever has voice 5. Whoever has ears	<i>Bohdan Boychuk & David Ignatow</i>	191–2	Богдан Бойчук П'ять віршів на одну тему 1. Хто має нюх 2. Хто має смак 3. Хто має очі 4. Хто має голос 5. Хто має уши
Yuriy Tarnawsky Every Wound Has a Name Questionnaire XVIII	<i>Yuriy Tarnawsky</i>	193–6	Юрій Тарнавський Рана має ім'я Анкета XVIII
Ivan Drach Synthesis	<i>Paul Nemser & Mark Rudman</i>	197	Іван Драч Балада синтезу
Ihor Kalynets' Castle "In this immense aquarium..." "Our whole little province..."	<i>Bohdan Boychuk</i>	198–200	Ігор Калинець Замок "У цій величезній акваріумі" "Ціла наша провінційка..."
Vasyl' Holoborod'ko Katerina	<i>Bohdan Boychuk</i>	201–4	Василь Голобородько Катерина

Пишучи у своїх споминах про 1970–1980-ті роки, Богдан Бойчук згадує і про працю над упорядкуванням тогочасної англійської антології української поезії: "Другим грандіозним проектом був задум впорядкувати й перекласти на англійську мову антологію української поезії, починаючи від двадцятих років і по сьогодні. Це був гарний проект. Крім американських поетів, з якими я працював раніше, я запросив до співпраці ще таких поетів: Катту Поллітт, Греґорі Орра, Ґрейс Шулман, Ілейн Епстін, Пола Пайнса та Дейвіда Іґнатов. Ми динамічно почали перекладну роботу, але, на жаль, нам не пощастило дістати фонди на цей проект, ані з американських фондаций, ні від українських інституцій. Ніхто тоді не цікавився українською літературою, а поезією й поготів. Тож проект мій "природним" порядком провалився. Але не увесь труд пішов марно, в американських літературних журналах друкувалися перекладені нами поезії Голобородька, Свідзінського, Ольжича і Бажана" [3, с. 149-150].

На жаль, тоді Бойчукові, як відомо, не вдалося завершити свій проект видання англійської антології української поезії ХХ ст. Проте, коли наприкінці 1999 року він довідався, що я працюю над подібним виданням, то передав мені матеріали зі свого архіву. Таким чином, у моєму архіві опинилися його матеріали, серед яких були англійські переклади української поезії, зроблені ще в 1970-х роках американськими поетами, друзями і колегами Богдана Бойчука. Деякі з надісланих матеріалів були опубліковані раніше, деякі згодом з'явилися в антології "Сто років юності", проте децю таки залишилося поза антологією. Тепер на основі архівних матеріалів можна реконструювати, бодай частково, антологію української поезії в англійських пере-

кладах, яку готував і планував опублікувати на північноамериканському континенті Богдан Бойчук. Переглядаючи свій архів, бачу, що в мене збереглися листи й записки від Бойчука, в яких мовиться про англійські переклади української поезії, про добір українських авторів і англійських перекладачів. Окрім того, Бойчук надіслав мені досить велику добірку власне самих перекладів, які він уважав добрими і вартими публікації, а також біографічні силуетки про українських поетів, яких планував включити до своєї антології. З цих матеріалів можна побачити, яких саме авторів він мав намір подати у своїй антології і що встиг підготувати до неї. Поза тим, у 1999-2000 роках, Богдан Бойчук (на спілку з Миросею Стефанюк) підготував досить велику добірку нових перекладів, зроблених спеціально для антології "Сто років юності". Сьогодні є можливість поглянути на всі ці матеріали по-новому і систематизувати їх.

Отож, із надісланих біографічних силуеток, яких назагал є 12 сторінок, видно, що первісно Богдан Бойчук планував включити до своєї антології 12 українських поетів, серед яких: Микола Бажан, Володимир Свідзінський, Євген Плужник, Василь Хмелюк, Олег Ольжич, Богдан Антонич, Вадим Лесич, Богдан Бойчук, Юрій Тарнавський, Іван Драч, Ігор Калинець і Василь Голобородько [1, арк. 61–73]. Усі силуетки пронумеровані й скріплені степлером. Проте серед них бракує сторінки 2. Окрім того, біографічна силуетка Юрія Тарнавського не має номера. Також я думаю, що Богдан Бойчук планував включити до своєї антології й іншого поета Нью-Йоркської групи, а саме Богдана Рубчака, але, мабуть, чекав матеріалів від нього. До згаданих силуеток прикріплена записка Бойчука, написана для мене: "Ці силуетки були зроблені в 70-х роках. Їм бра-

кує найновіших і детальніших бібліографічних даних. Може, пригодяться" [1, арк. 60]. Насправді, якщо уважніше оглянути біографії авторів, то видно, що Бойчук повертався до них і на початку 1980-х. Наприклад, у своїй біографії він подає книжку "Poems: Selected and Next to the Last" (це "Вірші, вибрані й передостанні", що вийшли друком 1983 року). Також у біографічній сільветці Вадима Лесича зазначено рік смерті поета (1982). Проте такі зміни могли робитися не пізніше 1983 року, що потверджують інші біографічні сільветки. Зокрема, біля прізвища Бажана вказано лише рік народження: 1904 (відомо, що письменник помер у листопаді 1983); подібна ситуація і з Хмелюком (помер у листопаді 1986). Серед надісланих матеріалів є також англійські переклади українських поетів, до яких ще, очевидно, не були написані біографічні сільветки. Ідеться про переклади творів Павла Тичини, Олекси Стефановича, Василя Барки й Ігоря Римарука. Отже, Бойчуків список українських поетів можна розширити до 17 авторів. А якщо припустити, що він, імовірно, включив би до планованої антології всіх поетів Нью-Йоркської групи, то цей список можна розширити ще більше.

Якщо оглянути англійські переклади української поезії, які надіслав мені Богдан Бойчук, то видно не лише, яких українських поетів він уважав за добрих і планував включити в свою антологію, але й до яких перекладачів мав особливу довіру. Серед таких варто згадати його колег, відомих американських письменників: Дейвіда Ігнатова, Марка Радмена, Пола Немзера,

Грегори Орра, Пола Пайнса, Деніела Гелперна, Аскольда Мельничука, а також Катю Поллітт, Ілейн Епстін, Грейс Шульман, Стаха Лучківа та ін. Серед матеріалів є біографічні нотатки про перекладачів (англ. та/або укр. мовами), включно з довідками про самого упорядника [1, арк. 75–87]. Тут же є ремарки, дописані рукою Бойчука. Наприклад, про Пола Немзера: "After this Paul Nemser abandoned literature and works as a lawyer in Boston" ("Потому Пол Немзер відійшов від літератури і працює юристом у Бостоні") [1, арк. 81]. Або про Стаха Лучківа: "Має готові до друку два романи. Живе в Міляно, Італія" [1, арк. 82].

Таким чином, на основі Бойчуківих матеріалів з 1970–1980-х років, можна реконструювати задуману ним антологію української поезії ХХ ст. у перекладах англійською мовою. Отож, автор-упорядник планував подати у своїй антології таких авторів: Володимир Свідзінський, Павло Тичина, Євген Плужник, Олекса Стефанович, Микола Бажан, Василь Хмелюк, Олег Ольжич, Богдан Ігор Антонич, Вадим Лесич, Василь Барка, Богдан Бойчук, Юрій Тарнавський, Богдан Рубчак, Іван Драч, Ігор Калинець, Василь Голобородько, Ігор Римарук. Мені Бойчук надіслав тексти англійських перекладів майже з усіх авторів, яких планував включити до своєї антології. Переклади, що зберігаються в моєму архіві, подаю тут у таблиці (табл. 2), для повноти картини і зручності користування подаю також імена авторів і назви творів українською мовою, а також зазначаю імена перекладачів.

Таблиця 2. Англійські переклади української поезії ХХ ст. з архіву Богдана Бойчука

Автор і твори в перекладі англійською	Перекладач(и)	Примітка: Автор і твори українською
Volodymyr Swidzinsky "Cold silence..." "A film of blind days..." "The pendulum is tired..."	Bohdan Boychuk & Katha Pollitt	Володимир Свідзінський "Холодна тиша..." "Нерозв'язно нагусла над мокрим вікном..." "Маятник натовмився..."
Pavlo Tychyna Mother Was Peeling Potatoes	Christine Zawadiwsky	Павло Тичина "Чистила мати картоплю..."
Yevhen Pluzhnyk "Stone has a single purpose..." "Those days they didn't take prisoners of war..." "He shoved him up against the wall..." "Night: the boat like a silver bird..." Autumn ("Yellow leaves drop from the trees...")	Gregory Orr	Євген Плужник "Каменя один приділ – лежати..." "Ще в полон не брали тоді..." "Притулив до стінки людину..." "Ніч... а човен – як срібний птах!" "Падає з дерев поховкле листя..."
Oleksa Stefanovych 1941–1944 "There will not be Arsén..." "When the grove blooms on the horizon..."	Grace Schulman Roman Ciapalo & Steve Fay	Олекса Стефанович 1941–1944 "Нема й не буде Арсена..." "Коли гай на обрію квітне..."
Vasyl Khmeliuk "and again love ripens..." "Every morning..." Azure	Paul Pines	Василь Хмелюк "Вечором досягає вишня..." "Легкою твоєю литкою..." Блакить
Oleh Olzhych Pebbly Beach	David Ignatow	Олег Ольжич Рінь ("Де шлях у жовті візується стіни...")

Закінчення табл. 2

Автор і твори в перекладі англійською	Перекладач(и)	Примітка: Автор і твори українською
Bohdan Antonych Spring (P.N.) To the Bottom (P.N.) The House Beyond the Star (M.R.) Song on the Indestructibility of Matter (M.R.) A Village (M.R.) Square of Angels (P.N. & M.R.) Monumental Landscape (P.N.) Prayer for the Souls of Drowned Girls (M.R.) Marriage Rite (M.R.) The Marketplace (P.N. & M.R.) Forever (M.R.) Graveyard of Cars (M.R.) Christmas (P.N.)	Paul Nemser (P.N.) with Bohdan Boychuk; Mark Rudman (M.R.) with Bohdan Boychuk	Богдан Ігор Антонич Весна ("Росте Антонич і росте трава...") До дна Дім за зорею Пісня про незнищенність матерії Село ("Корови моляться до сонця...") Площа янголів Монументальний краєвид Молитва за душі топільниць Весільна" Ярмарок" Назавжди Мертві авта Різдво
Vadym Lesych Epitaph on Sand Black and White You Pause Stone Upon Stone Catharsis of War	Elaine Epstein	Вадим Лесич Епітафія на піску Чорне і біле Ти ("Идеш поруч мене...") Павза ("Відчалимо, оббризані водою, дощем очей...") "Треба камінь класти на камінь..." Катарсис війни
Vasyl Barka Paradise Bordering Visible Warning Today Morning of the Innocents Ultimatum The Island of Light	Stash Luczkiw	Василь Барка Рай Межа Наочний нагад Сьогодні Ранок безневинних Прикінеччя Осяйний острів
Ihor Kalynets Untitled Ardent Night Castle Town "Our Whole Little Province..."	Katha Pollitt	Ігор Калинець "У цім величезнім акваріумі..." Палка ніч Замок Містечко "Ціла наша провінційка..."
Vasyl Holoborodko The Golden Bird "In summer-summer..." White Love "Tonight milk will brim over..." Katarina (fugue) The flower that bloomed on the water	Katha Pollitt	Василь Голобородько Золота птаха Глечик на двох ("Улітку-літчком...") Біле кохання "Тієї ночі молоко переллється..." Катерина Квітка на воді
Ihor Rymaruk Pentateuch: Time Ex	Stash Luczkiw	Ігор Римарук П'ятикнижжя: час ікс

До загального списку Бойчукової антології можна додати ще й тих авторів, чиї твори він перекладав разом із Миросоєю Стефанюк спеціально для антології "Сто років юності" у 2000 р., це: Віктор Кордун, Роман Бабовал, Тадей Карабавич та Іван Малкович. У цьому контексті цікаво згадати лист Богдана Бойчука до мене від 1 березня 2000 року: "Переклади Кордуна й Карабавича майже готові. Беремося з Миросоєю Стефанюк до Бабовала і Малковича. Рубчака викреслить з мого списку. Я послав йому кілька його віршів, перекладених амер[иканською] поетесою (незакінчених),

аби він доробив їх, тож контакуйтеся з ним" [1, арк. 88] (про контакти з Рубчаком згадувалося вище). Усі нові переклади Богдана Бойчука та Миросі Стефанюк для двомовної антології "Сто років юності" систематизовано і подано в табл. 3. Окрім того, ці англomовні переклади друкуються тут як ілюстративний додаток до статті. Припускаю, що ці переклади дотепер не були опубліковані, окрім, звісно, тих, що ввійшли в 2000 р. в антологію "Сто років юності". Зрозуміло, що переклади, які були надруковані в згаданій антології, тут не передруковуються.

Таблиця 3. Англомовні переклади української поезії, що робилися спеціально для антології "Сто років юності" (2000)

Автор і твори в перекладі англійською	Перекладачі	Примітка: Автор і твори українською
Viktor Kordun White Psalms 2. Psalm of Journeying 4. Psalm of Sleeplessness 5. Psalm of Deep Time 6. Psalm of Loneliness 7. Silent Psalm 11. Psalm of All Sorrowful 16. Psalm of White Silk	Bohdan Boychuk & Myrosia Stefaniuk	Віктор Кордун Білі псалми 2. Подорожній псалом 4. Псалом безсоння 5. Псалом глибокого часу 6. Псалом самоти 7. Мовчазний псалом 11. Псалом всіх скорботних 16. Псалом із білого шовку
Roman Babowal "your words..." "to this day I cannot fathom..." "holiday bells settled..." "we stopped trusting..." "later we waded into a white fairy tale..." Summer "when you love..." May 13 July 25 Birds "rainbows slept in the warmth of your hair..." "my spider will weave..." Days Among Trees "snake-like, a long path..." "I write a love letter..." "we are like frightened birds..."	Bohdan Boychuk & Myrosia Stefaniuk	Роман Бабовал "слова твої..." "я досі не спромігся угадати..." "дзвони завелись святкові..." "ми перестали довіряти..." "відтак ми забрели..." Літо "коли кохаєш..." 13 травня 25 липня Птахи "заснули райдуги у теплоті..." "мій павук вам витче арабески..." День серед дерев "змійно в'ється..." "пишу любовний лист..." "а ми – немов сполохані птахи..."
Tadej Karabowicz Crimson Chorale (2, 3, 6) "behind night's veil..." "beloved Kholm region..." "my heart told me..." "it is hard to survive without you..." "when loneliness enshrouds..." "day in which oriole..." Cage of Passion Presence "alongside a story of loneliness..." "yellow grass..." "I pray to you..." The Lost Exlibris for Marianna Bocian "bare crosses looked at my nakedness..."	Bohdan Boychuk & Myrosia Stefaniuk	Тадей Карабавич Коричневий хоровод "За нависом ночі..." "Мене Холмщино кохана..." "Говорило мені серце..." "Важко вижити без тебе..." "Коли огортатиме мої спомини..." "Дні що в них ночує..." Клітка пристрасти Присутність "Біля розповіді про самотність..." "Пожовкла трава..." "До тебе як до ікони молюся..." Загублений екслібрис Маріяни Боціан "На мене нагого дивилися оголені хрести..."
Ivan Malkovych "Among these trees..." "And so I've lived my life..." At Home An Evening with Great Grandma Life of Deertender Southern Ukraine Folk Scene From Evening Prayers A Childhood Christmas An Evening (Geese) Pastoral	Bohdan Boychuk & Myrosia Stefaniuk	Іван Малкович "При цих деревах..." "Отак прожив собі..." Вдома Вечір з прабабцею Життя оленяра Український південь Лубок З нічних молитов Дитинство трьох Вечірня (гусяча) буколіка

Між тим, цікаво зазначити, що сам Богдан Бойчук неодноразово згадував про свою співпрацю з американськими поетами над перекладами української поезії. Насправді, саме українському поетові Бойчукові маємо завдячувати тим, що він залучив до перекладів української поезії американців і що в результаті такої співпраці маємо багато цікавих англомовних перекладів української поезії. А почалося все з особистих знайомств. У 1960-х роках відомий американський письменник Стенлі К'юніц побував у Києві, де познайомився з Іваном Драчем і пообіцяв йому перекласти і видати його

поезії англійською. Ця справа тривала не один рік і дес у середині 1970-х К'юніц, за словами Бойчука, мав на руках добірку дослівних перекладів поезій Драча, яку підготував для нього професор Ярослав Розумний. К'юніц вів тоді семінар з перекладу для молодих поетів у Колумбійському університеті в Нью-Йорку. Серед тих поетів були Марк Радмен, Пол Немзер, Деніел Гелперн і Пола Шворц. Але перекладання з підрядників їм не дуже виходило. "І не могло вийти, – пише у своїх спогадах Бойчук, – бо з дослівних підрядників можна хіба писати власну поезію на дану тему, а не перекладати"

[3, с. 141]. Зіткнувшись з такою проблемою, К'юніц запросив тоді до співпраці Бойчука, який радо прийняв запрошення, познайомився з усіма поетами і так почалася їхня співпраця. Бойчук згадує, як усе відбувалося: "Процес перекладання виглядав так: я готував першу поетичну версію, тоді читав цей вірш Драча українською мовою, щоб перекладачі відчули музику його. Тоді детально пояснював генезу і форму кожного образу, даючи при тому інші можливі розв'язки того образу чи метафори. Тільки тоді один із поетів, якому цей вірш був найбільше співзвучний, брав його для перекладу. На наступну лекцію кожний поет приносив свій переклад. Ми всі обговорювали їх, намагаючись знайти найадекватніші розв'язки. Моїм завданням було втримати переклади якнайближче до оригіналу, завданням Стенлі К'юніца було вигладжувати переклади до тої міри, щоб вони звучали як добра поезія англійською мовою" [3, с. 142]. Семестр у Колумбійському університеті закінчився, проте всі згадані поети зустрічалися щотижня вдома у К'юніца і продовжували співпрацю, яка завершилася виданням у 1978 р. збірки Івана Драча "Orchard Lamps" [15]. Треба зазначити, що ця збірка вийшла значною мірою завдяки Богданові Бойчукові, який був двигуном усього процесу. Однак не обійшлося тут і без прикрих речей. Коли К'юніц надіслав підготовану збірку Драчеві, щоб отримати дозвіл на публікацію, то український поет дивним чином запротестував проти згадки імені Бойчука як заступника редактора видання. Щоб праця не пропала на марне і щоб якимось пояснити таку поведінку Драча, Бойчук вигадав, за його словами, "казку", що, мовляв, його причетність може спричинити арешт або заслання Драча; тоді ж Бойчук відмовився фігурувати у збірці і як перекладач [3, с. 142-143]. Але Стенлі К'юніц усе ж згадав його працю у своїй передмові до Драчевої збірки "Orchard Lamps" [16, с. 3].

Про переклади української поезії Богдан Бойчук пише також і у своєму есеї "Перекладацькі конфронтації й компроміси" [2], де він детально описує, як відбувалася його співпраця з американськими поетами. Зокрема, ідеться про переклади англійською мовою поезії чотирьох доволі різних щодо поетичної образності українських поетів: Івана Драча, Богдана Ігоря Антонича, Мико-

ли Бажана і Павла Тичини. Детально аналізуючи працю над кожним із цих поетів, Бойчук доходить цікавого висновку: "В результаті, дуже часто (не завжди, зрозуміло, це залежить від стилю поета), перекладаючи з української поезії, маємо до діла не лише з нормальним процесом перекладання, але й додатково, з транспонуванням з одного світу поетичних вартостей у цілком інакший; маємо до діла з трансплантацією з одної мовної структури в іншу, маємо теж до діла з перетворенням абстракцій чи задалекої асоціативності в конкретнішу систему сприймальності" [2, с. 13-14]. Американська поезія, на думку Бойчука, "далеко конкретніша, прецизніша – навіть метафори творяться в ній на конкретнішій асоціативності", тому так важко здійснити так звані "конгеніальні переклади" таких авторів, як Драч чи Тичина [2, с. 7]. Колективним способом, як у випадку з Драчем, американські поети більше не перекладали українських авторів. Скажімо, збірку Богдана Ігоря Антонича "Square of Angels" [13] перекладали (з Богданом Бойчуком) індивідуально Пол Немзер і Марк Радмен (хоча в книжці є кілька їхніх спільних перекладів). На слушну думку Бойчука, "назагал Антонич втішався далеко більшою прийнятливостю й популярністю в американського читача, – його радо й дуже часто друкували в добрих літературних журналах" [2, с. 10]. Підсумовуючи, можна сказати, що есей Богдана Бойчука "Перекладацькі конфронтації й компроміси" – це взірцеві роздуми поета про мистецтво перекладу, про перекладність і неперекладність української поезії, про її сприйняття в іншій (американській) культурі. Цей есей, на мою думку, має бути серед обов'язкової лектури для студентів-перекладознавців.

Цією статтею я віддаю належну шану подвижницькій праці українського поета і перекладача, а ще театрального і літературного критика – Богдана Бойчука, який зумів зацікавити і залучити до перекладів української поезії відомих американських поетів і тим самим збагатити українську перекладну літературу, і що важливіше, представити нашу поезію в англomовному світі. Моя особиста подяка Богданові Бойчукові – за допомогу в упорядкуванні антології "Сто років юності". Віват, Маестро!

ІЛЮСТРАТИВНИЙ ДОДАТОК. Вірші Віктора Кордуна, Романа Бабовала, Тадея Карабовича та Івана Малковича в англomовних перекладах Богдана Бойчука та Миросі Стефанюк.

Viktor KORDUN

From WHITE PSALMS

*Do you hear rain or a heart crying?
It's all the same for God.
Krzysztof Kamil Baczyński*

2. Psalm of Journeying

With you, O Lord, only with you
I embark on an unknown path.
Let me hold on to Your staff
for I have none
and I'm afraid of being left behind in my own darkness.

So hard to plod through piercing thickets
in a cold obscure mist,
even harder to grope
through history's rapacious twilight
and not plunge into deaf despair.

So hard to walk barefoot through snow,
over fear, over mundane futility,
even harder to tread above faith,
above love and joy,
over chasms of sleeplessness—
and not to fall in the pit of death.

After a thousand years, another thousand days,
somehow, my Lord, together we will reach
the outskirts of that village,
threshold of that forgotten house,
where they await us, day and night,
unfaltering flame in the window,
my vigilant mother
white linen on a white bed—
forever and ever!

4. Psalm of Sleeplessness

O Lord, my God,
to what deeds do You beckon me,
when You awaken me each night
in the most muted hour.

I cannot hear You,
cannot fathom You—
have forgotten your language.

I only notice how each time
nights become deeper,
burden of darkness heavier.

Arouse not only me,
O Lord,
awaken my soul too,
open it wide:

so my birds and grasses
can return therein,
for only there can they
blossom and fly
in ceaseless innocence.

Tomorrow night I will waken again
to hear and to be heard—
only now do not abandon me
in this black sky,
alone.

5. Psalm of Deep Time

Shielded by Your mercy,
I sink deep into the time
and with each tear I resurrect within myself
dormant, lusterless seas.
I never had a beginning,
nor will I ever end,
in Your name I am always the one
who ceaselessly crumbles and shrinks,
who constantly evaporates and falls apart,
in my self-creating luminous magma!
The world's no larger and no smaller than itself,
equally great at every moment: the indivisible
cannot be divided.

If You appeared before me as a tired guest,
I would wash Your head, o Lord,
and pour my hope into Your palms,
then I would seat You at the table for wine and bread
and beg for comfort – not for myself,
but those homeless, fateless, joyless,
if only for a moment.
It's hard for them, even harder for You,
but then, who else can balance souls with stars?
It's impossible to enter into depth of time,
just as impossible to come out it.
So I will stay on shore
and think awhile:
my Lord,
not even sorrow will abide
after all this beauty.

7. Silent Psalm

Let the chorus and orchestra be silent,
I will speak mutely:
a grain which falls in between worlds,
a thought which is lost in ideas,
a cloud which wanders between mountains
comes down as rain on stones—
it is me, Lord, it's me;
a black sheep, seeking shelter on a dark night,
sand grain, which calls from an infinity of identical grains,
a leaf which becomes ragged and invisible
before it reaches ground—
it is me, Lord, it's me;
snow, that fell suddenly ages ago
in scattered dreams of strangers and minuscule days,
a tent, raised against yester wind,
a lark, that breaks loose from a triple sky
and falls, falls – lower than death itself—
it is me, Lord, it's me;
let the chorus and orchestra be silent,
let everything be silent,
take me and grind me silently between your fingers
blow me over the edge of the universe,
but even from that place I'll rustle faintly:
it is me, Lord, it's me!

11. Psalm of All Sorrowful

Lord, don't let my scorching sorrow spread,
do not allow me to drown in a flood of homeless longing!
I'll build a flimsy boat of my own death,
I will gather the world's splintered despair and fear
into my heart, which blooms with pain,
and take them with me on the stream of loneliness
to the other side, to that unseen, delusive shore:
where though you reach the bottom, feet never touch the ground.

Over and over, Lord, I implore you for all grieving innocents!
Guide them toward the path of unrelentless joy
through green unwilted rye,
let them all cross the field with steps
heavy as grief of the condemned, but
so that not a single stalk be bent or trampled.
And let them drink from pitchers filled with prayers
that steam like morning milk.
Be merciful, O Lord, to all who are sad and afflicted,
they embody a fertile darkness
not of their own volition. Their unsung sorrow is
a grazing ground for herds of raven horses
of unbeknown warriors.

We are all like unripe crops
afraid of your swift sickle.
Implant our souls with joy and peace—
so joy and peace may reign all over!

Blessed be, Lord, salvation of the helpless and possessed.
If you command the sky to descend—
it will descend to the very last drop on earth,
if you command the Dnipro River to flow upward,
then it will carry us to defenseless sky.
Place in our voiceless mouths
jubilant wedding songs:
our hands will hold a feast of feasts:
look, how the heavens splash in our palms.

God stands at every door.
He knocks and beckons each of us:
Awake, from death, from sleep,
awaken, one and all: come
to my heavenly wedding with Jerusalem!

Translated by Bohdan Boychuk and Myrosia Stefaniuk

Roman BABOWAL

your words
your hair
beloved
smells either of rain
or death
the wind has clogged my veins with autumn
I'll smash the sea's blue spine
and then lecture doves about bread
and about the skin of age

to this day I cannot fathom
the scent of flax
the taste of ashes
you spilled summer into the sea
like flowing hair
albatrosses unwittingly drank
your body
to the last drop

holiday bells settled
or perhaps funeral bells
hard to remember
snow fell and you believed
the tree would see again
on the third day
and you began to dream
about a fertile sea

we stopped trusting
the fairy tale
dropped the last sliver
of moon
into a well
then perched
at the edge of dawn
and slowly husked our feeble
happiness
like beans

later we waded into a white fairy tale
and bartered
from white doves—
snatches of soul
cherry pits—
for a white silence

SUMMER

the sea's
overgrown
with gulls.
their wings wave
like
unmowed wheat.
on stalks—
droplets of sun
patches of sky.
on your body—
summer
like a dove.

when you love.
no! no! don't tear the horizon with your finger!
don't awaken birds, that have woven
a nest in our breasts, don't frighten
the enchanted birds.
don't tear apart
your laughter with a flame.
don't talk about gray distances
tossed away
behind a day.

MAY 13

give me your eyes in exchange for a shard of conscience,
wind's tattered like a used ticket,
glasses filled to the brim
with mesmerizing juice, my bags empty.
distance that spreads before me,
is filled with storms, and in my mind
instead of memory is your name and a taste of natrium.

BIRDS

we befriended birds for a long time
and finally realised
that there would be no spring
perhaps never
so we shook off nests woven of
roots and rustling
from our shoulders.

birds flew away
beyond the dream
in flocks
leaving each of us:
a drop of sky in our eyes
handful of feathers in our hearts
an uncertain fate on our palms.

rainbows slept in the warmth of your hair
and the heart was bursting with music.
don't look at me so piercingly!
my soul's enclosed in an ameba's skin.

wait!
rain passed over us like wild enchanted horses.

wait!
we only reached the shore of the time,
that marks the hazy boundary
between end of desire and beginning of memory.

wait!
let me drink your lustful eyes to the last drop.
don't crucify the winds, which drone of legendary loves.
I stole an extra day from the sun, some dandelion laughter:
the sky stretches above us, like your torn gown.

wait!
for we may die prematurely.

DAY AMONG TREES

as soon as dawn enflames
dew on your lips—
huge trees turn green
in my eyes.

as soon as the sun sets
in the shade of your breasts—
I sink deeper and deeper into a dream
of an ancient birch.

Translated by Bohdan Boychuk and Myrosia Stefaniuk

Tadej KARABOWICZ

CRIMSON CHORALE

2

Autumn pulls sadness
Over earth like a gray banner
Oaks darken
Sycamores darken

Fog creeps toward the sky
The late bird fades on the horizon

3

Autumn
will envelope
me

my
arms
will turn
to
branches

my
hair
will be
as grass
I will begin to stray

I will begin to fly
and strive
toward
You

6

dahlias languish
mint and camomile fade
sturgeon
will grow big
in rivers
there will be
abundance of
tapestries
abundance of
crimson

when loneliness enshrouds
my memories
I will recall the ark of home
from which
God summoned me
to be
his servant

days in which oriole
and stork sleep
a summer invoked at matins
with a dream-like color of love
dry and thorny

a summer parched by weather

CAGE OF PASSION

a cage of passion
hangs over the myth
of childhood

warm expenses of Bubnov
sleepless hours
shorter and shorter
until they flow into a memory

irises bloom
(*Iris pseudoacorus* in Latin)
they remain in an abyss
of poems

PRESENCE

tomorrow
will echo with
questions and answers

over the chasm
eyes of Kholm Madonna
– pale blue
with pained hands
in my dream–
shielded
the Savior

from cold

alongside a story of loneliness
is my Kholm region

the Madonna from Hirka to whom
I turn in prayer

autumn turned russet like a squirrel
or remembrance

bare trees
are frayed by a damp wind

and you in a necklace of love
beckon me with a touch

yellow grass
reminds me of parting
scent of ashberry
overturned jug on a fence

the past is annulled by God
seven bolts and seven keys
lock
my childhood

I peer from behind autumn
warm myself with memory

I pray to you
as to an icon
on sleepless nights

I ask myself
about a hawk trashing in fear's cage

about Veronica who encountered
the Savior
and ripped the gentle night
with her gaze

about the incredible silence
after birds vanish
over the horizon

THE LOST EXLIBRIS FOR MARIANNA BOCIAN

the written poem was lost
I alone continue
searching for it
in a silent house

exlibris for Marianna
was
at attempt to reinterpret her poems

to see the meaning of life
in galaxies of eternity
that poem
referred to simple
things
(nature and the universe)

it was an attempt to find
essence
in God's revelation
in human beings who
uncover the body
in a moment of love

Translated by Bohdan Boychuk and Myrosia Stefaniuk

Ivan MALKOVYCH

Among these trees, amidst this order,
in spirit's struggle, stubborn motion,
I want to curl up in this orchard
and die a little.

For what are poems? If I wanted
them to express this pure feeling,
their fragile veins, their lines
would burst from strain and pressure.

What grief, to always know
in this Cassandric tragic silence,
that in this orchard you'll not die,
nor write eternal poems.

And so I've lived my life
as if I knew only one thing:
that I was born at 6 AM
at 1 PM I will be buried.

I came from some place, went somewhere,
as if I was, as if I wasn't...
someone will cry, someone will weep,
will grieve for me
one day,

I've come to flare from time to time
a music in someone's eyes,
tenuous
as a violin,
wise as
a cello.

AN EVENING WITH GREAT GRANDMA

when I
was five
a little devil
settled
in our cellar

I brought him food
spoke to him

sometimes
when many guests
came to our house
I even gave him
father's tie

and now
I cannot die
until I hand him over
to someone else

so I lie
suffering
and cannot die

everyone is afraid
to extend me their hand

invite me
to a dance

LIFE OF A DEERTENDER

I tend my Dearie's deer.
Although, in truth, I'd rather send them all
to hell! And tend

Dearie herself, lusty and wild,
my white ebony wife,
who grazes on sweeter grass...

Oh, how insufferable it is, my friend,
to be a Dear-less deertender—
these horns, horns, horns! Yet
it's harder to listen at night

to that accursed crackling in my head,
that tortuous crushing of my skull,
and to convince myself: that
it's my hair growing back stubbornly.

FROM EVENING PRAYERS

Lord, instill a stalk of summer
into those lonely souls,
allow each one to weave a nest
without disruption.

Let everyone be redeemed
and in the darkest abyss
allow the aura of your faith
to radiate around each heart.

A CHILDHOOD CHRISTMAS

Chain armor shirt in childhood's castle,
inside a proud christmas tree sits
on golden gifts,
like an enchanting hatching hen.

A noisy orchestra slips by
the watchmen's waxy mystery.
A red-cheeked Mozart plunks a sad tune
with his nose on a harpsicord.

Girls flutter in front of concave mirrors,
their sparrow laughter bursts,
as the room flies and spins,
and Christmas snowflakes fall.

Suddenly something mysterious warbles inside them,
their bodies become tense, their voices hush...

It's Casanova and Don Juan, three years old,
peeping through a keyhole.

AN EVENING (GEESE) PASTORAL

darkness
unravels
quietly

evening's well
grows deeper and deeper

geese
returning
from meadow:
their string—
a white tunnel
through dusk

geese—bundles
of daylight's white chalk,
God's flasks for white,

return from the meadow
their din
billows,
curves and swells,
waddles them
from side to side,

look closer:
white ripens in white
yolks glow—
soft seedlings of sun

softer yet
mist adrift
at dawn

bundles spill chalk,
geese scatter about,
blend with the horizon

melt

sun rises
from the meadow

here and there
eggshells
in grass

Translated by Bohdan Boychuk and Myrosia Stefaniuk.

Англомовні переклади віршів чотирьох українських поетів (Віктора Кордуна, Романа Бабовала, Тадея Каравовича та Івана Малковича) Богдан Бойчук надіслав мені на початку 2000 року. Відтоді вони зберігаються в моєму приватному архіві [1, арк. 89–121]. Частина з них була надрукована наприкінці 2000 року – в антології "Сто років юності" [12, с. 475–477 (н), 487–491 (н), 593–595 (н), 609–613 (н)], решта опублікована щойно тепер – як ілюстративний додаток до моєї статті про Богдана Бойчука та його працю над популяризацією української поезії в англомовному світі.

Список використаної літератури

1. Бойчук Богдан. Листи до Ольги Лучук [та інші літературні матеріали] / Богдан Бойчук // Приватний архів Ольги Лучук. Тека "Богдан Бойчук". Арк. 1–121.

2. Бойчук Богдан. Перекладацькі конфронтації й компроміси / Богдан Бойчук // *Studia Ucrainica*. Ottawa: University of Ottawa Press, 1988. – Vol. 4. – P. 6–14. (University of Ottawa Ukrainian Studies; No. 9).

3. Бойчук Богдан. Спомини в біографії / Богдан Бойчук // Серія "Українські мемуари". – К.: Факт. – 2003. – 200 с.

4. Зуєвський Олег. Голуб серед ательє: Поезії / Олег Зуєвський. – Едмонтон: Об'єднання українських письменників "Слово", 1991. – 96 с.

5. Зуєвський Олег. Кассіопея. Парафрази: Поезії / Олег Зуєвський // Б-ка журн. "Дніпро". – К.: Дніпро, 1993. – 128 с.

6. Зуєвський Олег. Під знаком Фенікса: Поезії / Олег Зуєвський // Серія "Для аматорів". – Мюнхен: Вид. "На горі", 1958. – 118 с.

7. *Координати*: Антологія сучасної української поезії на Заході / упоряд. Богдан Бойчук і Богдан Т. Рубчак. – С. І.: Вид-во "Сучасність", 1969. Т. I-II.

8. Лесич Вадим. Вибрані поезії, 1930–1965 / Вадим Лесич. – Нью-Йорк: Об'єднання українських письменників "Слово", 1965. – 212 с.

9. Лесич Вадим. Крейдяне коло: Поезій зошит сьомий / Вадим Лесич // Серія "Для аматорів". – Нью-Йорк; Мюнхен: Вид. "На горі", 1960. – 104 с.

10. *По за традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі* / уряд. Богдан Бойчук. – К. ; Торонто; Едмонтон; Оттава : Вид-во Канадського ін-ту укр. студій, 1993. – 474 с.

11. *Рубчак Богдан*. Лист до Ольги Лучук від 12 липня 1999 року [та інші літературні матеріали] / *Богдан Рубчак* // Приватний архів Ольги Лучук. Тека "Богдан Рубчак". – Арк. 1–20.

12. *Сто років юності: Антологія української поезії XX ст. в англomовних перекладах / уряд. Ольга Лучук і Михайло Найдан = A Hundred Years of Youth: A Bilingual Anthology of 20th Century Ukrainian Poetry* / comp. and ed. by Olha Luchuk and Michael M. Naydan. – Львів : Літопис, 2000. – 890 с.

13. *Antonych Bohdan. Square of Angels: Selected Poems* / Bohdan Antonych; transl. by Mark Rudman and Paul Nemser with Bohdan Boychuk; introd. by Bohdan Rubchak. Ann Arbor: Ardis, 1977. xx, 70 p. (Ardis World Poets in Translation Series; No. 3).

14. *Boychuk Bohdan. Memories of Love: The Selected Poems* / Bohdan Boychuk; ed. by Mark Rudman and transl. by David Ignatow and Mark Rudman in collaboration with author. Riverdale-on-Hudson, N. Y.: The Sheep Meadow Press, 1989. – 102 p.

15. *Drach Ivan. Orchard Lamps* / Ivan Drach; ed. by Stanley Kunitz; transl. by Daniel Halpern, Stanley Kunitz, Paul Nemser, Mark Rudman, Paula Schwartz and others. – New York: The Sheep Meadow Press, 1978. – 72 p.

16. *Kunitz Stanley. Introduction* / Stanley Kunitz // *Drach Ivan. Orchard Lamps*; ed. by Stanley Kunitz; transl. by Daniel Halpern, Stanley Kunitz, Paul Nemser, Mark Rudman, Paula Schwartz and others. New York: The Sheep Meadow Press, 1978. – P. 1–4.

17. *Tarnawsky Marta. Ukrainian Literature in English, 1980–1989: An Annotated Bibliography* / Marta Tarnawsky. Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1999. – 464 p. (Occasional Research Report; No. 62). URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/English/ULE/RR62/rr62-j.htm> (дата звернення: 25. 10. 2020).

Надійшла до редколегії 18.11.20

Olha Luchuk, Cand. Sci. (Philol.), Assoc. Prof.
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

BOHDAN BOYCHUK AND THE ANTHOLOGY A HUNDRED YEARS OF YOUTH

The article outlines the literary activities of an outstanding Ukrainian writer and translator, one of the co-founders and prominent members of the New York Group of poets, Bohdan Boychuk (1927–2017). In particular, the research focuses on Boychuk's numerous collaborative projects on English translations of Ukrainian poetry. In the 1970s and 1980s, Boychuk collaborated with such American poets as Stanley Kunitz, Daniel Halpern, David Ignatow, Mark Rudman, and others. As a result, in the late 1970s, two collections of Ukrainian poetry in English were published, including Square of Angels by Bohdan Ihor Antonych and Orchard Lamps by Ivan Drach. At that time, Boychuk was also compiling an anthology of Ukrainian poetry in English and he encouraged these and other American writers to contribute to the project. Unfortunately, the anthology was not published then, but a bunch of English translations of Ukrainian poetry appeared in various literary journals, including Pequod, Kenyon Review, Grand Street, Confrontation, Translation, 2plus2, Forum, Studia Ucrainica, and others. Between 1999 and 2000, Boychuk shared his collection of English translations of Ukrainian poetry with the author of this article so that she could include them in a bilingual anthology of Ukrainian poetry in English A Hundred Years of Youth which she was co-editing at that time. Additionally, Boychuk co-translated English selection of poetry of four Ukrainian poets, including Viktor Kordun, Roman Babowal, Tadej Karabowicz, and Ivan Malkovych. These translations were specially done for the publication in A Hundred Years of Youth. Some of them appeared in the above anthology in 2000, but the others are being published here for the first time. Thus, this article is an attempt to reconstruct Boychuk's anthology of Ukrainian poetry in English.

Keywords: Ukrainian Poetry, Translations into English, Bilingual Anthologies, New York Group of Poets, Bohdan Boychuk.

References

- Antonych, B. (1977). *Square of Angels: Selected Poems* (No. 3, Ardis World Poets in Translation Series) (M. Rudman, P. Nemser, with B. Boychuk, Trans., B. Rubchak, Introduction). Ann Arbor: Ardis.
- Boychuk, B. Lysty do Olhy Luchuk [ta inshi materialy]. *Pryvatnyi arkhiv Olhy Luchuk. Teka "Bohdan Boychuk"*. Ark. 1–121.
- Boychuk, B. (1989). *Memories of Love: The Selected Poems* (M. Rudman, Ed., D. Ignatow, & M. Rudman in collaboration with author, Trans.). Riverdale-on-Hudson, N. Y.: The Sheep Meadow Press.
- Boychuk, B. (1988). Perekladatski konfrontatsii i kompromisy. *Studia Ucrainica*, 4, 6–14.
- Boychuk, B. (Comp.) (1993). *По за традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі*. Kyiv; Toronto; Edmonton; Ottawa: Vyd-vo Kanadskoho instytutu ukrainskykh studiy.
- Boychuk, B. (2003). *Spomyny v biohrafii*. (Seria "Ukrainski memuary"). Kyiv: Fakt.
- Boychuk, B. & Rubchak, B. (Comp.). (1969). *Koordynaty: Antolohia suchasnoi ukrainskoi poezii na Zakhodi, 1-2*, S. I.: Vyd-vo "Suchasnist".
- Drach, I. (1978). *Orchard Lamps* (S. Kunitz; Ed., D. Halpern, S. Kunitz, P. Nemser, M. Rudman, P. Schwartz, et al., Trans.). New York: The Sheep Meadow Press.
- Kunitz, S. (1978). Introduction. In I. Drach *Orchard Lamps* (S. Kunitz; Ed., D. Halpern, S. Kunitz, P. Nemser, M. Rudman, P. Schwartz, et al., Trans.) (pp. 1–4). New York: The Sheep Meadow Press.
- Lesych, V. (1960). *Kreidiiane kolo: Poezii zoshyt siomyi*. (Seria "Dlia amatoriv"). New York, München: Vyd. "Na hori".
- Lesych, V. (1965). *Vybrani poezii, 1930–1965*. New York: Obiednannia ukrainskykh pysmennykh "Slovo".
- Rubchak, B. Lyst do Olhy Luchuk vid 12 lypnia 1999 roku [ta inshi materialy]. *Pryvatnyi arkhiv Olhy Luchuk. Teka "Bohdan Rubchak"*. Ark. 1–20.
- Luchuk, O., & Naydan, M. (Comps. and eds.). (2000). *Sto rokiv iunosti: Antolohia ukrainskoi poezii 20 st. v anhlomovnykh perekladakh* (A Hundred Years of Youth: A Bilingual Anthology of 20th Century Ukrainian Poetry). Lviv: Litopys.
- Tarnawsky, M. (1999). *Ukrainian Literature in English, 1980–1989: An Annotated Bibliography*. (Occasional Research Report; No. 62). Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. Retrieved from <http://sites.utoronto.ca/elul/English/ULE/RR62/rr62-j.htm>.
- Zuievskiy, O. (1991). *Holub sered atelie: Poezii*. Edmonton: Obiednannia ukrainskykh pysmennykh "Slovo".
- Zuievskiy, O. (1993). *Kassiopea. Parafrazy: Poezii*. (B-ka zhurn. "Dnipro"). Kyiv: Dnipro.
- Zuievskiy, O. (1958). *Pid znakom Feniksa: Poezii*. (Seria "Dlia amatoriv"). München: Vyd. "Na hori".

УДК 81'(72)303.042:327

Ольга Пономаренко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АРХІТЕКТОНІКА СУЧАСНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Викладено бачення архітектоніки сучасного дипломатичного дискурсу як комплексного лінгвофілософського явища кінця XX – поч. XXI ст. Цьому передують короткий огляд існуючих визначень архітектоніки в загальному розумінні, у близьких і неспоріднених з філологією галузях. Запропоновано дефініцію архітектоніки із стрижневим поняттям "структурна будова цілого". На її основі та з урахуванням попередньо виробленого власного визначення дипломатичного дискурсу (як сукупності мовних, мовленнєвих, позамовних і віртуальних засобів висловлювання, використовуваних комплексно з відповідними манерами і лінією поведінки особами, професійно причетними до дипломатії як практичної реалізації зовнішньої політики держави та забезпечення її міжнародних відносин) наведено схематичну трикомпонентну графічну репрезентацію архітектоніки дипломатичного дискурсу наших часів: з ним самим у центрі, суміжними дискурсами на серединній відстані та несуміжними дискурсами на периферії. Таке зображення узгоджено з усталеним поняттям семантичного поля. Визначено, що єдина функція між компонентами архітектоніки забезпечується безперервними різновекторно направленими процесами взаємного обміну чисельною гамою мовних і мовленнєвих засобів, типових для кожного з цих елементів. Останнє є невід'ємною рисою ефективного комунікації та досягнення прагматичних цілей, включно із засобами природних мов. Наведено лаконічні висновки та окреслені перспективи найближчих у часі досліджень, які вбачаються в нагрітій необхідності лінгвістичного аналізу варіативності складових сучасного дипломатичного дискурсу за мовним спрямуванням.

Ключові слова: сучасний дипломатичний дискурс, архітектоніка, структурна будова, багаторівневі і мультивекторні зв'язки, взаємне збагачення.

Аналіз будь-якого явища не мислиться без вивчення та опису його будови, структури, композиції. Це справджується і у випадку комплексного наукового дослідження сучасного дипломатичного дискурсу, на якому сфокусована наша увага.

Архітектоніка в найширшому розумінні та як термін, що походить, передовсім, з архітектури, це – "гармонійне сполучення частин у єдине ціле; побудова" [2, с. 25]; загальна картина побудови цілого чи його частин. Стосовно дипломатичного дискурсу таке загальне визначення може доречно використовуватися політиками, фахівцями міжнародних відносин і права, власне, самими дипломатами. Частково ним послуговуються і лінгвісти, хоча для них архітектоніка набуває трішки іншого значення. Ближчими до необхідного мовознавцям є дефініції, розміщені в:

- англomовній Вікіпедії: "Архітектоніка позначає вивчення чи характер різних типів структури" (*переклад наш* – О.П.) [14];
- словнику Мерріам-Вебстер: "Архітектоніка – це 2а) уніфікуючий структурний малюнок-дизайн чого-небудь; 2б) система структури" (*переклад наш* – О.П.) [13];
- Вільному словнику: "3) у філософії – наукова систематизація знань" (*переклад наш* – О.П.) [12].

Останнє визначення видається надзвичайно лаконічним і точним. Саме в такому розумінні з нашаруванням додаткового відтінку значення "2б" словника Мерріам-Вебстер "архітектоніка" запозичується у мовознавчі дисципліни.

Значна робота з вивчення архітектоніки як поняття і терміна проведена дослідницями О. М. Шандренко та В. В. Козаченко, які в межах культурологічних наукових розвідок, проаналізували етимологію, сферу застосування та плюралізм трактувань об'єкта їхньої уваги. З'ясувалося, що на сьогодні вже усталено говорити про архітектоніку в архітектурі, мистецтві, дизайні, в образотворчому мистецтві, театральному мистецтві, кіно та режисурі. Колеги дійшли висновку, що для потреб їхньої праці "архітектоніка" варто розглядати як складну цілісність, як структурно-образне вираження форми і змісту художнього твору" [11, с. 69].

Наші попередники-філологи у своїх працях також уживали поняття "архітектоніка", зокрема, у контексті "композиції та архітектоніки тексту", "архітектоніки дискурсу" тощо, тлумачачи його через "структурну організацію", "композиційну структуру", "структуру предмета чи явища, систему його найсуттєвіших компонентів" [9,

с. 96] "структурування" [9, с. 97]. Досліджуючи журналістські тексти, К. С. Серажим визначила архітектоніку як "зовнішню" модель тексту, де чітко окреслені всі її складники [9, с. 96]. Архітектоніка тексту – це організація тексту щодо вираження його змісту [9, с. 99].

Поняття "архітектоніка публічного тексту" вживає А. П. Коваль [3], "архітектоніка публічного виступу" застосовує у своїй книзі Н. П. Пихтіна як назву підпункту 2 лекції 3.2, присвяченого структурі та основним вимогам до вступної, основної та заключної частин публічного виступу. Проте авторка не наводить самого визначення [5]. У мовознавчих працях зустрічається також поняття "архітектоніка тексту", під ним розуміється формальна структура тексту, об'ємно-прагматичне членування тексту на абзаци, пункти, підпункти [4]. Навіть з цих кількох цитат очевидно, що архітектоніку поза межами архітектури вчені намагаються ототожнити з поняттями будови, структури, композиції, схеми, каркаса, "кістяка", скелета. При цьому архітектоніку простежують як у явищах або процесах меншого масштабу, так і великих, містких, всеохоплюючих. Однак досі не існує єдиного хрестоматійного формулювання для її одноставного застосування та сприйняття в лінгвістиці.

Отже, для цілей лінгвістичних наукових розвідок з метою комплексного дослідження дискурсу [у нашому випадку – сучасного дипломатичного] як явища сьогоденного комунікативного простору вбачається доцільним розділити архітектоніку дискурсу. Під поняттям *дискурс* розуміємо як містке поняття, що виходить далеко за межі тексту, має свою особливу "граматику, особливий лексикон, особливі правила слововживання і синтаксису, особливу семантику, в кінцевому рахунку – особливий світ" [10, с. 45]. У його найзагальнішому тлумаченні, придатному для цілей лінгвофілософського аналізу, та архітектоніку дискурсу як когнітивно-семантичного і комунікативного явища для цілей лінгвопрагматичного аналізу. Дискурс розуміємо як "мовлення, занурене в життя", "цілеспрямована соціальна дія" [1, с. 136-137], зв'язний текст, представлений в усній чи письмовій формі, що аналізується з урахуванням екстралінгвістичних [...], а також із позиції всіх учасників комунікації та їхньої ілюктивної мети [6, с. 23].

У першому випадку видається можливим запропонувати *власну робочу дефініцію архітектоніки в лінгвістиці*, визначаючи останню як *структурно-композиційну лінійну (однорівневу, моно-/двовекторну) та/чи ієрархічну (багаторівневу, мультивек-*

кторну, множинну) **структурну будову з урахуванням** неодмінної наявності чисельних **інтердисциплінарних зв'язків** між складовими елементами (серед яких простежуються головні та другорядні), **а також усієї палітри форм, логіко-філософських, історично-еволюційних і гео-соціо-лінгвальних проявів** [досліджуваного дискурсу]: від прадавніх до новітніх, включаючи як традиційні, так і оказіональні (*ad hoc*).

У другому випадку пропонуємо визначати **архітектуру** через її **отождошення з поняттям комунікативної моделі** [досліджуваного дискурсу].

Послугуючись обома визначеннями як відправною точкою та основою класифікації, а також власним авторським визначенням дипломатичного дискурсу на його сучасному етапі розвитку (сукупність мовних (фонетико-просодичних, лексико-граматичних, риторико-стилістичних), мовленнєвих (тактичних, стратегічних, комунікативних), позамовних (пара- та метамовних) і віртуальних засобів висловлювання, використовуваних [вживаних] комплексно з відповідними манерами та лінією поведінки – у вузькому розумінні – особами, професійно причетними до дипломатії як практичної реалізації зовнішньої політики держави та забезпечення її міжнародних відносин, і – у широкому розумінні – будь-кого, хто висловлюється та поводить таким чином [8, с. 42]), наводимо наше бачення архітектури сучасного дипломатичного дискурсу.

На загал, дипломатичний дискурс сьогодення значною мірою втратив колишні риси закритості й таєм-

ничості. Це, у свою чергу, розширило коло контактів, сфер інтересу та професійної активності кадрових дипломатів. Тепер їм доводиться вирішувати не лише вузько професійні, але й віддалені чи невластиві для їхнього ремесла питання. Для цього необхідно комунікувати з професіоналами інших сфер діяльності, інколи "занурюватися" у подробиці відповідних подій, розумітися на термінології тощо, унаслідок чого документи, що створюються дипломатами після такої співпраці, чи виступи й промови з підсумками проведеної роботи рясніють лексичними одиницями відповідних суміжних і несуміжних дискурсів, а мовлення в цілому модифікується під впливом стратегій і тактик, типово вживаних в інших професійних дискурсах. Саме ці спостереження і наштовхнули нас на створення загального номенклатурного переліку, типології сучасного дипломатичного дискурсу [8], а вже на її основі – на опис архітектури дипломатичного дискурсу – з ним самим у центрі, спорідненими дискурсами у близькому радіусі та неспорідненими – на більшій відстані. Таке бачення перегукується традиційними зображеннями семантичних полів, що, власне, не дивно, оскільки інтердискурсивність і контамінованість [6] у випадку дипломатичного дискурсу полягають саме у взаємопроникненні та спільному використанні тем (тематики), комунікативних стратегій і тактик, сталих виразів, ряду риторико-стилістичних засобів і прийомів, фразеологізмів, крилатих виразів і окремих лексичних одиниць.

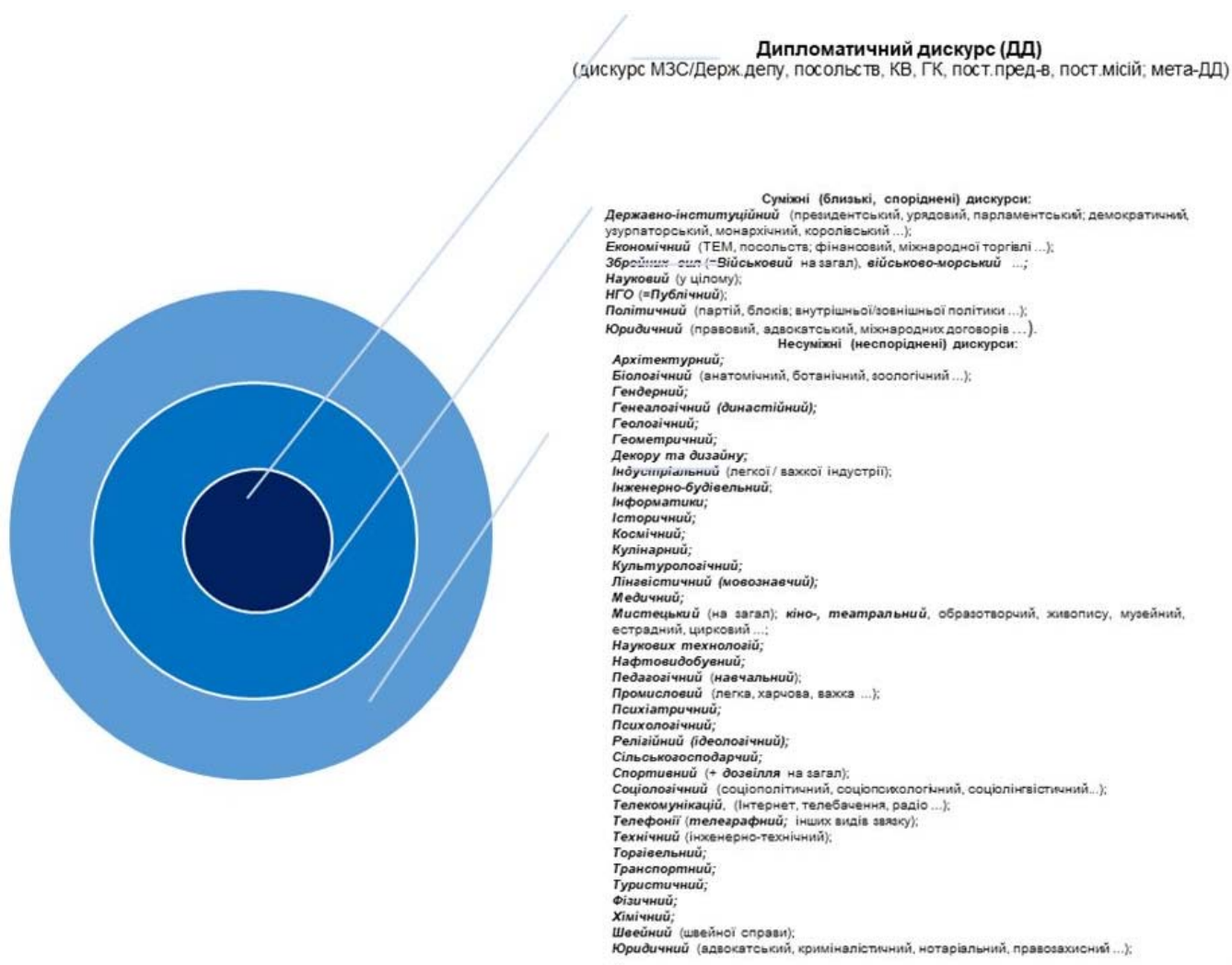

Рис. 1. Архітектура дипломатичного дискурсу кінця XX – поч. XXI ст.

У межах кожного "поля" перелік належних йому дискурсів упорядковано в алфавітному порядку, що вказує на рівність статусів суміжних або несуміжних дискурсів між ними самими та у їхньому стосунку до дипломатичного.

Висновки, тези та положення:

Архітектура сучасного дипломатичного дискурсу – розгалужена та багатокомпонентна.

Головний і центральний конститутивний елемент цієї "будови" (її "стрижень", "паля") – це, власне, сам дипломатичний дискурс як вузькопрофесійне спілкування кар'єрних дипломатів у ролі творців і/або реципієнтів між собою та/чи з відповідними профільними установами (МЗС, Державними департаментами, Посольствами, Генеральними консульствами, Консульськими відділами, Постійним місіями та представництвами чи їхніми національно-специфічними гомологами).

Інші компоненти архітектури сучасного дипломатичного дискурсу (її "будівельний матеріал" – "цеглинка", "блоки", "клітини") належать до двох груп – суміжних і несуміжних дискурсів. *Єдальна функція* між ними забезпечується та експлікується безперервними різновекторно направленими процесами взаємного обміну, збагачення – запозичення та використання – широкої палітри мовних і мовленнєвих засобів, властивих кожному з них, що водночас є виробничою необхідністю і вимогою часу задля забезпечення та підтримки максимальної ефективності спілкування на міжгалузевому, міждержавному, міжнародному рівні.

Розподіл дискурсів, які доповнюють структуру сучасного дипломатичного дискурсу та забезпечують його комплексність і цілісність на суміжні й несуміжні ґрунтіється на кількох критеріях: професійній належності/релевантності; загальній логіці, результатах статистичного аналізу та суб'єктивних спостереженнях автора. Безперечність постійної еволюції природних мов і невпинний поступ науково-технічного прогресу, які постійно вносять корективи у правила, норми й канони, презюмовано, із часом, можуть вплинути на архітектоніку досліджуваного дискурсу, змінивши описану тут вище структуру. Таке явище не повинно сприйматися як негативне, а лише відкривати нові горизонти для мовознавчих наукових розвідок і уточнення лінгвістичних теорій стосовно дипломатичного дискурсу кожної нашої епохи його розвитку.

А перспективи наступних досліджень у найближчому майбутньому впливають із чисельних складових – "цеглинок" архітектури дипломатичного дискурсу. Отже, очевидною є потреба вивчати у подальшому

варіативність складових дипломатичного дискурсу як самостійного комплексного явища сучасного комунікативного простору та *комунікативну модель* сучасного дипломатичного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // лінгвістич. енциклопед. словарь; гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. ВТС СУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
3. Коваль А.П. Композиція та архітектура публіцистичного тексту / А.П. Коваль // Особливості мови і стилю засобів масової інформації. – К.: Вища шк., 1983. – С. 5–18.
4. Конспект лекцій з дисципліни "Документна лінгвістика". – URL: <https://studopedia.info/10-51433.html>.
5. Пихтіна Р. П. Основи педагогічної техніки / Р. П. Пихтіна: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 316 с. [Електронне видання]. – Режим доступу: http://m.pidruchniki.com/1295012754523/pedagogika/osnovi_pedagogichnoyi_tekhniki.
6. Пономаренко О.В. Інтердискурсивність як провідна риса дипломатичного дискурсу (на матеріалі виступів Міністра закордонних справ Італії Дж.Терці ді Сант-Агата на IX Конференції Послів у Римі) / О.В. Пономаренко // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Іноземна філологія. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2014. – Вип. 47. – С. 30–35.
7. Пономаренко О. В. Лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі: дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Пономаренко Ольга Володимирівна; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 245 с.
8. Пономаренко О. В. Універсальна типологія сучасного дипломатичного дискурсу (на прикладі Аргентини, Іспанії, Італії, Франції, Великобританії, США) / О. В. Пономаренко. – К.: Видав. дім Дмитра Бурого, 2019. – С. 185–195.
9. Серажим К. С. Композиція та архітектура тексту: принципи редакторського втручання. Розд. 4. Історія, теорія й практика журналістики, видавничої справи та редагування / К. С. Серажим. [Електронне видання]. – 2014. – С. 95–100. – Режим доступу: esnuir.eeun.edu.ua...bitstream.
10. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип. Причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века: сб. ст.; под ред. Ю. С. Степанова. – М.: РГГУ, 1995. – С. 35–73.
11. Шандренко О. М. Архітектура: слово – поняття – термін. Розд. 2. Теоретико-методологічний аспект культурної діяльності / О. М. Шандренко, В. В. Козаченко. [Електронне видання] // Актуальні питання культурології. Альманах наукового товариства "Афіна" каф. культурології та музеєзнавства Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. – Вип. 16/2016. – Рівне, 2016. – С. 65–70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apkant_2016_16_17.pdf.
12. Architectonics / The Free Dictionary by Farlex. – [Electronic resource]. – Mode of access: World Wide Web: – <http://www.thefreedictionary.com/Architectonics>. – (Viewed on November 24, 2019).
13. Architectonics / Webster. – [Electronic resource]. – Mode of access: World Wide Web: – <http://www.merriam-webster.com/dictionary/architectonics>. – (Viewed on November 24, 2019).
14. Architectonics / Wikipedia. – [Electronic resource]. – Mode of access: World Wide Web: – <http://en.m.wikipedia.org/wiki/Architectonics>. – (Viewed on November 24, 2019).

Надійшла до редколегії 01.12.19

Oliha Ponomarenko, Assoc. Prof., Cand. Sci. (Philol.)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ARCHITECTONICS OF THE CONTEMPORARY DIPLOMATIC DISCOURSE

The author's point of view and interpretation of architectonics in the contemporary diplomatic discourse, being a complex linguo-philosophical phenomenon of the period between the end of the 20th – beginning of the 21st century, are exposed in this article. This thesis is preceded by a brief overview of the existing definitions of architectonics in the general assumption and the broadest meaning, used in adjacent to Philology fields, as well as in the most distant ones. The author suggests the definition of architectonics for its further usage by peers in different linguistic branches and research. "The structure of the whole" is the core notion of the thesis provided and argued. This essential part of the architectonic definition, together with the definition of the diplomatic discourse [understood as the unity of purely language, speech, extralinguistic and virtual means of expression, chosen to complete the respectful manners and the general line of conduct by those exponents who – professionally – deal with diplomacy, intended as the practical realization of the external policy of a state and with providing and assuring the intercourse of international relations], previously elaborated by the very author, gave grounds for designing the schematic tri-component graphic representation of the architectonic of the modern diplomatic discourse. The diplomatic discourse itself is placed in the center of the structure, a certain number of adjacent discourses are collocated somewhere in the medium distance, while non-related discourses occupy the periferic position. Such a representation goes within the same line as the semantic fields do, and is coherent to them. It was defined that the linking function between the components of architectonics is provided by uninterrupted multidirectional processes of exchange, mutual enrichment of the vast spectrum of language and speech means, inherent for each of these elements. The latter is the intrinsic feature of the effective communication and reaching pragmatic goals, with the help of all natural languages' means. Finally, the key conclusions of this short research are summarized, and the perspectives for further investigations in the nearest future are drawn. These perspectives are urged by obvious necessity, scientific demand and consist in linguistic analysis of the variability of the contemporary diplomatic discourse components, with the regard of a particular language peculiarity.

Keywords: modern/contemporary diplomatic discourse, architectonics, structure, multi (many) level and multi-vectored relations, mutual enrichment.

References

1. Arutjunova, N. D. (1990). Diskurs. In V.N. Jarceva (Ed.), *Lingvistich. jencikloped. slovar'*. (pp. 136–137). Moscow: Sov. jenciklopedija.
2. Busel, V.T. (Comp., ed.) (2003). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv; Irpin VTF "Perun".
3. Koval, A.P. (1983). Kompozytsiia ta arkhitektonika publitsystychnoho tekstu. In *Osoblyvosti movy i styliu zasobiv masovoi informatsii* (pp. 5–18). Kyiv: Vyshcha shkola.
4. Konspekt leksii z dystsypliny "Dokumentna linhvistyka". Retrieved from <https://studopedia.info/10-51433.html>.
5. Pykhtina, R. P. (2013). *Osnovy pedahohichnoi tekhniki*. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury. Retrieved from http://m.pidruchniki.com/1295012754523/pedagogika/osnovi_pedagogichnoyi_tekhniki.
6. Ponomarenko, O.V. (2014). Interdyskursyvnist yak providna rysa dyplomatychnoho dyskursu (na materialy vystupiv Ministra zakordonnykh sprav Italii Dzh.Tertsii di Sant-Ahata na 9 Konferentsii Posliv u Rymi). *Visn. Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Inozemna filolohiia*, 47, 30–35.
7. Ponomarenko, O. V. (2004). *Linhvoprahmatychni zasoby vyrazhennia ukhynnosti v suchasnomu italiiskomu politychnomu dyskursi: dys... kand. filol. nauk: 10.02.05*. Kyiv: Kyiv.nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka.
8. Ponomarenko, O. V. (2019). Universalna typolohiia suchasnoho dyplomatychnoho dyskursu (na prykladi Arhentyny, Ispanii, Italii, Frantsii; Velykobrytanii, SSHA), 185–195. Kyiv: Vydav. dim Dmytra Buraho.
9. Serazhym, K. S. (2014). Kompozytsiia ta arkhitektonika tekstu: pryntsyipy redaktorskoho vtruchannia. Retrieved from esnuir.eenu.edu.ua...bitstream.
10. Stepanov, Ju. S. (1995). Al'ternativnyi mir. Diskurs. Fakt i princip. Prichinnosti. In Ju. S. Stepanov (Ed.), *Jazyk i nauka konca 20 veka: sb. st.* (pp. 35–73) Moscow: RGGU.
11. Shandrenko, O. M. (2016). Arkhitektonika: slovo – poniattia – termin. *Aktualni pytannia kulturolohii. Almanakh naukovoho tovarystva "Afina" kaf. kulturolohii ta muzeieznavstva Rivnenskoho derzh. humanitarnoho un-tu.*, 16/2016, 65–70. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apkant_2016_16_17.pdf.
12. Architectonics. In *The Free Dictionary by Farlex*. Retrieved from <http://www.thefreedictionary.com/Architectonics>.
13. Architectonics. In *Webster*. Retrieved from <http://www.merriam-webster.com/dictionary/architectonics>.
14. Architectonics. In *Wikipedia*. Retrieved from <http://en.m.wikipedia.org/>

FECI QUOD POTUI, FACIANT MELIORA POTENTES

Михайло Гнатюк, д-р філол. наук, проф.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

РОКСОЛАНА ЗОРІВЧАК: ТРУДИ І ДНІ ПРОФЕСОРА

Коли сьогодні говоримо про розвиток філологічної науки останнього періоду у Львівському національному університеті імені Івана Франка, то серед інших видатних особистостей постать професора Роксолани Зорівчак є особливо актуальною. Вона зробила вагомий внесок у розвиток перекладознавства в Україні, у вивчення українсько-англійських літературних і мовних зв'язків. Сьогодні, коли професора немає серед нас, думаємо про те, що зробила ця непересічна жінка для розвитку германістичних студій в університеті.

Англійську філологію вивчали у Львівському університеті ще з довоєнних часів, проте ще з часів Австро-Угорщини в Галичині найбільш популярною була німецька мова. Після Другої світової війни вивчення англійської мови було певним чином явищем екзотичним. Вибір англійської філології у перші післявоєнні роки випускницею Львівської школи № 36 Роксоланою Мінко був свідомим бажанням, що мотивувалося передусім намаганням через посередництво цієї мови популяризувати українську мову та літературу у світі. До того ж, це було продовженням родинної традиції, коли батьки і діди Роксолани Петрівни чесно служили своєму народові. Випускниця школи перейняла цю традицію від свого дідуся Юліана Дзеровича, який був професором Львівської духовної академії, крилошанином Святоюрської капітули, останнім головою "Просвіти" до 1939 року. Залишилися тільки спогади про дідуся, як і про батька, – Петра Мінка – правника, який пережив польську катівню у Березі Картузкій, але не вижив від більшовицької кулі в листопаді 1939 року, коли переходив радянсько-німецький кордон, рятуючись від чергових НКВДських переслідувань. Патріотичну настанову молодий філолог одержала і від матері – вчительки української мови і літератури Лідії Мінко.

Випускниця англійської філології Львівського університету (1956), яка блискуче закінчила студії, не знайшлося місце праці в *alma mater*, вона довгий час працювала викладачем англійської мови у Львівській консерваторії. Саме тоді автору цих рядків пощастило познайомитись з цією непересічною жінкою в редакції збірника "Українське літературознавство". Для мене, технічного секретаря збірника, тоді було не цілком зрозумілим, чому оригінальні статті Роксолани Зорівчак без будь-яких пояснень не пускають до друку. І тільки згодом з'ясувалося, на заваді була патріотична настанова усеї родини вченої.

Із того часу, незважаючи на вікову різницю, у нас склалися добрі наукові взаємини. Не можу не зазначити, що мені, тоді молодому адептові науки, було чому повчитися у викладача, згодом доцента, а пізніше професора Львівської консерваторії імені М. Лисенка. Як вчений Роксолана Петрівна зайнялася малодослідженими в Україні, зокрема у Львові, проблемами перекладознавства. У Києві в 70–80 роки працювали знані перекладачі з європейських мов Григорій Кочур і Микола Лукаш, які стимулювали теоретичні напрацювання в галузі перекладознавства. Це стало новим поштовхом для вивчення українсько-англійських перекладів. Добрим порадиником Роксолані Петрівні у цей час став київський професор Юрій Жлуктенко. Та понад усе чи не вирішальний вплив на формування вченої належав Григорієві Кочуру.

Саме Григорій Порфирович "дивився на переклад широко – не як на ремесло (вірніше не тільки ремесло), а як на важливу культурну діяльність, як на знаряддя національної культури, аргумент національної ідентичності й зрілості" (Михайлина Коцюбинська). Під впливом спілкування з "метром" та з родинної патріотичної настанови викристалізовувалися перекладознавчі ідеї Роксолани Зорівчак.

На кінець 80-х років Роксолана Петрівна стала одним із авторів престижних перекладознавчих праць, серед них – "Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті" (1988). Особливо плідним для професора Р. Зорівчак став час Незалежності України. Саме 90-ті роки XX – початок XXI ст. вповні розкрили не тільки філологічні здібності вченої, але й її риси як вмілого організатора науки. Як одного з найавторитетніших перекладознавців вчену запросили на роботу до рідного Львівського університету імені Івана Франка.

Із 1992 року Роксолана Петрівна працювала на кафедрі англійської філології, а в 1998 р. організувала кафедру перекладознавства та контрастивної лінгвістики, яку з ініціативи професора Р. Зорівчак названо іменем видатного вченого філолога, перекладача Григорія Кочура.

Подвижницькою працею вчена згуртувала колектив однодумців, які сьогодні є гордістю науки перекладознавства, не тільки в нашому університеті, але й далеко за його межами. Професор Роксолана Зорівчак неодноразово представляла львівську школу перекладачів на різноманітних міжнародних форумах у Великобританії, США. Завжди у своїх виступах вона акцентувала увагу на внеску українських учених у науку перекладу. Для нашої науки це особливо важливо, оскільки в деяких наших та зарубіжних університетах проблеми перекладу вивчаються без української складової. Про авторитет вченої свідчать численні посилання на її праці дослідників з Європи та США.

Особливо продуктивними були контакти Роксолани Петрівни з англійською перекладачкою творів української літератури Вірою Річ. Характерно, що ця перекладачка, не маючи ні краплі української крові, зробила величезний внесок у популяризацію серед англійських читачів творів української літератури. До кола тих, з ким професор Р. Зорівчак мала добрі наукові контакти, належать американський професор Леонід Рудницький, публіцист Петро Фединський та інші.

Професор Р. Зорівчак була одним з ініціаторів відновлення Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. До кінця своїх днів вона була активним членом президії товариства, очолювала комісію всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша. Плідною була праця Роксолани Петрівни в Академії вищої школи України. До її слова прислухалися, з нею радилися. Не чужими для професора були популярні виступи в газетах, журналах, на засіданнях Львівського відділення спілки письменників України.

Професор Зорівчак була вимогливим викладачем, доброзичливим товаришем і порадиником. До неї можна було звернутися по телефону у будь-який час. У науковому проєкті "Історія української літератури у 12 томах", що його здійснює Національна академія наук, 8 том присвячений вивченню творчості Івана Франка. Мені, як координатору цього тому, доводилося неодноразово спілкуватися з ученою як керівником розділу "Іван Франко і зарубіжні літератури". Слід зауважити, що, незважаючи на поважний вік і стан здоров'я, професор закінчила свою частину, що стосувалася питань "Франко і англійська література". У той час як інші автори розділу наразі не виконали своєї частини роботи.

Професор була активним учасником усіх з'їздів українців (Київ, Львів, Харків, Одеса, Чернівці, Донецьк, Київ). Особливо запам'яталася моя співпраця з Роксоланою Петрівною на одеському та донецькому форумах. У Донецьку ми удвох вели секцію франкознавства, на якій виступали філологи не тільки з України. Для учасників конгресу позиція саме львівської школи філологів була напрощуд принциповою. Шкода, що сьогодні такі з'їзди втрачають своє значення. Передусім такі зустрічі в різних університетських центрах сприяють єднанню українських учених та зарубіжних дослідників, що займаються проблемами українознавства.

Не можу не згадати ще однієї ініціативи, яка виходила від Роксолани Петрівни. Протягом майже 20 років у Дзеркальній залі нашого університету проводилися Франкові дні, на яких сходилися вчені, аспіранти, студенти, учителі, лікарі, які читали твори нашого великого патрона. Мені доводилося неодноразово разом з професором Зорівчак організовувати ці читання. На них виховувалася повага до слова. Незабутнє враження справляли виступи професора Андрія Содомори, викладача медуніверситету Богдана Дячишина, академіка-математика Богдана Пташника. Душею цього заходу була професор Зорівчак.

Як член вченої ради Львівського національного університету Роксолана Петрівна вміла відстоювати свою думку навіть тоді, коли це не подобалося окремим членам. Та коли професор була переконана у правоті своєї думки, вона не зважала ні на які вмовлення.

В умовах незалежної України вповні розкрився талант ученої – організатора науки. Нагороджена багатьма відзнаками Міністерства освіти і науки, вона була лауреатом Літературної премії імені Григорія Кочура та Миколи Лукаша. Серед нечисленних професорів-жінок Львівського університету Роксолана Зорівчак нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

Невблаганна смерть у жовтні 2018 року вирвала з грона професорів Львівського університету Роксолану Зорівчак. Це втрата не тільки для нашого університету, але й для всієї української філологічної науки. Для колег, друзів, учнів професора залишаться її праці. Наукові проєкти, які вона здійснила, працюватимуть для наступних поколінь дослідників.

Mykhailo Hnatiuk, Dr. Sci. (Philol.), Prof.
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

ROKSOLANA ZORIVCHAK: THE LIFE AND WORKS OF THE PROFESSOR

РЕЦЕНЗІЇ

Myroslav Shkandrij, Prof. Emeritus
University of Manitoba, Winnipeg, Canada

REVIEW OF KOLOMIYETS, L. V. UKRAINSKYI KHUDOZHNIY PEREKLAD TA PEREKLADACHI 1920–30-KH ROKIV.

**Materialy do kursu 'Istoriia perekladu'. Navchalnyi posibnyk. –
Vinnytsia: Nova knyha, 2015. – 360 p. ISBN 978-966-382-574-8**

To many readers of the *Visnyk Kyivskoho universytetu* Lada Kolomiets will be familiar as a leading expert on Ukrainian translation studies. Her *Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920-30-kh rokiv* has been widely acclaimed as a ground-breaking book that for the first time succeeded in gathering materials of both a biographical and bibliographical nature on the work accomplished by Ukrainian translators in the 1920s. Her text is an invaluable resource that is now widely used in university studies as a source book and study text.

However, it should be noted that this is also an important work of scholarship. In the introductory chapter the author provides a masterful overview of achievements by an entire galaxy of talented translators during the post-revolutionary years. She stresses the importance of this work for future literary and cultural developments and goes on to indicate the various stages or phases in the history of translation work (from national enthusiasm to enforced conformity, followed by repression), and draws attention to many individuals whose publications from the 1930s were obscured, denied, or unduly neglected. In this way the author provides a panoramic overview that emphasizes the parallel work done in both Soviet Ukraine and in Polish-ruled Galicia. The "colossal scale" of the translation wave, as she indicates, still requires detailed study, because it offers important insights into the cultural orientation of Ukrainian intellectuals, their relations with Russian-, Yiddish-, and Hebrew-language authors, into the process of canon formation, and the development of Ukrainization. Among many discoveries made by the author, one might mention the importance of the work accomplished by the VUAN (All-Ukrainian Academy of Sciences). The Academy, for example, compiled and edited over fifty dictionaries, both general and specialized, including bilingual Russian-Ukrainian dictionaries. Most of these were destroyed in 1933, and some at the end of the decade. Kolomiets also indicates that many texts by talented linguists who were members of this Academy were in later Soviet times published anonymously or under the names of other people. Bringing to light exactly what was written and by whom is not the least of the author's achievements in this study.

In the first section she examines in detail the work done by outstanding translators, such as Hryhorii Kochur, and the pioneering scholarship on translation studies by such figures as Mykhailo Moskalenko. In ensuing chapters, she examines the translations of the Bible, Latin and Greek classics, and the classics of world literatures. In the second section she examines the history of translations into Ukrainian during the 1920s and 1930s, devoting time to the greatest figures in the field, such as Mykola Zerov, Maksym Rylsky, Osvold Burhardt (Iurii Klen), Balerian Pidmohylny, Mykhailo Rudnytsky, Pavlo Tychyna, Mykola Bazhan and Volodymyr Svidzinsky. A chapter is devoted to "translator families," such as those of Modest and Zinaida Levytsky; Liudmyla and Veronika Cherniakhivska; Ivan Kulyk and Liutsiana Piontek; Perets Markish, Zinaida Ioffe and Borys Tkachenko. Chapters follow on translators who played an important role in civic life and on those who are today little known by the general public. Finally, there is a section on three outstanding figures, whom the author considers to be the greatest names among translators: Borys Ten, Vasyl Mysyk and Hryhorii Kochur. The book ends with a detailed list of bibliographical references, a list of names and works, and a valuable index.

The book is of great value to students of literature, to critics and historians, but it is also an invaluable resource for anyone interested in wider issues, such as the Ukrainian political situation during the 1920s, problems of translation studies, or the topic of how cultural transfers occur. The book is based on original and scrupulous scholarship, and provides a wealth of unexpected insights into many figures and issues. It has, for example, sometimes gone unrecognized that many of the most talented writers "escaped" from pressing political pressures or from unwanted oversight by devoting their time to translation work of a high standard. Many of these figures enriched the spectrum of literary studies by providing readers with translations from the literatures of North America, along with those of Western and Eastern Europe, but also from less well known Caucasian literatures (Armenian, Georgian, Azerbaijani, Ossetian), Central Asian (Tajiki, Kazakh), Far Eastern (Japanese, Chinese), among numerous others. Kolomiets's text provides an excellent guide to this enormous body of work, which is only now attracting the attention it deserves.

Мирослав Шкандрій, проф.-емерит
Університет Манітоби, Вінніпег, Канада,
переклад: Оксана Пригодій, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА: КОЛОМІЄЦЬ Л. В. УКРАЇНСЬКИЙ ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ТА ПЕРЕКЛАДАЧІ 1920–30-Х РОКІВ.

**Матеріали до курсу "Історія перекладу". Навчальний посібник. –
Вінниця: Нова книга, 2015. – 360 с. ISBN 978-966-382-574-8**

Багато читачів Вісника Київського університету знають Лад Коломієць як провідного фахівця українського перекладознавства. Її навчальний посібник *Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років* є широковідомою новаторською книгою, де вперше зібрано матеріали щодо надбань українських перекладачів 1920-х років як

біографічного, так і бібліографічного характеру. Здобуток Лади Коломієць слугує безцінним ресурсом, який використовується в університетських програмах як навчальний посібник та джерелознавчий ресурс.

Однак слід зазначити, що це також важлива наукова робота. У вступній частині авторка представляє майстерний огляд досягнень цілої плеяди талановитих перекладачів постреволюційних часів. Вона наголошує на цінності цієї роботи для майбутнього літературного і культурного розвитку країни та простежує різні етапи чи фази в історії перекладознавства (від національного ентузіазму до насильницького підпорядкування, що згодом призвело до репресій), а також звертає увагу на багатьох людей, чиї публікації у 1930-х роках були прихованими, забороненими, або знехтуваними. Таким чином, дослідниця надає панорамний огляд, який окреслює одночасну перекладацьку працю, здійснювану в Радянській Україні та на Галичині, яка в той час входила до складу Польщі. "Грандіозна шкала" перекладацької хвилі, як наголошує дослідниця, все ще потребує детального вивчення, адже це дозволить простежити за орієнтацією українських інтелектуалів на культурну спрямованість, їхні відносини з письменниками, які писали російською, мовою їдиш та івриті під час формування основних канонів та розвитку українізації. Серед багатьох відкриттів, зроблених авторкою, влучним буде зазначити роботу, здійснену ВУАН (Всеукраїнською Академією Наук). Наприклад, Академія склала та зредагувала понад п'ятдесят словників загального й спеціалізованого спрямування, включаючи двомовні російсько-українські словники. Більшість із них були знищені в 1933 році, а деякі – наприкінці десятиліття. Лада Коломієць підкреслює, що багато текстів талановитих мовознавців, які були членами цієї Академії, в радянські часи публікувалися анонімно або під іменами інших людей. Висвітлення авторства певних робіт та творчого доробку певних авторів становить одне з вагомих досягнень цієї книги.

У першому розділі дослідниця детально вивчає здобутки видатних перекладачів, таких як Григорій Кочур, а також подвижницьку працю таких перекладознавців, як Михайло Москаленко, який зробив величезний внесок у розвиток історії перекладу. У наступних розділах авторка розглядає переклади Біблії, латинських та грецьких класиків, а також майстрів слова світової літератури. У другому розділі дослідниця відстежує динаміку перекладів українською мовою від 1920-х до 1930-х років. Авторка загострює увагу на найбільших постатях у царині перекладу, таких як Микола Зеров, Максим Рильський, Освальд Бургардт (Юрій Клен), Валеріан Підмогильний, Михайло Рудницький, Павло Тичина, Микола Бажан, Володимир Свідзінський та ін. Окремий підрозділ присвячений "перекладацьким родинам", а саме: перекладацькій діяльності Модеста та Зінаїди Левицьких; Людмили та Вероніки Черняхівських; Івана Кулика та Люціани Піонтек; Переца Маркиша, Зінаїди Йоффе й Бориса Ткаченка та ін. Наступні підрозділи зображують перекладачів, які відіграли значну роль у громадському житті та тих, які на сьогодні лишилися маловідомими не тільки широкій громадськості, а й науковій спільноті. Насамкінець, авторка подає розділ про три видатні постаті, яких вважає визначними у перекладі: Бориса Тена, Василя Мисика та Григорія Кочура. Книга закінчується детальним переліком бібліографічних довідок, цінними іменними покажчиками авторів оригінальних творів та перекладачів.

Рецензована книга стане в нагоді не лише студентам-філологам, критикам та історикам, вона також є неоціненним джерелом для будь-кого зацікавленого в політичній ситуації України 1920-х років, проблемах перекладознавства чи темі культурних трансферів. Книга базується на копіткому науковому дослідженні та представляє безліч несподіваних поглядів щодо багатьох фігур та питань перекладу. Наприклад, малопоміченим залишався той факт, що низка талановитих письменників "рятувалися" від наполегливого політичного тиску або від небажаного нагляду, віддаючи свій час високоякісній перекладацькій праці. Чимало з цих постатей істотно збагатили спектр літературознавчих досліджень своїми перекладами американської, західноєвропейських та східноєвропейських літератур. Окрім того, вони здійснювали переклади творів менш відомих кавказьких літератур (вірменської, грузинської, азербайджанської, осетинської), літератур народів Центральної Азії (таджицької, казахської), літератур країн Далекого Сходу (японської, китайської) та багато інших. Навчальний підручник Лади Коломієць є чудовим дороговказом до цього величезного масиву художніх перекладів, більшість із яких лише зараз привертають до себе належну увагу.

Лада Коломієць, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА: ЕНЦИКЛОПЕДІЮ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА:

у 4 т. Т. 1: пер. з англ. / за ред.: Іва Ґамб'є та Люка ван Дорслара;

за заг. ред.: О. А. Кальниченко та Л. М. Черноватого. – Вінниця: Нова Книга, 2020. – 584 с.
(Серія UTTU Series). ISBN 978-966-382-459-8 (серія). ISBN 978-966-382-806-0

Український переклад першого тому відомої чотиритомної праці "Handbook of Translation Studies", опублікованої (2010-2011) у видавництві суспільної та гуманітарної літератури "Джон Бенджамінз" (John Benjamins Publishing Company), за редакцією Іва Ґамб'є (Yves Gambier), професора університету Турку (Фінляндія), та Люка ван Дорслара (Luc van Doorslaer), професора університету Левена у Фландрії (Бельгія), становить частину цілісного проєкту паперового та інтернет-видання українською мовою цього епохального чотиритомника. Принагідно зазначу, що нині вже готова до видання українська версія наступного тому.

"Енциклопедію перекладознавства" призначено передусім для науковців, які досліджують художній, усний та галузевий переклад, університетських викладачів, студентів, аспірантів і докторантів філологічних спеціальностей, а також для перекладачів у різних професійних галузях. До участі над першим томом цього грандіозного проєкту, офіційним координатором якого виступив доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Олександр Кальниченко, були залучені 45 фахівців-перекладачів. Окрім вищевказаної кафедри, до перекладацької праці приєдналися викладачі кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, кафедри англійської філології та перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка та кафедри перекладу, прикладної та загаль-

ної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, до роботи над перекладами долучилися й окремі викладачі інших вишів України, а також перекладач-синхроніст ООН В'ячеслав Новіков. Особливий внесок в організацію проекту зробили професори Роксоляна Зорівчак та Надія Гладуш. Імена всіх перекладачів наведені у змісті тому.

Перший том "Енциклопедії перекладознавства" містить статті визнаних фахівців у галузі перекладу, зокрема це такі автори, як Ампаро Уртадо Альбір, Фабіу Альвес, Бен ван Вайк, Мері Снел-Горнбі, Ів Ґамб'є, Джуліан Гаус, Даніель Ґудек, Дірк Делабастіта, Люк ван Дорслар, Дороті Келлі, Майкл Кронін, Пауль Кусмаул Маріанна Ледерер, Джеремі Мандей, Кірстен Малмк'єр, Крістіана Норд, Оуті Палопоскі, Алешандра Асіш Роза, Луїз фон Флотов, Крістіна Шефнер та ін.

Цей том охоплює широке коло тем, актуальних для сучасної гуманітаристики, зокрема для таких суміжних із перекладознавством наук, як історія, соціологія, політологія тощо. Варто перелічити теми, включені до першого тому. Це автоматизований переклад; автопереклад; адаптація; аудіовізуальний переклад; багатомовність і переклад; відкритий і закритий переклад; всесвітня мережа (веб) і переклад; герменевтика та переклад; глобалізація та переклад; гумор у перекладі; ґендер і переклад, дескриптивне (описове) перекладознавство; дитяча література та переклад; драматургічний переклад; етика й переклад; етнографічні підходи; журналістика і переклад; закадровий переклад та дублювання; ідейний підхід та громадсько-політична активність у перекладознавстві; інтерпретативний підхід; історія перекладу; когнітивні підходи; комерційний переклад; комікси у перекладі; компетентність; переклад конференцій; корпуси; літературознавство і перекладознавство; локалізація і переклад; машинний переклад сьогодні; методика навчання перекладу; навчання мови та переклад; науковий переклад; нетворкінг та перекладачі-волонтери; норми перекладу; одиниця перекладу; опосередкований усний переклад; переклад; переклад з аркуша: прима віста; перекладацький інструментарій; перекладацькі "помилки"; перекладацькі стратегії і тактики; перекладознавство; перенесення (трансфер) і трансферні студії; "повороти" перекладознавства; повторний переклад; полісистемна теорія та переклад; політичний переклад; послідовний усний переклад; постколоніальні літератури та переклад; прикладне перекладознавство; програма навчання перекладу та план навчального процесу; протокол "міркуй у голос"; процес перекладу; релевантність і переклад; релігійний переклад; семантичні моделі та переклад; семіотика і переклад; синхронний переклад, у т. ч. синхронний конференц-переклад і використання технічних засобів; соціологія перекладу; субтитрування; теорія усного перекладу; термінознавство і перекладознавство; технічний переклад; усний переклад, зокрема, усний переклад у медіа, усний переклад для потреб громади (усний переклад у соціальній сфері); усний та письмовий переклад жестових мов; філософія та переклад; функціоналістські підходи до перекладу; цензура і переклад; юридичний переклад; якість перекладу.

Зі змісту лише першого тому "Енциклопедії перекладознавства" очевидним є факт потужного розвою науки про переклад в останні десятиліття – пліч-о-пліч із технічним прогресом. У своїй передмові до українського перекладу праці "Handbook of Translation Studies" (версія назви "Енциклопедія перекладознавства") редактори англomовного видання Ів Ґамб'є і Люк ван Дорслар наголошують: "Цифрові технології, інфоцентризм, мобільність і глобалізація впливають на перекладацьку індустрію, і, відповідно, якщо брати ширше, на набір компетентностей перекладача та його статус. Очевидно, що, роздумуючи про переклад, неможливо й далі визначати й осмислювати міжкультурну комунікацію лише в традиційному ключі. Переклад, як професійна діяльність, послуга, підприємницька галузь, спільний ресурс, вже не сприймається і не структурується виключно у межах простої лінгвістичної моделі" (переклад Олександра Кальниченка).

Ів Ґамб'є і Люк ван Дорслар вітають появу українського перекладу свого підручника з перекладознавства, особливо з огляду на те, що досі серйозною проблемою у перекладознавчому дискурсі залишається величезне переважання в цій науці англійської мови як *lingua franca*, хоч саме перекладознавство своїм найпершим завданням вбачає пояснювати мовні та культурні відмінності, прогаліни і складнощі міжнародної комунікації. А отже, перекладознавчий дискурс – як спільне надбання академічних та неакадемічних громад різних країн і народів світу – має рівноцінно звучати різними мовами.

Тарас Шмігер, д-р філол. наук, доц.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: КИКОТЬ В. ОБРАЗНА МАТРИЦЯ ТА ПЕРЕКЛАД ПОЕЗІЇ. –

Черкаси: видавець Ю. Чабаненко, 2020. – 632 с. ISBN 978-966-920-470-7

В історії перекладознавства віршовий переклад належить до напрямів, який досліджували найрозлогіше й найповніше, але така увага й обсяг лише підкреслює епістемічну невичерпальність досліджень і цієї теми, і перекладознавства, і науки в цілому. Водночас в останні десятиріччя перекладознавство у різних національних традиціях не дуже збагатилося комплексними дослідженнями з віршового перекладу, хоча були справді глибинні дослідження з історії та форми вірша. Теорія образу дещо пригасла у сучасних перекладознавчих студіях, а нові перекладознавчі принципи й уявлення можуть відкрити нові грані цього багатоаспектного літературно-естетичного явища. Таку реактуалізацію теорії образу в перекладознавстві пропонує монографія В. М. Кикотя, яка обстоює комплексний підхід до вивчення відтворення поетичних образів, залучаючи ідеї моделювання, матричного опису, контекстної фонетичної семантики. А оскільки до аналізованих перекладів дослідник долучив власні переклади, то перед нами відкриваються найпотаємніші кімнати в лабораторії перекладача поезії.

Перший розділ присвячено питанню про те, що "модель має бути вільною від суперечностей" (с. 27), і тому видається занадто спрощеним із погляду сучасної епістемології (пор. Tymoczko M. *Enlarging translation, empowering translators*, London, New York, 2010, с. 144). Тому, на нашу думку, завдання і заслуга автора монографії полягає не в тому, щоб "створити й обґрунтувати такий комплексно-компонентний взірць поетичного" (с. 49-50), адже це творення нового жанру, а вироблення алгоритму, яким скористається перекладач і критик перекладу для власних аналітичних

цілей. Така модель розглядає поетичний твір як макрообразне структурно-системне утворення (с. 53), що дозволяє аналітикові вичленувати образні критерії для встановлення еквівалентності між поетичними текстами.

У *другому розділі* дослідник представляє методологічні принципи власного дослідження. Проблему об'єктивізації наукового пошуку в царині художнього тексту він вирішує, залучивши два шляхи опису поетичного мовлення, які розкривають естетичну єдність та компонентну багатоструктурність художнього тексту (с. 56-57). Взаємодія цілого і частини у тексті доводиться завжди по-особливому вивчати в контексті конкретного тексту, хоча принципи історизму і художньої типології уможливають успішне розв'язання цього завдання. Саме з таких передумов В. М. Кикоть формулює принципи запропонованого й обґрунтованого системного підходу до вивчення перекладу, що охоплює такі категорії, як структура та цілісність тексту, контекст (зокрема історичний і біографічний контекст), авторський намір тощо.

Поетичний твір як макрообраз в оригіналі й перекладі – це тема *третього розділу* монографії, який підкреслює гармонію поєднання закодованого змісту та специфічно вжитої форми. Найвагоміший аспект цього розділу полягає в поглибленні та популяризації теорії образу в перекладі, яку розробляли від 1970-х років українські дослідники О. І. Чередниченко і П. О. Бех, а доповнив і розширив у своїх ранніх працях В. М. Кикоть (с. 127 і далі). Така повернена реакцентація дозволяє знову виставити на передній план проблематику ідейного посилення твору, а не лише його інтерпретаційні історико-культурні обставини, які тепер є надзвичайно популярними (і дуже корисними) дослідними темами в сучасному перекладознавстві.

Мета *четвертого розділу* проаналізувати автосемантичний рівень макрообразної структури поетичного твору, що включає образи трьох видів: автологічні (чуттєвий образ розширює й узагальнює зміст одиничного предмета, але не виходить за його межі, с. 151); металогічні (тропезовані висловлювання заново інтерпретують і перетворюють усталені значення слів-компонентів, с. 153) і псевдоавтологічні (слова й вирази вжито в нормативному та символічному значеннях водночас, с. 231). Зрозуміло, що частина, присвячена металогічним образам у перекладах, буде найрозлогішою, адже авторові доводиться критично опрацювати великий масив давніх і сучасних теоретико-стилістичних джерел та подати власні критичні висновки. Окрім того, автор залучає до дискусії також граматичні та паратекстові категорії.

У *п'ятому розділі* дослідник розбирає синсемантику поетичного твору. Головна суть – виробити систему критеріїв, які допоможуть, за влучним висловом Дж. Андергіла, "перекласти форму усвідомлено" (Underhill J. W. Voice and Verification in Translating Poems, Ottawa, 2016, с. 160). У центрі такого аналізу перебувають формотворчі компоненти поетичного твору, які можна водночас зараховувати і до змістотворчих також, адже форма має своє особливе значення, адже поет вибрав саме цей спосіб для вираження своїх думок і емоцій. Серед особливостей поетичної форми, які необхідно відтворити в перекладі, автор вибирає й аналізує звукообрази, інтонаційно-ритмічні риси, римування, графічні образні особливості вірша. Не обминає дослідник і синтаксичні та пунктуаційні параметри в перекладі (а останні особливо мало досліджені). Визначення домінантних синсемантичних рис оригіналу дасть змогу перекладачеві створити дійсно еквівалентний переклад.

Шостий і найбільший розділ розкриває засоби творення та перекладу субсемантичного образу. В. М. Кикоть обґрунтовує, як саме субсемантичний образ (підтекст) твориться та тлумачиться на семантико-композиційному рівні, а тому є повноцінною частиною макрообразної структури вірша (с. 392 і далі). Дослідник наголошує, що цей тип образу властивий лише окремим поетичним текстам, які можна виявити тільки через залучення контексту, не лише найближчого, але й навіть позамовного. Маркери субсемантичного рівня проступають на різних рівнях тексту, і тому дослідник залучає стилістичні прийоми, риторичні фігури, категорії архітектоники, паратекстові параметри, жанрові риси для повноцінного опису проблем відтворення цього типу образів у перекладі.

Дослідження В. М. Кикотя вагоме за обсягом порушених питань і за глибиною наукового пошуку. Структура книги сприяє легкому залученню читача в тему. Бібліографія монографії солідна, а саме: 753 досліджень, 29 словників, 133 художніх публікацій. Розширена англomовна анотація (с. 623-630) передає головні положення книги для іноземного читача. Друкарських огріхів майже не знайти, хоча варто уважніше ставитися до написання і транслітерації деяких прізвищ українських і закордонних дослідників, зокрема більшої уваги потребують такі імена, як: Джеймс Голмс (с. 8), Г.-В.-Ф. Геґель (прим., с. 15, 108), О. Жовтис і Р. Поворознюк (усі с. 15), Дж. Штайнер (с. 67) та ін. Водночас це зауваження аж ніяк не впливає на розуміння чи незрозуміння авторових ідей і тверджень.

У дослідженнях віршового перекладу тема перекладу образів, яка по суті є центральною проблемою в процесі перетворення, почала відходити на вторинний план, і тому дуже велика заслуга В. М. Кикотя полягає в тому, що він не лише її поглибив і поширив, але й повернув її в активний обіг сучасних студій.

Тарас Шмігер, д-р філол. наук, доц.,
Галина Пехник, асист.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА: KOCHUR HRYHORIY. THE INTA NOTEBOOK: THE POETRY OF 1945-1953 /

transl. by Lada Kolomiyets and Svitlana Budzhak-Jones //

The Ukrainian Quarterly. – 2018. – Volume 54. – P. 41-74. ISSN 0041-6010.

ПОЕЗІЯ ГРИГОРІЯ КОЧУРА В АНГЛІЙСЬКОМУ ЗВУЧАННІ

Кожне нове перекладне прочитання – це новий крок в осмисленні творчої думки, що криється за авторськими рядками, крізь призму бачення перекладача як прозорого, проте живого, скла з власними мисленнєвими позиціями та когнітивними установками й інтерпретаційними видозмінами. Поезія Григорія Кочура не потребує представлення для українського інтелектуала, натомість, щоб відкрити всю багатогранність постаті майстра зовнішньому світу, потрібні насамперед переклади його творів. Невольничка поезія Григорія Кочура вже стала об'єктом уваги Марка Каган-

цова, який переклав "Інтинський зошит" російською мовою [1]. Переклад російського перекладача важливий ще й тому, що хоча надруковано його в Харкові, проте творився переклад у тій холодній Інті, що навіювала Григорію Порфіровичу перемажани образи засланцевої безнадії та обнадійливої праці.

"Інтинський зошит" Григорія Кочура – це відображення внутрішнього світу оригінального поета, витвореного реаліями підневільного перебування в засланні, який знайшов своє втілення у Григорія Порфіровича і як перекладача зразків світової поезії. Саме тому осмислення образів, метафорики, семантичних особливостей його оригінальної поезії шляхом погляду "з боку", крізь призму іншої мови та культури, становить основу для розуміння його перекладацьких принципів, паралельно виконуючи ще одне важливе завдання, яке стояло у списку пріоритетних для нього самого, – популяризація української культури в світі. І, звичайно, у зв'язку з неспорідненістю мов ще складнішим завданням став переклад більшості поезій цієї збірки англійською мовою, за яке взялися Лада Коломієць та Світлана Буджак-Джоунз [2].

Переклад англійською мовою удоступнює Кочурову поезію не лише англomовним літературам, а й цілому світові. Належить віддати честь перекладачам, які взяли за цю відповідальну працю, адже перекладали з рідної мови (якою володіють досконало) на не рідну, а отже, можуть повноцінно досягнути поетичну велич Майстра та доступно подати її іноземному читачеві. Професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Лада Коломієць – історик і теоретик перекладу, автор шереги цінних монографій із віршового перекладу, що розкривають усі тонкощі й обмеження поетикальної рецепції, мовної та мовленнєвої варіативності, різноконтекстної перцепції. Світлана Буджак-Джоунз – уродженка Верховини, навчалася у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича та Оттавському університеті, зараз працює і живе в США, але свій творчий потенціал намагається і далі віддавати Україні.

Плідна перекладацька та редакторська співпраця дали чудовий результат – майже кількісно повне представлення світу українського поета і перекладача в часи поневірянь, злиденності, забороненої свободи слова і творчості. Вагомим є і спосіб представлення перекладів: перед текстами перекладів розміщено не дуже розлогий (оскільки цього вимагає журнальна публікація), але надзвичайно сконденсований вступ про життєві обставини й творчі здобутки Григорія Порфіровича. Такий виклад стимулюватиме читачів до самостійних подальших пошуків і цікавих знахідок. Не менш важливими є наведені примітки, які допоможуть читачеві точно ідентифікувати алюзії, пов'язані з іменами, місцями та подіями. Звісно, не легко їх буде збагнути читачеві, необізнаному в українській літературній історії, але такою є ознака кожної інтелектуальної поезії, і кожен читач обов'язково щось для себе та й візьме.

Переклади виконано за принципом, який завжди обстоював і сам Григорій Кочур, – поділ творів між перекладачами в перекладацькому проєкті за власним вибором, оскільки такий розподіл дає кращі плоди. Як відомо, в англomовному світі, зокрема, серед американських читачів, домінує неримований підхід до поетичних творів, тому з міркувань прагматичної еквівалентності й задля кращого збереження образності та метафоричного світу поезій, перекладачі обрали саме таку форму, що, звісно, для українців, які вільно володіють англійською мовою, сприймається дещо апоетично. Однак таку перекладацьку стратегію обговорюють уже давно й дуже активно, і серед американських поетів саме вона має велику підтримку.

Натомість структура, стиль автора, представлений багатими образами, тропами, відтворені вдало і цікаво, та поновому представляють автора у світлі вже сьогоденної дійсності. Збережено також головний елемент – домінування семантичних полів, які найбагатше представлені в табірних віршах Григорія Порфіровича, зокрема таких понять, як "неволя", "боротьба", "творчість" (поетична і перекладацька), збережено колірну гаму Кочурової добірки. Залишається лише привітати Ладі Коломієць і Світлану Буджак-Джоунз із тим, що їм вдалося гідно впоратися із таким надскладним завданням, як донести слово Метра української оригінальної та перекладної поезії до чужоземних читачів, та очікувати нових перекладів! У добру путь!

Список використаної літератури

1. Кочур Гр. Интинская тетрадь / Сост. и пер. М. Я. Каганцов. Вступ. статья Ю. Д. Систер. – Харьков : ООО "Изд-во "Права человека", 2018. – 114 с., фотоилл. – (110 лет со дня рождения Г. П. Кочура).
2. Kochur H. The Inta Notebook: The Poetry of 1945–1953 / transl. by L. Kolomiyets and S. Budzhak-Jones // The Ukrainian Quarterly, 2018. – Vol. 54, N 1–4. – P. 41–74.

Наукове видання

ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 1 (52)

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 8,37. Наклад 300. Зам. № 220-9945.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф2.
Підписано до друку 21.12.20

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02